

บทที่ 4

แนวคิดทางการศึกษาของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีย์

4.1 แนวคิดของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีย์เกี่ยวกับความรู้

อิหม่ามอัลเฆาะซาลีย์เป็นอุละมาอ์ท่านหนึ่งที่มีความรู้ในหลายสาขาวิชา และเป็นนักการศึกษาอิสลามที่มีทักษะทางการศึกษาที่เป็นที่ยอมรับของคนในสมัยก่อนและปัจจุบัน ทักษะของท่านเกี่ยวกับความรู้ จะประจักษ์ชัดเจนในหัวข้อต่อไปนี้

4.1.1 ความรู้และความสำคัญในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีย์

ในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีย์การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นสูงสุดก่อนความจำเป็นอื่นๆ และเป็นหน้าที่หลักของมุอิมินทุกคน ดังท่านบิรมุฮัมมัด رضي الله عنه ได้กล่าวว่า

((طلب العلم فريضة على كل مسلم))

(أخرجه ابن ماجه ، د.ت. : 224)

ความว่า: “การศึกษาหาความรู้นั้นเป็นฟิรฎุเหนือมุสลิมทุกคน”

(บันทึก โดย Ibn Majah ,n.d. : 224)²

ความรู้จะมีได้ต้องด้วยการแสวงหา³ อัลลอฮฺทรงให้ความรู้แก่บ่าวผู้เอาจริงต่อพระองค์และเพียรพยายามหาความรู้และพระองค์ทรงเพิ่มพูนความรู้เมื่อว่าผู้นั้นได้ปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ดังที่ท่านบิ رضي الله عنه ได้กล่าวว่า

¹ มุอิมินคือบุคคลที่ยอมรับนับถือศาสนาอิสลามทั้งในจิตใจคำพูด และการกระทำด้วยวิธีต่างๆ ทางด้านจิตใจคือ เรื่องของหลักการ ชีตมันและการเชื่อมั่นต่ออัลลอฮ์ การกระทำคือทุกสิ่งที่เป็นวาฮิบ และสุบคต่างๆ และรวมถึงการละทิ้งสิ่งต้องห้ามทั้งปวง (มุฮาหมัด สันหมาน , 2549: 22)

² ซัยค อัด อัลบานีชี้กล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเศาะหีหฺ เลขที่ 183 (al-Albani, n.d. : 1/81)

³ คือความรู้ที่นอกเหนือจากความรู้ที่ได้จากการอิสฮาม

((من عمل بما علم ورثه الله علم ما لم يعلم))

(أخرجه أبو نعيم من حديث أنس)

ความว่า: “ ผู้ใดได้ปฏิบัติในความรู้ที่เขาเมื่ออยู่แล้ว อัลลอฮ์จะทรงให้ซึ่งความรู้ที่เขา
ยังไม่รู้”

(บันทึกโดย Abu Na'im จากหะดีษอะนัส)¹

อิสลามได้บัญญัติไว้ว่าผู้ใดปฏิบัติศาสนกิจโดยปราศจากความรู้ ศาสนกิจของผู้
นั้นเป็นโมฆะ ต่างจากผู้ปฏิบัติศาสนกิจบนพื้นฐานแห่งความรู้และเขาได้ปฏิบัติครบตามกฎ
ข้อบังคับและเงื่อนไขของศาสนกิจนั้นๆ การปฏิบัติศาสนกิจของผู้นั้นจะถูกยอมรับและได้รับการ
เพิ่มพูนผลบุญตราบใดที่อยู่ในแนวทางของท่านมีและปราศจากสิ่งจอมปลอมต่างๆ ทั้งภายในและ
ภายนอกในขณะที่ปฏิบัติศาสนกิจนั้นๆ เช่น ริยาอ์ อุญบ์ สุมอะฮ์ กิบร’ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴾

(الكهف : 110)

ความว่า: “ ดังนั้น ผู้ใดหวังที่จะพบพระผู้เป็นเจ้าของเขา ก็ให้เขาประกอบการงานที่
ดี และอย่าตั้งผู้ใดเป็นภาคีในการเคารพสักการะคือพระผู้เป็นเจ้าของเขาเลย”

(อัล - กะฮ์ฟ : 110)

¹ ดู Takhrij Ahadidh al-lihya หะดีษเลขที่ 168,2578 และ 2595 (al- 'Iraqi,n.d.: 2/349)

² อีรียาอ์มาจากคำว่า อีรฺยะฮฺ ซึ่งหมายถึง การแสดงการทำอิบาดะฮฺเพื่อให้อื่นได้เห็น ได้ชมผู้ปฏิบัติอิบาดะฮฺนั้นๆ
(al-'Asqalaniy : 11/443)

³ คือความประหลาดใจ ความพิศวง ความหึ่งฮะโตะเป็นความรู้สึกภายในของบุคคลต่อตนเองแม้สิ่งนั้นตรงกับความเป็นจริง
หรือไม่ตรงกับความเป็นจริงก็ตาม และไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกับผู้อื่น (al-Ghazali,1986:363 และ 3/389)

⁴ อัสสุมอะฮฺ คือการปฏิบัติอิบาดะฮฺเพื่อให้ได้รับชื่อเสียง หรือการปฏิบัติอิบาดะฮฺด้วยเจตนาเพื่อสร้างชื่อเสียงให้กับตัวเอง หวังความ
โดดเด่น แยกต่างจากอีรียาอ์โดยที่อีรียาอ์นั้นเกี่ยวข้องกับมารมองจากอวัยวะตา แต่อัสสุมอะฮฺเกี่ยวข้องกับ การได้ยินจากอวัยวะ
หู การพูดถึงให้คนอื่นฟังในสิ่งที่ได้กระทำไปเข้าไปในส่วนของสุมอะฮฺเหมือนกัน (‘Abd al-Rahman Aal al-Shaikh,nd : 377)

⁵ คือเอ่อหึ่ง ฮะโตะ โองหัง เป็นความรู้สึกภายในของบุคคลว่าตัวเองมีสถานะเหนือกว่าคนอื่นและเมื่อมีการแสดงออกมาเรียกว่า
ระกับบนฺร (al-Ghazali,1986: 3/363)

ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่

((إن قليل العمل ينفع مع العلم بالله وإن كثير العمل لا ينفع مع الجهل بالله))
(أخرجه ابن عبد البر من حديث أنس بسند ضعيف)

ความว่า : “แท้จริงการปฏิบัติศาสนกิจถึงแม้จะน้อยนิดแต่มีคุณค่าและเกิดประโยชน์เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับอัลลอฮ์ และการปฏิบัติศาสนกิจอันมากมายมหาศาลจะไม่มีคุณค่าและไร้ผลประโยชน์เมื่อไม่มีความรู้เกี่ยวกับอัลลอฮ์”

(บันทึกโดย Ibn ‘Abd al-Bar , n.d. : จากหะดีษอะนัสด้วยสะนะดที่เถาะฮิฟ¹)

ในการนี้ ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้กล่าวว่

(فانظر كيف جعل العلم مقارنا لدرجة النبوة وكيف حط رتبة العمل المجرّد عن العلم وإن كان العابد لا يخلو عن علم بالعبادة التي يواظب عليها ولولا لم تكن عبادة)

انظر الإحياء، 1/17 :1986

ความว่า : “และถึงใคร่ตรงดูเถิดว่า ทำไมจึงได้มีกษัตริย์ระดับความรู้ให้ใกล้เคียงกับระดับตำแหน่งนบี และทำไมจึงทำให้การกระทำที่ไร้ความรู้้นดกค้ำ และหากเขาเป็นผู้ครองตนในการปฏิบัติศาสนกิจนั้นๆ ก็ย่อมที่จะไม่ปลอดจากความรู้อันศาสนกิจที่เขาได้ปฏิบัติเป็นเนื่องนิง เพราะหากขาดซึ่งความรู้ในการนั้นแล้วก็ย่อมจะถือว่าเป็นศาสนกิจ(อิบาคะฮ์)มิได้”

(ดู อัล อิฮยาอ์, 1986 :1/17)

ด้วยความจำเป็นและความสำคัญในการศึกษาหาความรู้ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้เริ่มหนังสืออิฮยาอ์ด้วยกิตาบ อัลอิลม์ (كتاب العلم) เป็นกิตาบ³แรก ท่านพูดถึงความประเสริฐ

¹ ดู ตักริจ อะหฺดิษ อัล อิฮฺยาอ์ หน้ะดิมเลขที่ 30 (al-'Iraqi , n.d. : 1/30)

² อิบาคะฮ์คือทุกสิ่งทุกอย่างที่อัลลอฮ์ทรงรักและพอพระทัยจากการกระทำหรือคำพูด ทั้งภายในและภายนอก (Ibn Taimiyah, n.d. : 38 หรือ การกักคืบ่นอบน้อมและขอมจ่านน (al-Baghawiy, 1986 : 1/41)

³คือชีวิตที่ราอยู่ปัจจุบั้นก่อนคาศ เพราะ الدنيا มาจากคำว่ المن و الدنيا ซึ่งหมายถึงสิ่งทีโถ่สิ่งทีต่ำค้อยไม่มีราคา เป็นสิ่งทีต้องพรากจากมันไป ไม่ถาวร ฉะนั้นชีวิตใน โลกคุณขยเป็นชีวิตแห่งการกระทำและการเตรียมเสบียงเพื่อโลกอาคิเระฮ์ ท่านอิหม่าม

ของความรู้ ความจำเป็นในการแสวงหาความรู้ และความสำคัญในการเผยแพร่ความรู้ สำหรับความประเสริฐของความรู้ ท่านได้ยกอายุที่เกี่ยวข้องมาทั้งหมด 14 อายุสหัส หะดีษที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 28 หะดีษ และอายะรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอีก 20 อายะร จากหลักฐานที่ท่านได้กล่าวมานั้นสามารถสรุปความสำคัญของความรู้ได้ดังนี้

1. ความรู้เป็นรากฐานของความสุขทั้งหมด ด้วยความรู้ทำให้เกิดความใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ ﷻ และได้รับเกียรติจากอัลลอฮ์อันสูงส่ง ท่านอิหม่ามอัลเมาะฆะลีบีได้กล่าวว่า “ความรู้เป็นสาเหตุพื้นฐานของการได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (al-Ghazali, 1986:1/23) และท่านกล่าวอีกว่า “เพียงพอแล้วสำหรับผู้มีความรู้ในตำแหน่งที่ควรได้รับการเคารพที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงลำดับไว้ในลำดับที่สามหลังจาก อัลลอฮ์ ﷻ และมะลาอิกะฮ์¹ ในอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้รับสั่งว่า

﴿ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِأَقْسَطِ

(آل عمران: 18)

ความว่า: “อัลลอฮ์ทรงยืนยันว่า แท้จริงไม่มีผู้ที่ควรได้รับการเคารพสักการะใด ๆ นอกจากพระองค์เท่านั้น และมะลาอิกะฮ์ และผู้มีความรู้ในฐานะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม”

(อาละอิมรอน : 18)

อิบนุอับบาส⁴ ได้กล่าวว่า (al-Ghazali, 1986:1/15) : อัลลอฮ์ ﷻ ได้ยกระดับผู้มีความรู้หรือมุอิมินปัญญาชนเหนือกว่ามุอิมินสามัญชนถึงเจ็ดร้อยระดับ ระยะห่างระหว่างสองระดับ

อัลเมาะฆะลีบีได้กล่าวว่า การที่ได้เรียกว่าคุณเขานั้นเพราะเป็นสถานที่ที่ไกลกว่าจากสองสถานที่ ซึ่งเป็นที่เตรียมเพื่อรับอาทิเราะฮ์ (al-Zubaidiy, 1994 : 1/21)

¹ ก็ตาม มาจากคำว่า กะตะบะฮ์ ชักคุนุ ก็ตาบะคีน ก็ตาบีน ซึ่งหมายถึงสิ่งทั้งรวบรวม ปะปนกันหลายๆ อย่าง ใช้ในสิ่งที่สามารถรวบรวมหลายๆ บท หลายๆ เรื่อง ในตัวมัน (al-Asqalaniiy, 1407:1/60)

² คือชีวิตใหม่หลังจากตายไป ซึ่งเป็นชีวิตที่ถาวรไม่มีการตายแล้วคือไป เป็นชีวิตแห่งการรับการตอบแทนสวรรค์หรือรอก

³ พหุพจน์ ของคำว่า มลัก หมายถึงบ่าวผู้ทำหน้าที่สรรเสริญและรับใช้อัลลอฮ์ ในการกิจบางอย่างที่พระองค์ทรงมอบให้ (บรรจงนินกาซัน, 2547 : 98)

⁴ อับดุลลอฮ์ บิน อับบาส บิน อับดุลมุฏฏอลิบ บิน ฮาซิม บิน อับดุลมนะฟ บิน กุศอญ อะบูอัลอับบาส อัลฮาซิมียุลุกที่ลูกน้องของท่านเราะฮ์ฎุลลอฮ์ ﷺ ท่านเป็นผู้รอบรู้ ผู้อธิบายอัลกุรอานที่สอดคล้องกัน หนึ่งในจำนวนผู้บันทึกและจดจำแบบอย่างคำสอนของท่านเราะฮ์ฎุลลอฮ์ ﷺ และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลัง ท่านเป็นผู้นำหัจญ์คำสาส์นของเคาะลีฟะฮ์อุมมาน บินอัฟฟาน ในปี ฮ.ศ. 35 ท่านเสียชีวิต ณ เมืองกู้อ์ฟ ในปี ฮ.ศ. 68 ขณะที่มีอายุได้ 72 ปี (Ibn Kathir, 1988 : 8/298 - 309)

นั้นเท่ากับระยะเวลาทางการเดินทางในระยะเวลาห้าร้อยปีซึ่งเป็นการอธิบายอะฮฺลุที่อัลลอฮฺ ﷺ ได้ตรัสว่า

﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾

(الحجادة : 11)

ความว่า : “เพราะอัลลอฮฺจะทรงยกช่อก่อกเทอดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวก
เจ้า และบรรดาผู้ได้รับความรู้หลายชั้น”

(อัลมุนญาดะละฮฺ : 11)

แน่นอนผู้มีความรู้กับผู้ไม่มีความรู้ย่อมไม่เท่าเทียมกันในสภาพความเป็นอยู่ และ
ผลที่พวกเขาจะได้รับ ณ อัลลอฮฺ อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

(الزمر : 9)

ความว่า : “จงกล่าวเถิดมุฮัมมัด บรรดาผู้รู้และบรรดาผู้ไม่รู้จะเท่าเทียมกันหรือ?”

(อัซซุมัร : 9)

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะฮฺสี่ขัได้กล่าวว่า (al-Ghazali, 1986: 1/16) : “และเป็นที่ทราบ
กันว่าแท้จริงไม่มีตำแหน่งใดที่สูงส่งกว่าตำแหน่งการเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ และไม่มี
ประเสริฐชนิดใดเลยเหนือกว่าความประเสริฐในการเป็นทายาทผู้สืบทอดคำแห่งอันทรงเกียรติ
นั้น” คำกล่าวของท่านนี้ท่านหมายถึงหะดีษนบีที่ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((العلماء ورثة الأنبياء))

(رواه أبو داود، د. ت. 4642)

ความว่า : “บรรดาอุละมาอ์ (ผู้รู้ในศาสนา) คือ ทายาทผู้สืบทอดมรดกจากเหล่าศา
สนทูต”

(บันทึกโดย Abu Dawud , n.d : 4642)¹

¹ ซัยด์ อัลอิลบานีย์กล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเศาะหีหฺ หะดีษเลขที่ 3643 (al-Albani, n.d. : 3/354)

ท่านบี رضي الله عنه ได้กล่าวว่า

((أقرب الناس من درجة النبوة أهل العلم والجهاد : أما أهل العلم فدلوا الناس على
 ماجات به الرسل ، وأما أهل الجهاد فجاهدوا بأسيا فهم على ماجات به الرسل))
 (أخرجه أبو نعيم في فضل العالم العفيف من حديث ابن عباس بإسناد ضعيف ،
 انظر: تخريج أحاديث الإحياء، د.ت.: 1/11 ، المقاصد الحسنة، د.ت.: 1/459)

ความว่า: “ผู้ที่มีตำแหน่งสูงส่งใกล้เคียงกับตำแหน่งความเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์
 คือ ผู้มีความรู้และผู้ทำการกุศล สำหรับผู้มีความรู้นั้น พวกเขาได้ทำกร็ขึ้นะมวล
 มนุษย์เพื่อปฏิบัติตามคำสอนของบรรดาเราะสุล ส่วนผู้ทำการกุศลพวกเขาได้
 ต่อสู้ด้วยดาบของพวกเขาในหนทางที่บรรดาศาสนทูตของอัลลอฮ์ได้นำมา”
 (บันทึกโดยอะบูนะอิม บทความประเสริฐของสุรั จากหะดีษอิบนุ อับบาส ด้วยสาย
 รายงานที่เฉพาะอิฟ, ดู ตักริจะหาคีฮ อัล อีหฺยอ์, ม.ป.ป.: 1/11 และอัลมะกะอิด อัลหะสะ
 นะฮฺ , ม.ป.ป.: 1/459)¹

และท่านอิหม่าม(al-Ghazali,1986:1/16) ได้กล่าวอีกว่า: “และมีเกียรติยศใดอีก
 หรือที่เหนือกว่าเกียรติยศของผู้ที่บรรดามะลาอิกะฮ์ให้ความสำคัญกับการขอกอภัยโทษจากอัลลอฮ์
 ให้แก่ผู้^{นั้น} (ผู้มีความรู้ อุละมาอ์)” ท่านได้หมายถึงคำกล่าวของท่านบี رضي الله عنه ว่า

((يستغفر للعالم ما في السموات والأرض))

(أخرجه أبو داود والترمذي وابن ماجه وابن حبان في صحيحه من حديث أبي
 الدرداء)

ความว่า: “ทุกสิ่งทุกอย่าง (รวมถึงบรรดามะลาอิกะฮ์) ได้ขอกอภัยโทษจากอัลลอฮ์
 ให้แก่ผู้^{รู้} (อุละมาอ์)”

(บันทึกโดย Abu Dawud , al-Tirmidhi , Ibn Majah และ Ibn Hibban ในหนังสือ
 เศาะหี้หฺของท่านจากหะดีษอะบีอัดดีรฺดาอ์)²

¹ Al-Khathib al-Bagdadī ได้รายงานในหนังสือ al-Faqih wa al-Muatafaqqih (เลขที่ 132 (al-Khathib al-Bagdadī, n.d.: 1/147-148)

² ดู Sunan Abu Dawud หมายเลขที่ 3643 (Abu Dawud, n.d.: 3/318) Sunan al-Tirmidhi หมายเลขที่ 2682 (al-Tirmidhi, n.d.: 5/48)
 Sunan Ibn Majah หมายเลขที่ 223 (Ibn Majah, n.d.: 1/81) และ Sahih Ibn Hibban หมายเลขที่ 88 (Ibn Hibban, n.d.: 1/291) ซัยค์
 อัล อัลบานีย์ กล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเศาะหี้หฺ หมายเลขที่ 3643 (al-Albani, n.d. : 3/354)

นั่นคือเกิดโรคและผลจากการมีความรู้ที่ผู้มีความรู้จะได้รับ ดังที่ท่านอิหม่ามกล่าว ว่า(al-Ghazali,1986:1/16) : “และแท้จริงท่านนบี ﷺ ได้บอกข่าวดีแก่พวกเขาในสิ่งที่พวกเขาจะได้รับในโลกคุณหา และแน่นอนผลที่พวกเขาจะได้รับในวันอาคีเราะฮ์นั้นดีกว่าและคงอยู่อย่างถาวรกว่า”

2. ด้วยความรู้ทำให้เกิดความยำเกรงต่ออัลลอฮ์และรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของ อาคีเราะฮ์ ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลี(al-Ghazali,1986:1/15)ได้กล่าวว่า: “ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ชี้แจง โนอาะฮ์ (อัลเกาะคือศ : 80) ว่าความยิ่งใหญ่ของอาคีเราะฮ์(รวมถึงผลตอบแทนและบทลงโทษใน อาคีเราะฮ์)¹ นั้นจะรู้ได้ต้องด้วยความรู้”² คำกล่าวของท่านนี้มีที่มาจากอะฮ์ดีที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัส ว่า

﴿وَقَالَ الَّذِي بَرَأَ أَوْتُوا الْعِلْمَ وَتَلَكُمُ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ ءَامَرَ بِعَمَلٍ صَالِحًا﴾

(النقص : 80)

ความว่า: “และบรรดาผู้ได้รับความรู้อีกกล่าวว่า : ความวิบัติแก่พวกท่าน ! ผลบุญ แห่งอัลลอฮ์นั้นดีกว่าแก่ผู้ศรัทธาและกระทำความดี”

(อัลเกาะคือศ : 80)

ความยำเกรงต่ออัลลอฮ์เป็นคุณลักษณะหนึ่งของผู้ศรัทธา ความยำเกรงที่แท้จริง จะฝังลึกอยู่ในใจของแต่ละคน เมื่อมีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ที่แท้จริงแล้วความยำเกรงเหล่านั้นจะ ผลักดันให้เกิดการปฏิบัติในสิ่งที่พระองค์ทรงใช้และจะละทิ้งในสิ่งที่พระองค์ทรงห้าม อัลลอฮ์ ﷻ ได้ยืนยันว่าผู้มีความรู้จากบรรดาบ่าวของพระองค์เท่านั้นเป็นผู้ยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ إِنَّمَا حَسِبَىٰ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴾

(فاطر : 28)

¹ ดู อัดดีทาฟ ฮัตตะฮ์ อิลมุคตะกิน หน้า 1/69 (Murtada al-Zubaidi,1986:1/69)

² คำกล่าวของท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีกับอาะฮ์ดี อัลเกาะคือศ : 80 มีความสัมพันธ์ตรงที่อัลลอฮ์ได้ตรัสความว่า “บรรดาผู้ได้รับความรู้อีกกล่าวว่า : ความวิบัติแก่พวกท่าน ผลบุญแห่งอัลลอฮ์นั้นดีกว่าแก่ผู้ศรัทธาและกระทำความดี”ซึ่งมีความหมายว่า ด้วยความรู้ที่ ผู้รู้มีเกี่ยวกับสิ่งตอบแทนและบทลงโทษในวันอาคีเราะฮ์เท่านั้นสามารถรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของอาคีเราะฮ์และผู้ที่ไม่มีความรู้จะไม่สามารถรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของวันนั้นได้

ความว่า: “แท้จริง บรรดาผู้ที่มีความรู้จากปวงบ่าวของพระองค์เท่านั้นที่ทรง
กลัวอัลลอฮ์”

(ฟาฎิล: 28)

3. การวินิจฉัยบนพื้นฐานแห่งความรู้เป็นการวินิจฉัยที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงยอมรับ
เมื่อเกิดการพิพาทในเรื่องศาสนาอัลลอฮ์ได้ทรงใช้ให้กลับไปหาอัลลอฮ์ เราะฮูล
และบรรดาผู้รู้ ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์ได้กล่าวไว้ว่า(al-Ghazali,1986:1/15): “อัลลอฮ์ ﷻ ได้
จัดลำดับของอุละมาอ์ในการถอดหุก่ม¹ที่เกิดการพิพาทกันนั้นหลังจากลำดับบรรดานบีและอัลลอฮ์
ﷻ ได้สั่งใช้ให้พวกเขากลับไปหาอุละมาอ์เพื่อถอดความให้ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้ว่า

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾

(النساء : 83)

ความว่า: “และหากว่าพวกเขาให้มันกลับไปยังร่อซูล และยังผู้ปกครองการงานใน
หมู่พวกเขาแล้ว แน่อบนบรรดาผู้ที่วินิจฉัยมันในหมู่พวกเขาก็ย่อมรู้มันได้”

(อัน- นิซาอ : 83)

4. ความรู้คือนิอัมัต² ที่ยิ่งใหญ่เหนือทรัพย์สินและอำนาจ ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์
ได้กล่าวไว้ว่า (al-Ghazali,1986:1/15): “เป็นการเตือนให้เข้าใจว่า : ผู้ที่อัลลอฮ์ทรงให้ความรู้แก่เขาได้
นำพาสิ่งที่ดีที่สุดโลมาน ﷻ ได้ขอไว้ด้วยพลังแห่งความรู้”³ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

¹ คือบทบัญญัติของศาสนา เช่น วาญิบ เหมอม ฮารุส มักรูฮ์ และสุนัต

² “أولى الأمر” ในอายะฮ์มีความหมาย 3 ความหมายคือ ผู้รู้ (ตามทัศนะของอัลหะสันและอะคาเดซ) หรือ ผู้ปกครอง (ตามทัศนะ
ของฮัสตุคดีย์และอิบนุซันด์) หรือ หัวหน้ากองทหาร (ได้มีการกล่าวโดยไม่รู้ผู้กล่าว ว่า جيل) ดู อัลญามีย ลีละทักมา อัลกุรอาน หน้า
5/188 (al-Qurtubi,1988:5/188) อายะฮ์นี้ได้ถูกประทานลงมาเนื่องในเหตุการณ์ที่อุมัยร บิน อัลญุอบ ﷺ ได้ไปถามหาท่านนบี ﷺ ในเรื่อง
ที่ผู้คนได้พูดถึงท่านนบี ﷺ ว่า ท่านนบี ﷺ ได้ทำการชำระบรรดาของของท่านหมดแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องอื้อฉาวที่ไม่เป็นความจริง ดู
ดัลฟีรี อัลกุรอาน อัลอะซิม หน้า 1/530 (Ibn Kadhir,n.d.:1/530) จากอายะฮ์นี้ อัลลอฮ์ได้ชี้แนะเพื่อให้สันหาความจริงก่อนบอกล่าว
ให้แก่อื่น ดู มุคตะฮอร ดัลฟีรี อัลญะาะรีรี หน้า 1/162 (Muhammad Ali al-Sabuni,1983:1/162)

³ คือสิ่งต่างๆ ที่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าหรือไม่สามารถมองเห็นได้ที่อัลลอฮ์ทรงประทานให้แก่มนุษย์ด้วยความเมตตาของอัลลอฮ์
เช่น นู คา จมูก ลิ่น กาย ฯลฯ ซึ่งไม่สามารถตีความได้

⁴ นบีคนหนึ่งซึ่งเป็นผู้บวชของนบีดาอูด เป็นมีที่อัลลอฮ์ได้ประทานความสามารถพิเศษในการเข้าใจภาษาของสัตว์และการ
ควบคุมอินและลม คัมกีรีบาในบิลเรียกว่า โซโลมอน (Ibn Kathir, n.d. : 434-436,บรรจง บินกาซัน, 2547 : 156)

⁵ คำกล่าวของอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์ที่อายะฮ์ อันนัมล: 40 มีความสัมพันธ์ครั้งที่ผู้ที่มีความรู้สามารถนำพาสิ่งที่ดีที่สุดโลมาน ﷻ ได้
ขอไว้ ซึ่งผู้อื่นไม่สามารถนำพาสิ่งนั้นมาได้จึงบ่งบอกถึงความประเสริฐของความรู้ตามที่ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์

﴿ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ ۗ ﴾

(النمل : 40)

ความว่า : “ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องคัมภีร์ กล่าวหาว่า “ฉันจะนำมันมาเสนอท่าน”

(อันนัมล : 40)

มีอาชารจากอิบน์อับบาส رضي الله عنه ท่านได้กล่าวว่า: “ได้เห็นบีสุไลมานเลือกกระหว่างความรู้ ทรัพย์สินและอำนาจ ท่านนบีสุไลมานได้เลือกความรู้ เมื่อท่านเลือกความรู้แล้วทรัพย์สินและอำนาจก็ได้มาหลังจากมีความรู้” (al-Ghazali,1986:1/18) ท่านอะลี رضي الله عنه ได้กล่าวว่ากับ กุโมยลีย์ว่า “ความรู้ดีกว่าทรัพย์สินเงินทอง เพราะความรู้สามารถดูแลคุณ แต่คุณต้องดูแลทรัพย์สิน ความรู้นั้นเป็นผู้ปกครองแต่ทรัพย์สินนั้นเป็นสิ่งที่ถูกรอบครอง และทรัพย์สินจะลดน้อยลงเมื่อมีการใช้จ่าย แต่ความรู้จะเพิ่มพูนเมื่อมีการให้” (al-Ghazali,1986:1/17-18) ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ได้รับความรู้ควรแก่การศูริกรและภูมิใจในความรู้ที่ได้มา อย่ารู้สึกว่ามีสิ่งอื่นเหนือกว่าหรือเด่นกว่าความรู้โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอาน มีรายงานจากท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((من أوتي القرآن فرأى أن أحدا أوتي خيرا منه فقد حقر ما عظم الله تعالى))

(أخرجہ الطبرانی من حدیث عبد الله بن عمرو بسند ضعيف)

ความว่า : “ผู้ใดที่อัลลอฮ์ได้ทรงให้ความรู้อัลกุรอานแล้วเขานั่นรู้สึกว่ามีผู้อื่นได้รับสิ่งที่ดีกว่าเขา แท้จริงเขาได้ลบหลู่สิ่งที่อัลลอฮ์ได้ให้เกียรติแก่เขา”

(บันทึกโดย al-Tabarani จากหะดีษ अबดุลลอฮฺ บิน อัมร์ ด้วยสะเน็ดเฉพาะอิฟ)⁴

5. ผู้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องศาสนาเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความประสงคดีย จากอัลลอฮ์แก่ผู้นั้น

¹ท่านคืออะลี เบ็น อะบีฏอลิบ เบ็นอับดุลมุฏอลิบ เกิด 10 ปีก่อนนบีได้รับวะหฺครั้งแรก ท่านเป็นลูกพี่ลูกน้องกับท่านนบีเราะเซีฮฺซิดในคอนซาอองวันศูร์ ที่ 17 เดือนรอมฎอน ส.ศ. 40 ตรงกับ 22 มกราคม ค.ศ.661 (Ibn Sa'd, 1957 : 3/18)

² ท่านคือกุโมยลีย์ เบ็น ซิซัด อันนะคออียฺ เป็นผู้ใกล้ชิดและเป็นลูกศิษย์อิมามอะลี เกิดที่อะมัน รับอิสลามในขณะที่ยังเล็กอยู่ เกิดในปีที่เจ็ดก่อนฮิจเราะฮฺ เชีฮฺซิดโดยการถูกนำจาก อัลหัจญฺญาง เบ็น มุศุฟ อีซซะกะฟี (al-Zubaidi,1994 : 1/86 และ Ibn abi al-Hadid,2/42)

³หมายถึงการขอมุออลลอฮ์ด้วยการสำนึกในพระคุณนั้นๆว่ามาจากอัลลอฮ์แล้วกล่าวการสรรเสริญและปฏิบัติอิบาเดฮฺเพื่ออัลลอฮ์

⁴ ดู Takhrij Ahadith al-Ihya หะดีษเลขที่ 349 (al-'Iraqi,n.d. : 2/349)

สิ่งที่จะปรากฏในอนาคตเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่สามารถรับรู้ได้แต่ต้องพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งความดี สัญลักษณ์ที่สามารถทำนายความดีที่จะได้แก่คนๆ ใดนั้นคือการเข้าใจอย่างถ่องแท้ในเรื่องศาสนา เพราะศาสนาคือคำสอนที่สามารถหลอหลอมผู้ที่ปฏิบัติตามให้เป็นคนดีได้ ท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين وإنما أنا قاسم والله يعطي ولن تزال هذه الأمة على أمر الله لا يضرهم من خالفهم حتى يأتي أمر الله))
(أخرجه البخاري، 2000 : 71)

ความว่า: “หากอัลลอฮ์ประสงค์ให้บุคคลใดได้รับความดีงามแล้ว อัลลอฮ์จะทรงให้เขาเข้าใจศาสนา ตามความจริงแล้วมันเป็นแต่เพียงผู้ขายความและอัลลอฮ์ทรงเป็นผู้ให้ความเข้าใจ ประชาชาตินี้ยังคงยืนหยัดต่อสู้เพื่อศาสนาของอัลลอฮ์โดยที่ฝ่ายตรงข้ามไม่อาจทำอันตรายเขาได้จนกว่าคำดำรัสของอัลลอฮ์จะมีความ”

(บันทึกโดย al-Bukhariy, 2000 : 71)

การมีความรู้ความเข้าใจในศาสนานั้นต้องอาศัยความพยายามหมั่นศึกษาและการปฏิบัติตามความรู้ที่ได้ศึกษามา ด้วยความพยายามหมั่นศึกษาและปฏิบัติตาม อัลลอฮ์จะทรงให้ซึ่งความรู้ที่เขายังไม่รู้ อิบน์มุสอูด¹ ได้กล่าวว่า “ไม่มีใครเกิดมาจากครรภ์มารดาในสภาพที่มีความรู้มาแล้ว แต่แท้จริงการมีความรู้นั้นจะได้มาด้วยการศึกษา” (al-Ghazali, 1986:1/18) ท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((من سلك طريقا يطلب فيه علما سلك الله به طريقا إلى الجنة))
(أخرجه مسلم من حديث أبي هريرة)

ความว่า: “ผู้ใดเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ อัลลอฮ์จะทรงให้เขาเดินทางบนเส้นทางไปยังสวนสวรรค์”

(บันทึกโดย Muslim จากหะดีษอะบีฮูร็อยเราะฮ์)²

¹ คืออับดุลลอฮ์ บิน มัสอูด อัลอะซหฺลี ท่านเป็นคนหนึ่งที่รับศาสนาในจำนวนต้นๆ จากบรรดาเศาะฮาบะฮ์ (เสียชีวิตในปี ค.ศ. 32

² ดู Takhrij Ahadis al-Aihya หะดีษเลขที่ 32 (al-'Airaqi,n.d.:1/32) ,Sunan abi Daud หะดีษเลขที่ 3643 (Abu Dawud,n.d.: 3/354) และ Shahih Ibn Hibban หะดีษเลขที่ 88 (Ibn Hibban,n.d.: 1/289) สำหรับจำนวนของอิหม่าม Muslim คือ ومن سلك طريقا يلتمس فيه علما سهل الله له طريقا إلى الجنة (Muslim,n.d.: 8/71)

6. ด้วยความรู้จะได้รับการอภัยโทษจากอัลลอฮ์

การได้รับอภัยโทษเป็นสิ่งที่มุสลิมใฝ่หา สาเหตุหนึ่งของการได้รับอภัยโทษนั้นก็คือการมีความรู้ อัลละมานในวันกิยามัต¹ จะได้รับการอภัยโทษในสิ่งที่พวกเขาได้ทำความผิดไป ด้วยความรู้ที่พวกเขาได้แสวงหา ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((يعث الله سبحانه العباد يوم القيامة ثم يعث العلماء ثم يقول : يا معشر العلماء إنني لم أضع علمي فيكم إلا لعلمي بكم ولم أضع علمي فيكم لأعذبكم ، اذهبوا فقد غفرت لكم))

(رواه الطبراني من حديث أبي موسى بسند ضعيف)

ความว่า: “อัลลอฮ์จะทรงให้บรรดาบ่าวของพระองค์ทุกคนในวันกิยามัต ได้เกิดใหม่ หลังจากนั้นอัลลอฮ์เรียกบรรดาอัลละมานและทรงกล่าวแก่พวกเขาว่า ข้าไม่ได้ให้ความรู้แก่พวกคุณนอกจากข้าทรงรู้ถึงสภาพของพวกคุณ และข้าไม่ได้ให้ความรู้แก่พวกคุณเพื่อจะลงโทษพวกคุณ พวกคุณจงไปเถิด ข้าได้ยกโทษให้พวกคุณทั้งหมดแล้ว”

(บันทึกโดย al-Thabarani จากหะดีษอะบี มูซา ด้วยสายรายงานที่เฏาะอ็อฟ²)

7. ด้วยความรู้จะได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮ์และได้รับสิทธิการให้ชะฟาอะฮ์ด้วยการอนุญาตจากพระองค์⁴

มนุษย์ทุกคนหลังจากเสียชีวิตไปแล้วจะถูกสอบสวนในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพวกเขาในโลกคุณหา ด้วยความโกลาหลในวันนั้นมนุษย์ไม่สนใจสิ่งอื่นนอกจากตัวเอง มุ่งหาสิ่งที่สามารถช่วยพวกเขาเพื่อพ้นจากความทุกข์ทรมานที่พวกเขาเผชิญอยู่ อัลลอฮ์จะให้สิทธิการให้

¹ คือวันฟื้นคืนชีพใหม่ (วันอาคีเราะฮ์) วันแห่งการตัดสินความคิด ความชั่ว วันแห่งผลของการกระทำ

² ดู Takhrij Ahadis al-Abiya หะดีษเลขที่ 31 (al-'Airaqi,n.d.: 1/31) , Mausul'aah al-Takhrij หะดีษเลขที่ 23030 (al-Thabarani,n.d.: 4/302) ซัยด์ อัดดีบานียัดกล่าว: หะดีษนี้เป็นหะดีษเฏาะอ็อฟ ญุดศัน เลขที่ 868 (al-Albani,n.d.: 2/259)

³ .คือการขอความช่วยเหลือจากผู้มีอำนาจเพื่อให้ปลดปล่อยทุกข์ร้อนนี้คือความหมายโดยทั่วไป ส่วนการชะฟาอะฮ์ในวันอาคีเราะฮ์ฮันเป็นสิทธิของอัลลอฮ์องค์เดียวและพระองค์ทรงให้สิทธินั้นแก่ผู้ที่พระองค์ทรงพระทัยเท่านั้น อาทิ เช่น ท่านนบีหัมมัด บรรดานบีบรรดาผู้ที่พระองค์ทรงรักไว้กร (เอาลีฮอา) และบรรดาคนศอลิห อีบนูอับบาสกล่าวว่คือผู้ที่อยู่ในโลกคุณเป็นผู้กล่าวหาขอชะฮาดัตอัลละฮ์ (กัมกีร์แปล 1419: 759)

⁴ อีบนู อะฎีฮะฮ์กล่าวว่า เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า บรรดาผู้รู้และบ่าวที่ศอลิหั้น สามารถให้การชะฟาอะฮ์แก่ผู้ที่ยังไม่ถึงนรก ซึ่งอยู่ระหว่างสองที่ หรือถึงนรกแล้วแต่เขามีความคิดที่เคยปฏิบัติมา (al-Qurtubiy,1988: 3/178)

ชะฟาอะฮ์แก่ผู้ที่อัลลอฮ์ทรงอนุญาตจากบรรดาบ่าวของพระองค์ เช่น นบีมุฮัมมัด บรรดานบีม์อื่นๆ อุละมาอ์ และหุศะดอ์¹ เป็นผู้ให้การช่วยเหลือ (ชะฟาอะฮ์) ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((يشفع يوم القيامة ثلاثة : الأنبياء ثم العلماء ثم الشهداء))

(رواه ابن ماجه من حديث عثمان بن عفان بإسناد ضعيف)

ความว่า : “สามกลุ่มบุคคลที่ได้รับการอนุญาตให้การชะฟาอะฮ์ในวันกิยามัตคือ บรรดานบีม์ อุละมาอ์ และหุศะดอ์”

(บันทึกโดย Ibn Majah จากหะดีษอุษมาน อิบน์ อัฟฟาน ด้วยสะนัต์ที่ฎะอ์อีฟ)²

8. ความรู้เป็นสิ่งที่มีความค่าเหนือสิ่งอื่นใด

คุณค่าของความรู้ย่อมเหนือกว่าสิ่งอื่นใด เหนือกว่าการทำอิบาดะฮ์ชนิดต่างๆ เหนือกว่าการบริจาค³ ในหนทางของอัลลอฮ์ ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((وقيل : يا رسول الله ، أي الأعمال أفضل ؟ فقال : ((العلم بالله عز وجل))

(أخرجه ابن عبد البر من حديث أنس بسند ضعيف)

ความว่า : “ได้มีการถามท่านรซูล ว่า การกระทำใดที่ประเสริฐที่สุด ท่านรซูลได้ตอบ ว่า การมีความรู้ในอัลลอฮ์ (ความรู้เกี่ยวกับการศรัทธาต่ออัลลอฮ์ พระนามและ คุณลักษณะของอัลลอฮ์) ” (บันทึกโดย Ibn ‘Abd al-Bar จากหะดีษอะนัสด้วยสาย รายงานที่ฎะอ์อีฟ)⁴

((يوزن يوم القيامة بمداد العلماء بدم الشهداء))

(أخرجه ابن عبد البر من حديث أبي الدرداء بسند ضعيف)

¹ คือ พุทพจน์ของคำว่า ชะฮีด บุคคลที่ยอมพลีชีวิตของตนเองในการต่อสู้เพื่อรักษาความศรัทธา และสังฆกรรมแห่งอิสลาม (บรรจง บินกาซัน, 2547 :34)

² ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 24 (al-‘Iraqi,n.d.: 1/24) Kanshu al- ‘Aumal หะดีษเลขที่ 39072 ซัยด์ อัลดิบานียั๊กกล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษมาญูซฺ หะดีษเลขที่ 1978 (al-Albani,n.d.: 4/445)

³ คือการปฏิบัติอิบาดะฮ์ที่ไม่บังคับให้ปฏิบัติแต่เป็นที่ส่งเสริมให้ปฏิบัติและมีผลบุญ หรือเป็นอิบาดะฮ์ที่ปฏิบัติแล้วได้บุญแต่ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่ถูกลงโทษ

⁴ คือการพลีชีวิตของตนเองในการต่อสู้เพื่อรักษาความศรัทธา และ สังฆกรรมแห่งอิสลาม (บรรจง บินกาซัน, 2547 :34)

⁵ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 30 (al-‘Iraqi,n.d.: 1/30) Kanshu al- ‘Aumal หะดีษเลขที่ 28731

ความว่า : “จะมีการชั่ง (เพื่อเปรียบเทียบ) น้ำหนักหมึก(จากการเขียน การแต่งหนังสือ)ของบรรดาอุละมาอ์กับเลือดบรรดานักสู้ในหนทางของอัลลอฮ์ (ซุสศะอ์)ในวันกิยามัต”

(บันทึกโดย Ibn ‘Abd al-Bar จากหะดีษอะบี อัดดัคร์อ์ ด้วยสะนัต์ที่เฉพาะอิฟ)¹

จากหะดีษข้างต้นท่านอิมามอัลเมาะซาลีย์ได้กล่าวว่า (al-Ghazali,1986:1/17) : “ก็ด้วยเหตุนี้อัลลอฮ์ได้ยกตำแหน่งอุละมาอ์ในการให้ชะฟาอะฮ์หลังจากบรรดานบีและเหนือกว่าตำแหน่งบรรดาซุสศะอ์ ทั้งๆ ที่พวกเขาได้รับตำแหน่งที่สูงส่งจากหลักฐานต่างๆ อันมากมาย” แล้วท่านได้ยกคำกล่าวของอุละมาอ์ท่านอื่นๆ เพื่อยืนยันในทัศนะของท่านด้วย เช่น อัลหะสัน² ได้กล่าวว่า (al-Ghazali,1986:1/18) : “จะมีการชั่งน้ำหนักหมึกของอุละมาอ์กับเลือดบรรดานักรบซุสศะอ์ ปรากฏว่าหมึกของอุละมาอ์มีน้ำหนักมากกว่าเลือดของบรรดานักรบซุสศะอ์” อิบน์มุสอูด ได้กล่าวอีกว่า (al-Ghazali,1986:1/18) : “ฉันขอสาบานด้วยอัลลอฮ์ แท้จริงผู้ที่เสียชีวิตในหนทางของอัลลอฮ์ (ซุสศะอ์) มีความประสงค์ที่จะให้เกิดใหม่ในฐานะอุละมาอ์เนื่องจากพวกเขาได้เห็นถึงความประเสริฐที่พวกเขา (อุละมาอ์) ได้รับ และแท้จริงไม่มีใครเกิดมาจากกรรมราคาในสภาพที่มีความรู้ แต่ความรู้ นั้นได้จากการศึกษา” อนุ อัลอัสวัดี³ ได้กล่าวว่า(al-Ghazali,1986:1/18) : “ไม่มีสิ่งใดที่ประเสริฐกว่าความรู้ เพราะผู้มีอำนาจเป็นผู้ปกครองมนุษย์ แต่อุละมาอ์เป็นผู้ปกครองผู้มีอำนาจ”

การปรึกษาหารือ ทบทวนความรู้มีความประเสริฐเหนือกว่าการทำอิบาดะฮ์ มีรายงานจากอิมามอิบนุอับบาสท่านกล่าวว่า (al-Ghazali,1986:1/18) : “การปรึกษาหารือ ทบทวนความรู้ ในช่วงเวลาหนึ่งในเวลากลางวันเป็นสิ่งที่ดีอันรักและเห็นชอบมากกว่าการทำอิบาดะฮ์ตลอดทั้งคืน” ในเรื่องนี้อูซุรอรเราะฮ์⁴ และอิมามอะฮ์มัด อิบน์ หันบัล⁵ มีทัศนะเช่นเดียวกับอิบนุอับบาส

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 14 (al-‘Iraqi,n.d.: 1/14) , Jami’ Bayan al-‘Ilm wa Fadhlihi หะดีษเลขที่ 127 (Ibn ‘Abd al-Bar,n.d.: 1/138) และ Kanshu al-‘Aumal หะดีษเลขที่ 28901 ซัยด์ อัด อัลบานีนีกล่าวไว้ว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเบาญอ์ เลขที่หะดีษ 4832 (al-Albani,n.d.: 10/334)

² คือ อะบูสะอิด อัลบัศรีรี ฟีเกียที่มีชื่อเสียงในสมัยศตวรรษอื่น ท่านเกิดในสมัยของเคาะลีฟะฮ์ อุมัยร บิน อัลคอฎฏอบ และท่านได้เสียชีวิต ณ อัลบัศเราะฮ์ ในปี ฮ.ศ. 116 (Ibn Kathir, 1988:9/281,286)

³ คือซุอิม บิน อัมร หรือ อัมร เป็น ซุอิม อัคคัยลีย์ เป็นครูของหะซัน และ หุสَيْن หลานนบี เป็นผู้คิดค้นกฎนะฮ์ว เสียชีวิตในปี ฮ.ศ.169 (al-Zubaidiy, 1994 : 1/88)

⁴ ท่านคือ อับดุลเราะห์มาน บิน สอคริน อัคคัยลีย เป็นผู้รู้จักในนามของอะบูซุรอรเราะฮ์ ซึ่งเป็นชื่อที่ถูกขานนามโดยท่านเราะฮ์อูด ท่านเป็นศาะหะบะฮ์ที่ท่องจำหะดีษมากที่สุด เกิดในปีที่ 21 ก่อนฮิจเราะฮ์ เสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ.59 (al-‘Asqallaniy, 1380 : 2/484)

⁵ ท่านคือ อะหฺมัด บิน มุหัมมัด บิน หันบัล อัชชะบบนียฺ เป็นปราชญ์ฟิถุฮ์และหะดีษ เป็นผู้ก่อตั้งมัซฮับหับบาลียฺ ท่านเกิดเมื่อปี ฮ.ศ. 164 เสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 241(al-‘Asqalaniy, 1380 : 1/14)

อิหม่ามอัชชาฟีอีย์¹ ได้กล่าวไว้ว่า (al-Ghazali, 1986:1/18) : “ส่วนหนึ่งที่แสดงถึงความประเสริฐของความรู้คือผู้ที่ได้รับการเอ่ยถึงความรู้แก่เขาถึงแม้เขาอยู่ในสภาพที่ค้าขายเขารู้สึกพึงพอใจและดีใจ และใครที่ไม่ได้รับการเอ่ยถึงเขาในความรู้เขาจะเสียใจ” ด้วยความประเสริฐของความรู้ผู้มีความรู้จะได้รับความสุข ความดีงามในโลกนี้ก่อนแล้ว ดังที่ท่านอัลหะซันกล่าวไว้ว่า (al-Ghazali, 1986:1/18) : “แท้จริง “ الحسنة (ความดีงาม)” ในโลกคุณยาคือการมีความรู้และการได้กระทำการอิบาดะฮ์ และ “ الحسنة (ความดีงาม)” ในอาคิเราะฮ์คือได้รับการตอบแทนเป็นรางวัลสวรรค์ ซึ่งเป็นการอธิบายความหมายของอายะฮ์อัลกุรอาน อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾

(البقرة : 201)

ความว่า : “โอ้พระเจ้าของเรา โปรดประทานให้แก่พวกเรา ซึ่งดีงามในโลกนี้ และสิ่งดีงามในอาคิเราะฮ์และ โปรดคุ้มครองพวกเราให้พ้นจากลงโทษแห่งไฟนรกด้วยเถิด”

(อัล - บะเกาะเราะฮ์ : 201)

จากคำกล่าวที่ได้ยกมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าความรู้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเหนือสิ่งอื่นใดซึ่งเป็นต้นเหตุของการได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า (อาคิเราะฮ์) ตรงตามทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะลีลีย์² ได้กล่าวไว้ว่า:“ความรู้เป็นพื้นฐานหลักของความสุขทั้งในโลกนี้และมีความสุขในอาคิเราะฮ์ (วันปรโลก) ด้วยเหตุนี้ความรู้จึงเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุด (al-Ghazali, 1986:1/23)

9. ด้วยความรู้จะได้รับตำแหน่งที่สูงส่ง ณ อัลลอฮ์

มนุษย์เป็นมัลกุก³ ที่ประเสริฐที่สุด ประเสริฐกว่ามัลกุกอื่นๆ ไม่มีผู้ใดระหว่างพวกเขาเหนือกว่ากัน ณ อัลลอฮ์นอกจากผู้ที่อัลลอฮ์ได้ประทานให้ซึ่งหน้าที่ที่พวกเขารับผิดชอบอยู่หรือคุณลักษณะที่พวกเขามีอยู่ เช่น ความศรัทธา ความยำเกรงในอัลลอฮ์ (التقوى) ความรู้ (العلم) และการกระทำของพวกเขา อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

¹ ท่านอิหม่ามอัชฟีอีย์ อะบูอับดุลลอฮ์ มุหัมมัด บิน อิดริส เป็นคนอาหรับท่ากูเราะและเป็นเชื้อสายของตระกูลฮาซิมซึ่งเป็นตระกูลของท่านนบีมุหัมมัด ﷺ เกิดที่เมืองซ็อยฮะฮ์ประเทศซีเรียในปี ฮ.ศ. 150 และเสียชีวิตในเมืองไคโรประเทศอียิปต์ ใน ฮ.ศ. 204 (ประมาณ ค.ศ. 820) (al-Sayis, n.d. : 103 -106, บรรจง บินกาซัน, 2547: 35 -36)

² คือสิ่งถูกสร้าง สิ่งที่ตั้งมีและมีวันสิ้นสุดทั้งหลาย

﴿ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ﴾

(الحجدة : 11)

ความว่า: “เพราะอัลลอฮ์จะทรงยกย่องเทอดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเจ้า และบรรดาผู้ได้รับความรู้หลายชั้น”¹

(อัลมูญาอะละฮ์:11)

﴿ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ ﴾

(الحجرات : 13)

ความว่า: “แท้จริงผู้ที่ประเสริฐที่สุดในหมู่พวกท่าน ณ พระองค์อัลเลาะห์ คือ ผู้ที่มีความยำเกรงที่สุดในหมู่พวกท่าน”²

(อัลหุญร็อด :13)

ท่านนบี ﷺ ได้อุปมาอุปไมยผู้รู้กับผู้ทำการอิบาคะฮ์ตั้งท่านนบีเองกับเศาะฮาบะฮ์ของท่านที่ดียิ่งที่สุด ดังตั้งจันทร์กับดวงดาว และได้บอกถึงระดับความเหนือของผู้รู้อีกด้วย ท่าน ﷺ ได้กล่าวว่า

((فضل العالم على العابد كفضلي على أدن رجل من أصحابي))

(أخرجه الترمذي من حديث أبي أمامة وقال حسن صحيح)

ความว่า: “ผู้รู้มีสถานะเหนือกว่าผู้ทำการอิบาคะฮ์ (ที่ไม่ใช่ผู้รู้) เหมือนความเหนือของจันทร์กับระดับที่ดียิ่งที่สุดจากบรรดาเศาะฮาบะฮ์ของฉัน”

(บันทึกโดย al-Tirmidhiy จากหะดีษอะบีอุมามะฮ์ และท่านได้กล่าวว่า เป็นหะดีษหะสัน เศาะหีหฺ ³)

¹ อายะฮ์นี้บ่งบอกว่า ผู้มีความรู้ และผู้มีอิมานคือผู้ที่มีตำแหน่งอันสูงส่ง ณ อัลลอฮ์ เหนือกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้ และเหนือกว่าผู้ที่ไม่มียิมานในแง่ของผลบุญที่พวกเขาจะได้รับในวันอาคีเราะฮ์และในแง่เกียรติยศที่พวกเขาจะได้รับบนโลกดุนยา (al-Qurtubi,1988:17/194)

² อายะฮ์นี้บ่งบอกถึงความประเสริฐของดักวา (ความยำเกรงต่ออัลลอฮ์) ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถใช้เป็นตัววัดระหว่างมนุษย์ในเรื่องความประเสริฐและเกียรติยศ ณ อัลลอฮ์ ไม่ใช่ด้วยวงศ์ตระกูล (Ibn Kathir,n.d.:4/217)

³ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 22 (al-'Iraqi,n.d.: 1/22) , al-Targhib fi Fadhal al-Aa'mal เลขที่ 216 ซัยค้ออ็ด อัลบานีย้อกล่าวว่ : หะดีษนี้เป็นหะดีษ หะสัน หะดีษเลขที่ 214 (al-Albani,n.d.: 1/46)

((فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب))
 (أخرجه أبو داود والترمذي والنسائي وابن حبان من حديث أبي الدرداء)

ความว่า : “ผู้รู้มีสถานะเหนือกว่าผู้ทำการอิบาดะฮ์ (ที่ไม่ใช่ผู้รู้) เหมือนความเหนือของดวงจันทร์เต็มดวงกับดวงดาวทั้งหลาย”

(บันทึกโดย Abu Dawud , al-Tarmdhiy ,al-Nasa'iy และ Ibn Hibban จาก หะดีษอะบี ฮัคค์รฺคาร์ฮ์)¹

((فضل المؤمن العالم على المؤمن العابد بسبعين درجة))
 (أخرجه ابن عدي من حديث أبي هريرة باسناد ضعيف ولأبي يعلى نحوه من حديث عبد البر بن عوف)

ความว่า : “ผู้ศรัทธาที่มีความรู้มีสถานะเหนือกว่าผู้ศรัทธาที่ทำการอิบาดะฮ์ (ที่ไม่ใช่ผู้รู้) ด้วยเจ็ดสิบคะแนน”

(บันทึกโดย Ibn 'Adiy จากหะดีษอะบีสุรอเราะฮ์ ด้วยสะนัคนญาอ็อฟ และบันทึกโดย Abu Yuqala จากหะดีษอับดุลร่อหฺมาน อิบฺนุ อาวฟ)²

((بين العالم والعاابد مائة درجة بين كل درجتين حضر الجواد سبعين سنة))
 (رواه الأصفهاني في الترغيب والترهيب من حديث ابن عمر عن أبيه وقال سبعون درجةً بسند ضعيف ، وكذا رواه صاحب مسند الفردوس من حديث أبي هريرة)

ความว่า : “ความแตกต่างระหว่างผู้รู้กับผู้ทำการอิบาดะฮ์ (ผู้รู้มีสถานะเหนือกว่าผู้ทำการอิบาดะฮ์ด้วย) หนึ่งร้อยคะแนน (ระยะห่าง)ระหว่างทุกๆ สองคะแนนเท่ากับระยะทางการเดินทางของม้าในระยะเวลาเจ็ดสิบปี”³

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 23 (al-'Iraqi,n.d.: 1/23) และ Sunan Abi Daud หะดีษเลขที่ 3643 ซักฮัล อัลบานียฺกล่าวว่ : หะดีษนี้เป็นหะดีษสะหฺหฺ (Abu Dawud,n.d.: 3/354)

² ก่อต้าแหงหรือระดับของบุคคล ณ อัลลอฮ์

³ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 27 (al-'Iraqi,n.d.: 1/27) , Kashf al-Khafa' หะดีษเลขที่ 2052 และ Kanshu al-'Aumal หะดีษเลขที่ 28797

(บันทึกโดย al-Aṣḥbani ในหนังสือ al-Tarḥib wa al-Tarḥib จากหะดีษอิบนุ อุมร์จากบิดาของเขา และเขาได้กล่าวว่า สำหรับ เจ็ดสิบตระกูลอะฮ์ลุลบัยต์ ได้จากสาย รายงานที่ฎะอ์อิฟ ดังเช่นเดียวกันกับการรายงานของเจ้าของหนังสือ มุสนัด อัล ฟีรควาส์ จากหะดีษอะบีสุรอยเราะฮ์)¹

10. ความรู้เป็นประตูปัจจัยต่างๆ ที่คาดหวังและต้องการ

ความต้องการและความคาดหวังในสิ่งที่ถือเป็นสิ่งทีอนุญาและเป็นสัญลักษณ์ของ ความเป็นบ่าวผู้คาดหวังในความเมตตาจากอัลลอฮ์ ด้วยความเมตตาของอัลลอฮ์พระองค์ได้ทรง กำหนดปัจจัยยังชีพให้กับมัลลูกทั้งปวงเพื่อความอยู่รอดในการใช้ชีวิตโดยกำหนดหนทางในการ แสวงหาปัจจัยเหล่านั้นด้วยความพยายามหาสาเหตุแห่งปัจจัยนั้นๆ ตามวิธีการและขอบเขตที่ อนุญาต ส่วนหนึ่งองสาเหตุแห่งปัจจัยยังชีพที่อนุญาตคือการแสวงหาความรู้เพื่อความเข้าใจใน เรื่องศาสนา ท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((من تفقه في دين الله عزوجل كفاه الله تعالى ماأحبه ووزقه من حيث لا يحتسب))
 (رواه الخطيب في التاريخ من حديث عبد الله بن الزبيدي بإسناد ضعيف)

ความว่า: “ผู้ใดได้แสวงหาความรู้เพื่อความเข้าใจในศาสนา อัลลอฮ์จะทรงให้เขา นั้นได้สมหวังตามความคาดหวังและทรงให้ปัจจัยยังชีพแก่เขาโดยที่เขาไม่คาดฝัน เลย”

(บันทึก โดย al-Khaṭib จากหะดีษอับดุลลอฮ์ อิบนุ อັซซุบัยดีฮ์ ด้วยสะนะดที่ฎะอ์อิฟ)³

((إن الملائكة لتضع أجنحتها لطالب العلم رضا بمايصنع))
 (أخرجه أحمد وابن حبان والحاكم وصححه من حديث صفوان بن عسال)

ความว่า: “แท้จริงบรรดาอะละอิกะฮ์ได้วางปีกต่างๆ ของพวกเขาแก่ผู้แสวงหา ความรู้เพื่อแสดงความพอใจในสิ่งเขาได้กระทำ”

¹ เนื่องจากผู้สามารถรู้สิ่งที่เป็นบิอะฮ์ฮ์ที่มีการอูรฺขึ้นด้วยความรู้ที่ซามิ แล้วเขาทำการลบสิ่งและห้ามปรามวามนุษย์เพื่อ หลีกห่างจากสิ่งที่เป็นบิอะฮ์ฮ์ฮ์ แต่ผู้ทำการอิบาอะฮ์ฮ์ได้ปฏิบัติในอิบาอะฮ์ฮ์โดยไม่สนใจในเรื่องดังกล่าวเลย (Murtada al-Zubaidi,n.d.:1/84)

² ดู Takhrij Ahadis al-Ihya ḥะดีษเลขที่ 29 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/29) และ al-Maqashid al-Hasanah (al-Sakhawi,n.d.: 1/535)

³ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya ḥะดีษเลขที่ 17 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/17) , Kanzu al- 'Umal ḥะดีษเลขที่ 28855 และ Mausul' ash al-Takhrij ḥะดีษ เลขที่264707

(บันทึกโดย Ahmad , Ibn Hibban และ al-Hakim และท่านได้กล่าวว่าหะดีษนี้เป็น
หะดีษเศาะหีหฺ จากหะดีษศอฟวาน อิบ努 อะสะล)¹

11.ความรู้เป็นเสบียงอาหารหล่อหลอมหัวใจและจิตวิญญาณ

เสบียงของร่างกายคืออาหาร เเสบียงของจิตใจคือความรู้ ดังที่ท่านฟิคุหฺ อัศมุคิลียฺ
กล่าวว่า (al-Ghazali,1986:1/18) : “ผู้ป่วยเมื่อไม่ได้รับอาหาร น้ำ และยาแล้วเขาจะเสียชีวิตใช่
หรือไม่? พวกเขาได้ตอบว่า : ใช่ , ท่านกล่าวว่า : หัวใจของเราที่เช่นกันเมื่อไม่ได้รับหิกมะฮฺ² และ
ความรู้ภายในเวลาสามวันหัวใจของเราจะตายเหมือนกัน” อิหม่ามอัลฆะซาลียฺเห็นด้วยกับคำ
กล่าวของฟิคุหฺ อัศมุคิลียฺ ท่านได้กล่าวขึ้นว่า(al-Ghazali,1986:1/18) : “ คำกล่าวของท่าน
ฟิคุหฺ อัศมุคิลียฺเป็นความจริง ถูกต้อง แท้จริงอาหารของหัวใจคือความรู้และหิกมะฮฺ ด้วยทั้งสองทำ
ให้หัวใจมีชีวิตชีวา เสมือนอาหารกับร่างกาย และผู้ใดที่ขาดความรู้ หัวใจของเขาจะป่วยและความ
ตายก็จะมาเยือนเขาอย่างแน่นอนแต่เขาไม่รู้สึกรู้สึเพราะความหลงรักในวัตถุ และการคลุกอยู่กับสิ่ง
เหล่านั้นจะทำลายความรู้สึกของเขาเหมือนกับความสามารถทำให้หลงลืมความเจ็บปวดจาก
บาดแผลอย่างกะทันหันได้...” มีรายงานจากลูกหลานอัลหะกิมว่าเขาได้เสียชีวิตของเขาว่า

(يا بني جالس العلماء وراحهم برکتك فإن الله سبحانه يحیی القلوب بنور الحكمة
كما يحيی الأرض بوابل السماء)
(الإحياء ، 1986 : 1/19)

ความว่า : “โอ้ลูกรักเอ๋ย จงนั่ง (เพื่อแสวงหาความรู้จาก) บรรดาอุละมาอ์ และจง
เข้ามาใกล้พวกเขา (บรรดาอุละมาอ์) ด้วยหัวใจของเจ้า (เขา) ทั้งสองข้าง แท้

¹ ดู Takhrīj Ahādīs al-Ihya ḥadīth (เลขที่ 33 (al- 'Iraqī,n.d.: 1/33) ,Mushannif' Ibn Abi Shaibah ḥadīth (เลขที่ 1867,Mushannif 'Abd al-
Razzaq ḥadīth (เลขที่ 795,Musnad al-Shafī' ḥadīth (เลขที่ 58, Shu'ab al-Iman ḥadīth (เลขที่ 1696 ซัยด อัลดานียฺกล่าวว่า : ḥadīth นี้
เป็นหะดีษเศาะหีหฺ ḥadīth (เลขที่ 158 (Ibn Hibban,n.d.:1/12) และซัยด ซุอัยบ อัลดานียฺกล่าวว่า : รายงานของหะดีษนี้เป็นสาย
รายงานหะดีษ (Ibn Hibban,n.d.: 3/381)

² คือผู้หนึ่งจากบรรดานักศุฟิย์ ร่วมสมัยกับ มิชฺ อัลญามิฮฺ และ อัลศิรฺ อัลศักกีฮฺ ท่านเป็นที่รู้จักในบรรดานักปราชญ์ที่ระอีย์ เสียชีวิต
ในปี ฮ.ศ. 130 (al-Zubaidiy, 1994 : 1/90)

³ หมายถึง วิถีปัญญา หรือการสัมผัสกับสังขารด้วยความรู้จริง หรือการปฏิบัติจริง (Kamil Salamah al-Daqs , 1979 : 96)

⁴ ลูกหลานอัลหะกิมเป็นผู้ได้รับความรู้พิเศษจากอัลลอฮฺ ท่านมิได้เป็นนบี แต่พระองค์ทรงประทานวิชาปัญญา (หิกมะฮฺ) อย่างมากมาย
ให้แก่ท่าน เป็นบ่าวที่มีสติปัญญาที่หมกมุ่นเป็นอย่างมาก มีความเชื่อมั่นอย่างดัดต่ออัลลอฮฺ เขารักอัลลอฮฺและอัลลอฮฺก็ทรงรักเขา ทำ
หน้าที่เป็นมุฟตีฮฺ (ผู้พิพากษา) ก่อนที่ท่านบิลาฎอ์ก็กำเนิด ท่านมีชีวิตอยู่ประมาณ 1,000 ปี เมื่อท่านบิลาฎอ์กำเนิด การทำหน้าที่ของ
ท่านก็สิ้นสุดลง (al-Shaukaniy , n.d. : 4/235) .

จริงอัลลอฮ์ได้ทำให้หัวใจมีชีวิตชีวาคด้วยรัศมีของความรู้ เหมือนกับที่อัลลอฮ์ได้ทำให้พื้นดินมีความชุ่มชื้นด้วยน้ำฝน”

(ดู อัลอิฮยาอ์, 1986 : 1/19)

เพื่อเป็นการยืนยันในความสัมพันธ์ของความรู้ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้กล่าวสรุปอีกว่า (al-Ghazali,1986:1/22) :

(لأن العلم حياة القلوب من العمى ، ونور الأبصار من الظلم ، وقوة الأبدان من الضعف ، يبلغ به العبد منازل الأبرار والدرجات العلى ، والتفكر فيه يعدل بالصيام ، ومدارسته بالقيام ، به يطاع الله عز وجل وبه يعبد ، وبه يوحد وبه يحمد ، وبه يتورع ، وبه توصل الأرحام وبه يعرف الحلال والحرام ، وهو إمام والعمل تابعه ، يلهمه السعداء ويحرمه الأشقياء)

(الإحياء، 1986 : 1 / 22)

ความว่า : “เพราะความรู้นั้นเป็นวิญญูณของหัวใจจากความมืดบอด เป็นแสงสว่างของดวงตาจากความมืดมน เป็นพลังของร่างกายจากความอ่อนแอ ด้วยความรู้สามารถไปถึงระดับของผู้ดีและไปสู่ตำแหน่งที่สูงส่ง การทำความเข้าใจและคิดค้นหาความรู้เท่าเทียมกับการถือศีลอด การแลกเปลี่ยนทบทวนในความรู้เท่ากับการละหมาดในยามค่ำคืน ด้วยแห่งความรู้จะเกิดการรักดีต่ออัลลอฮ์ ด้วยแห่งความรู้สามารถทำการอับาดะฮ์ ด้วยแห่งความรู้สามารถเคารพบูชาในความเอเคะของอัลลอฮ์ ด้วยแห่งความรู้สามารถทำการสรรเสริญอัลลอฮ์ ด้วยแห่งความรู้สามารถป้องกันตัวจากสิ่งชั่วร้าย ด้วยแห่งความรู้สามารถสร้างความผูกพันระหว่างเครือญาติ ด้วยแห่งความรู้สามารถรู้ถึงสิ่งที่ไม่อนุญาตและสิ่งที่ไม่ถูกห้าม ความรู้เป็นผู้นำการกระทำเป็นผู้ตาม ผู้โชคคือผู้ที่ได้รับความรู้และผู้โชคร้ายคือผู้ที่ถูกกีดกันจากการได้รับความรู้”

(ดู อัลอิฮยาอ์, 1986 : 1/22)

4.1.2 ความประเสริฐของการแสวงหาความรู้

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้กล่าวถึงความประเสริฐของการแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางศาสนา ท่านได้ยกหลักฐานที่บ่งบอกถึงความประเสริฐของการแสวงหา

ความรู้จากอัลกุรอาน อัลหะดีษ และคำกล่าวของบรรดาเศาะหะบะฮฺ คามิอีน และอุลมะฮฺ ฆอสรูฟ
ดังนี้

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ ﴾

(التوبة : 122)

ความว่า : “ทำไมแต่ละกลุ่มในหมู่พวกเขาจึงไม่ออกไปเพื่อหาความเข้าใจใน
ศาสนา”

(อัล-เตาบะฮฺ : 122)

﴿ فَسْتَعْلَمُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴾

(النحل : 43 ، الأنبياء : 7)

ความว่า : “ดังนั้น พวกเจ้าจงถามบรรดาผู้รู้หากพวกเจ้าไม่รู้”

(อันนะหฺล : 43 , อัลอัมมียาฮฺ : 7)

ท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่

((من سلك طريقا يطلب فيه علما سلك الله به طريقا إلى الجنة))

(أخرجه مسلم من حديث أبي هريرة رقم 7028)

ความว่า : “ผู้ใดเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ อัลลอฮฺจะทรงพาให้เขาเดินทางบน
เส้นทางไปยังสรวงสวรรค์”

(บันทึกโดย Muslim จากหะดีษอะบีสุรอรเราะฮฺ หะดีษเลขที่ 7028)¹

((لأن تغدو فتعلم بابا من العلم خير من أن تصلي مائة ركعة))

(أخرجه ابن عبد البر من حديث أبي ذر)

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 32 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/32) และ Sahih Muslim หะดีษเลขที่ 7028 (Muslim,n.d.: 8/71)

ความว่า : “แท้จริงการที่เข้าได้เดินทางในยามเช้าแล้วเข้าได้ศึกษาหาความรู้ได้
หนึ่งบทก็เลิศกว่าการที่ท่านได้ทำการละหมาดหนึ่งร้อยร็อกอะฮ์”

(บันทึกโดย Ibn ‘Abd al-Bar จากหะดีษอะบีฮุรَيْرَةَ)¹

((العلم خزائن مفاتيحها السؤال ، فاسألوا فإنه يؤجر فيه أربعة : السائل والعالم
والمستمع والخب لهم))

(رواه أبو نعيم من حديث علي مرفوعا بإسناد ضعيف)

ความว่า : “ความรู้ที่นั่นเป็นคลังอันมหาศาล คุณเงาที่ใช้เปิดหามันคือการถาม
เพราะฉะนั้นจึงถามเถิดเพราะมันเป็นเหตุให้ได้ผลบุญถึงสิ้นด้วยกันคือ ผู้ถาม ผู้รู้
ผู้ฟัง และผู้ที่ชื่นชอบพวกเขาทั้งหลาย”

(บันทึกโดย Abu Na‘im จากหะดีษอะลี ด้วยสายรายงานที่เงาะฮ์)²

((من جاءه الموت وهو يطلب العلم ليحیی به الإسلام فبينه وبين الأنبياء في الجنة
درجة واحدة))
(أخرجه الدارمي وابن السني في رياض المتعلمين من حديث الحسن)

ความว่า : “ผู้ใดที่ถึงแก่ความตายในขณะที่เขากำลังแสวงหาความรู้เพื่อฟื้นฟูศาสนา
อิสลาม แน่นอนตำแหน่งของเขา ณ อัลลอฮ์สูงส่งยิ่ง กล่าวคือระหว่างเขากับ
บรรดานบีของอัลลอฮ์ในสรวงสวรรค์เพียงแค่นั้นเดียวเท่านั้น”

(บันทึกโดย al-Darimi และ Ibn al-Sunni ในหนังสือรียาฎ อัลมุตะอัลลิมีนจาก
หะดีษอัล หะสัน)³

قال ابن عباس : (ذللت طالبا فعززت مطلوبا)

(الإحياء، 1986 : 1/19)

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 34 (al-‘Iraqi,n.d.: 1/34) และ Jami’a Bayan Fadhl al-‘Ilm หะดีษเลขที่ 96 (Ibn ‘Abd al-Bar,n.d.: 1/105)

² ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 37 (al-‘Iraqi,n.d.: 1/37) ,Kanz al- ‘Ummal หะดีษเลขที่ 28662 และ Mausū‘at Atrāf al-Hadīdh หะดีษเลขที่ 166261

³ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 40 (al- ‘Iraqi,n.d.: 40/1),Majma’ al-Zawaid หะดีษเลขที่ 504 ซัยคัลอัลอิมามบีฮ์ กล่าวว่า : หะดีษนี้เป็นหะดีษเงาะฮ์ หะดีษเลขที่ 249 และ 5156 (al-Albani,n.d.: 11/160)

ความว่า : “อับนุอับบาสได้กล่าวว่า “ฉันเคยอยู่ในสภาพที่ต่ำต้อยเมื่อขามฉันเป็นผู้
แสวงหาความรู้ แล้วฉันได้รับการยกย่อง การให้เกียรติอย่างสูงส่งเมื่อฉันเป็นผู้ถูก
หา (ผู้ให้ความรู้ ผู้สอน)”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/19)

قال عطاء : (مجلس علم يكفر سبعين مجلسا من مجالس اللهو)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อะฏออฺได้กล่าวว่า “การนั่งในสถานที่แห่งหนึ่งเพื่อการแสวงหาความรู้
สามารถลบสิ่งบาปที่เกิดขึ้นจากเจ็ดสิบที่นั่งจากการนั่งในสถานที่ต่างๆที่ไม่เกิด
ประโยชน์”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/20)

قال ابن المبارك : (عجبت لمن لم يطلب العلم كيف تدعوه نفسه إلى مكرمة ؟)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อับนุอิลมฺบาร็อกได้กล่าวว่า “ฉันแปลกใจจริงกับผู้ที่ไม่ไปแสวงหา
ความรู้ต่างๆ ที่เขายังไม่มีความรู้ เขาจะได้รับความดีงามให้เกิดกับตัวเขาจากสิ่งใด
ได้อีกหรื !!”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/20)

قال بعض الحكماء : (إني لا أرحم رجلا كرحمني لأحد رجلين : رجل يطلب

العلم ولا يفهم ، ورجل يفهم العلم ولا يطلبه)

(الإحياء، 1986 : 1 / 20)

¹ ท่านคืออะนะมุหัมมัด อะฏออฺ เป็น อะบีรอบฮา อัลกุรอซีซ เป็นหนึ่งอุลละมาอฺ ได้รายงานจากอาอิซะซุ อะบีสุรอษเราะซุ และคออัฟ
เสียชีวิตในปี ส.ศ. 210 (al-Zubaidiy, 1994 : 1/103)

² ท่านคืออะนะมุ อับดุลเราะห์มาน อับดุลลอซุ เป็น อัลมูบารอก เป็น วาดิอุ อัลหันคอสิบ์ เกิดในปี ส.ศ. 116 เสียชีวิตในปี ส.ศ. 181 (al-
Zubaidiy, 1994 : 1/89)

ความว่า : “แท้จริงฉันไม่รู้สึกสงสารแก่ผู้อื่นเท่ากับความสงสารของฉันแก่คนหนึ่งคนใดในสองคนนี่คือ ผู้ที่ศึกษาหาความรู้แต่เขาไม่เข้าใจในความรู้ที่เขาได้ศึกษามา และคนที่สามารถเข้าใจในความรู้แต่เขาไม่ได้แสวงหาความรู้”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/20)

قال أبو الدرداء : (لأن أتعلم مسألة أحب إلي من قيام ليلة) وقال أيضا : (كن عالما أو متعلما أو مستمعا ولا تكن الرابع فتهلك)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อะบู อัดดัวร์คาอีย์ได้กล่าวไว้ว่า “แท้จริงการที่ฉันได้แสวงหาความรู้ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดนั้น เป็นสิ่งที่ฉันรักและชอบมากกว่าการละหมาด (สุนัต) ในยามค่ำคืน และท่านได้กล่าวอีกว่า ท่านจงเป็นผู้รู้เถิด หรือผู้แสวงหาความรู้ หรือผู้ฟัง แต่อย่าเป็นคนที่ดี (เป็นดีดชาด) เพราะท่านจะเป็นคนที่วิบัติ”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/20)

قال الشافعي : (طلب العلم أفضل من النافلة)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อิหม่ามอัสชาฟีอีย์ได้กล่าวไว้ว่า “การแสวงหาความรู้มันดีเลิศกว่าการปฏิบัติศาสนกิจสุนัต”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/20)

قال ابن عبد الحكيم : (كنت عند مالك أقرأ عليه العلم فدخل الظهر فجمعت الكتب لأصلي فقال: يا هذا ما الذي قمت إليه بأفضل مما كنت فيه إذا صحت النية)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อิบนู อับดุลหะกีม¹ ได้กล่าวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเขาว่า “ฉันเคยนั่งอยู่กับอิหม่ามมาลิก² เพื่อแสวงหาความรู้จากท่านจนถึงเวลาละหมาดซุหฺร³ ฉันเลย

¹ ท่านคืออะนะบูฮัมมัด อับดุลลอฮ์ เป็น อับดุลหะกีม มาจากเชื้อสายอุมมาน เป็น อัฟฟาน ท่านเป็นลูกศิษย์รุ่นเล็กของอิหม่ามมาลิกที่เมืองมัศรฺ เลิกชีวิตในปี ส.ศ. 214 (al-Zubaidiy, 1994 : 1/103)

² ท่านคือ มาลิก เป็น อะนัส เป็นมาลิก เป็น อะบีอามิร เป็น อิมรฺ อัลอัศมะทีย มีชื่อเล่นว่า อะบู อับดุลลาฮ์ อัลมะดาเนีย อิหม่ามแห่งเมืองมะดีนะฮ์ เลิกชีวิตในปี ส.ศ. 179 (al-'Asqallaniy, 1380 : 2/223)

เก็บรวบรวมหนังสือต่างๆ เพื่อฉันจะได้ละหมาด ท่านอิหม่ามมาลิกได้กล่าวทักฉันว่า ท่านเฮีย!! สิ่งที่ท่านรีบลุกขึ้นไปนั้นไม่เท่ากับสิ่งที่ท่านเคยนั่งอยู่ก่อนแล้วหรือ!! ถ้าท่านมีเจตนาที่บริสุทธิ์”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/20)

قال أبو الدرداء : (من رأى أن الغدو إلى طلب العلم ليس بجهد فقد نقض في رأيه وعقله)

(الإحياء، 1986 : 1/20)

ความว่า : “อะบูอัลดฺรฺอฺอ์”ได้กล่าวว่ “แท้จริงผู้ใดที่เห็นว่าการเดินทางออกจากบ้านในเวลายามเช้าเพื่อแสวงหาความรู้มันไม่ใช่เป็นการญูฮาดแล้ว ความคิดเห็นและสติปัญญาของผู้มันมีความไม่ปกติเกิดขึ้นอย่างแน่นอน”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/20)

قال معاذ بن جبل مرفوعا : (تعلموا العلم فإن تعلمه لله خشية ، وطلبه عبادة ، ومدارسته تسبيح ، والبحث عنه جهاد ، وتعليمه من لا يعلمه صدقة ، وبذله لأهله قربة ، وهو الأنيس في الوحدة ، والصاحب في الخلوة ، والدليل على الدين ، والمصير على السراء والضراء ، والوزير عند الأخلاء ، والقريب عند الغرباء ، ومنار سبيل الجنة ، يرفع الله به أقواما فيجعلهم في الخير قادة سادة هداة ، يقتدى بهم ، أدلة في الخير تقتض آثارهم وترمق أفعالهم وترغب الملائكة في خلتهم وأجنتحتها تمسحهم ، وكل رطب ويابس لهم يستغفر حتى حيتان البحر وهوامه وسباع البر وأنعامه والسماء ونجومها) رواه ابوالشيخ ابن حبان في كتاب الثواب ، وابن عبد البر وقال : ليس له إسناد قوي .

(الإحياء، 1986 : 1/20)

¹ ท่านคืออุมัยร บิน กอซฺ มิน อิมรฺ อัลอุษเราะฮฺ อัลอันศอรียฺ ท่านเป็นเศาะหาบะฮฺ ชาวอันศอรฺ เข้ารับอิสลามช่วงสงครามบิรฺ ท่านเคยร่วมสงครามอุตุคฺพร้อม กับท่านเราะฮฺอฺลฺ และสนามรบอื่น ๆ ก่อนที่ท่านจะรับศาสนาอิสลามท่านเป็นนักธุรกิจที่โด่งดังหลังจากที่ท่านรับอิสลามแล้ว ท่านได้ใช้เวลาทั้งหมดกับการศึกษาหาความรู้ และทำอียาดะฮฺ ครั้งหนึ่งท่านได้กล่าวว่ ฉันพยายามที่รวบรวมการค้าขายพร้อม ๆกับการปฏิบัติอียาดะฮฺแต่ไม่ประสบผลสำเร็จจนฉันต้องทิ้งการค้าขาย และได้ทุ่มเทเวลาเพื่อทำอียาดะฮฺ ท่านเสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 32 ในสมัยเคาะลีฟะฮฺอุมัยมาน อิบฺนุ อับฟาน ท่านเป็นเศาะหาบะฮฺผู้ที่ท่องจำหะดีษมากถึง 179หะดีษ (al - Dhahbi, 1990 : 3/ 404)

ความว่า: “มูฮาย เป็น ญะบัล¹ ได้กล่าวซึ่งเป็นหะดีษมีรฟุอ์ว่า “พวกท่านทั้งหลายจงแสวงหาความรู้เถิด เพราะการแสวงหาความรู้(ที่มีเจตนาบริสุทธิ์)เพื่ออัลลอฮ์นั้นเป็นความอ้ากรงต่ออัลลอฮ์ การแสวงหามันเป็นอิบาดะฮ์ การปรึกษาแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับมันเป็นการศัสบิหฺ² การค้นคว้ามันเป็นการญิฮาด การสอนมันแก่ผู้ที่ไม่รู้เป็นการบริจาคทาน การทุ่มเทในการให้การช่วยเหลือแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับมัน(ผู้สอนหรือผู้เรียน)เป็นการสร้างความใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ มันเป็นมิตรในขาม โศดเค็ช มันเป็นเสมือนเพื่อนในขามห่างไกลจากผู้คน มันเป็นเรื่องซี้ทางในเรื่องศาสนา มันเป็นผู้ทำให้เกิดความอดทนในขามทุกข์และขามสุข มันเป็นที่ปรึกษาสำหรับเพื่อนฝูง มันช่วยให้เกิดความใกล้ชิดแก่ผู้ที่ไม่เคยชิน มันเป็นตัวชี้ทางสู่สวรรค์ อัลลอฮ์จะทรงยกให้ผู้คนที่มีความรู้ขึ้นสู่สถานะที่สูงส่ง เป็นผู้นำแก่พวกเขา มีการปฏิบัติตามเขาในสิ่งที่ดีงาม การกระทำของพวกเขาได้รับความสนใจ บรรดามะลาอิกะฮ์ให้การสนับสนุนเพื่อเป็นมิตรสาขากับพวกเขาและพวกเขาจะได้รับความช่วยเหลือจากบรรดามะลาอิกะฮ์ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตในน้ำและบนบก ฟ้าและดวงดาวต่างๆ ขออภัยโทษจากอัลลอฮ์แก่พวกเขา”

(ดู อัลอิฮฺยาอ์, 1986 : 1/22)

4.1.3 แหล่งที่มาของความรู้ในทัศนะของอัลฆะซาลีย์

อิหม่ามอัลฆะซาลีย์ได้ศึกษาหาความรู้ (العلم) และความจริง (الحَق) ในเวลาเดียวกันจากหลายอะละมาอ์และหลายกลุ่มนักคิดในสมัยท่านเช่น กลุ่มอิลมี อัลละฮมา (أصحاب علم الكلام) กลุ่มอัลบาคินียะฮ์ (الباطنية) กลุ่มอัลฟิลาสะฟะฮ์ (الفلسفة) และกลุ่มอัศศูฟียะฮ์ (الصوفية) และนิสัยชอบศึกษาค้นคว้าหาความจริงต่อต้านการตามโดยไม่มีเหตุผล (تقلید) เป็นนิสัยดั้งเดิมของท่านอยู่แล้วตั้งแต่ท่านได้กล่าวในหนังสือ อัลมุนกิช มิน อัจญูลาล ท่านได้สั่งแก่ความนุษย์ทุกคนนั้นเกิดมาจากกรรมมารดาโดยไร้ความรู้และศาสนาแล้วเขาได้รับการปลูกฝังจากพ่อแม่แล้วในที่สุดเขา

¹ ท่านคือมูฮาย เป็น ญะบัล เป็น อิมรฺ อาวศฺ อัลอันศอรียฺ อัลคอซรอญียฺ เป็นอะละมาอ์เกาะหามะฮ์ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอัลกุรอานและอัลหะดีษ ฆะลาละและหะรอหม เกิดเมื่อปี 20 ก่อนอิ้งเราะฮ์ศักราช เสียชีวิตเมื่อปี ฮ.ศ. 18 (al-'Asqalaniy,1380 : 2/255)

² คือการกล่าวสรรเสริญในความรู้ศัทธิของอัลลอฮ์ด้วยคำกล่าว سبحان الله وبحمده ، سبحان الله العظيم ، سبحان الله وبحمده و الحمد

ก็ตามในสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังนั้น จึงเป็นเหตุที่ทำให้ท่านศึกษาต่อไปว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมานั้นอยู่ในสภาพอย่างไร? มีความเชื่อในเรื่องศาสนาอย่างไร? อะไรเป็นเหตุให้ทารกนั้นได้ตามพ่อแม่?

ในการศึกษาหาความจริงของท่านนั้น ในลำดับเริ่มต้นท่านรู้สึกไม่มั่นใจในความรู้ที่ได้มานอกจากความรู้ที่ได้จากการคิดค้นด้วยสติปัญญาและสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้เท่านั้นท้ายที่สุดท่านเกิดความลังเลใจเพราะความรู้ที่ได้มาจากการคิดค้นด้วยสติปัญญาและที่ได้จากการพิสูจน์นั้นไม่สามารถค้นหาคำความจริงได้เสมอไปจึงทำให้ท่านคิดค้นต่อไปจนทำให้ท่านได้ป่วยเป็นโรคช็ลั้งเล (الشكوك) หลังจากท่านหายจากโรคนั้นแล้วท่านได้ขอสรุปว่ายังมีความรู้นอกเหนือจากความรู้ที่ได้จากการคิดค้นและที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส (العقلیات والحسوسات) นั่นคือแสงสว่าง (نور) ที่อัลลอฮฺทรงประทานให้ในใจมนุษย์และเป็นแหล่งที่มาของความรู้ทั้งหมดของบุคคลนั้นๆ แสงสว่างนั้นไม่สามารถมีได้นอกจากผู้ที่มีความสะอาดจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทั้งภายในและภายนอก ด้วยแสงสว่างเหล่านั้นทำให้ผู้นั้นสามารถแยกแยะระหว่างความดีและความชั่วได้ ในการนี้อีหม่ามอัลเจมาฮะฮาลีฮ์ได้กล่าวว่า

(...) ولم يكن ذلك بنظم دليل ، وترتيب كلام ، بل بتور قذفه الله تعالى في الصدر ، وذلك النور هو مفتاح أكثر المعارف ، فمن ظن أن الكشف موقوف على الأدلة المجردة فقد ضيق رحمة الله الواسعة)
(انظر: المنقذ من الضلال، د.ت. : 6)

ความว่า : “...และไม่ได้เป็นไปตามหลักฐานและการลำดับขั้นของคำพูดในขณะนั้น แต่ด้วยแสงสว่างที่อัลลอฮฺทรงประทานให้ในใจ และแสงสว่างเหล่านั้นคือกุญแจสำหรับศาสตร์ต่างๆ ใครเข้าใจว่าการเผยแจ้งนั้นขึ้นอยู่กับหลักฐานเท่านั้นแสดงว่าเขาได้ทำให้ความเมตตาของอัลลอฮฺนั้นดับแคบลงทุกๆ ที่ความเมตตาของอัลลอฮฺกว้างใหญ่ไพศาล”

(ดู al-Munqidh min al-Dhalal, n.d. : 6)

จากสิ่งที่ประทับใจอีหม่ามอัลเจมาฮะฮาลีฮ์และคำกล่าวของท่านนั้น สามารถสรุปได้ว่าความรู้ทุกความรู้มาจากอัลลอฮฺซึ่งเป็นที่มาของความรู้ในลำดับเริ่มต้น และแหล่งที่มาของความรู้ในลำดับต่อมาซึ่งเป็นเหตุที่จะได้มาของรู้นั้นมีอยู่ 3 แหล่งที่สำคัญคือ (al-Ghazali , 1986 : 3/20)

1- อัล วะฮฺยู (الوحي) แหล่งที่มาของความรู้แหล่งนี้สำหรับบรรดาศาสนทูตของอัลลอฮฺ (นบีและรَسُول) โดยมีญิบรีลเป็นผู้ทำหน้าที่นำส่งวะฮฺยูจากอัลลอฮฺถึงศาสนทูตของพระองค์ ความรู้ที่ได้จากแหล่งนี้เป็นความจริงเสมอและไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ ความรู้จากแหล่งนี้ไม่สามารถแสวงหาได้แต่เป็นการมอบให้จากอัลลอฮฺในใจของบ่าวที่อัลลอฮฺทรงเลือกเป็นศาสนทูต

วะฮฺยูคือการวิวรณ์จากอัลลอฮฺแก่บรรดาศาสนทูตของพระองค์ วะฮฺยูมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันเช่น วะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้กับนบีมุฮัมมัดทั้งภษาและคความหมายโดยมีญิบรีลเป็นผู้สื่อกลาง และการอ่านมนับทับเป็นอิบาคะฮฺเรียกว่า อัลกุรอาน และวะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้แก่นบีมุฮัมมัดในรูปของคความหมายและไม่สามารถนับเป็นอิบาคะฮฺด้วยการอ่านมันโดยไม่มีญิบรีลเป็นผู้สื่อกลางแต่เป็นการประทานให้จากอัลลอฮฺแก่นบีโดยตรงเรียกว่า หะคฺียะฮฺ วะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้แก่นบีอิสฺมา เรียกว่าอินญิล วะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้แก่นบีมูซา เรียกว่าเตอรอฮฺ วะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้แก่นบีดาวิดเรียกว่าซะบूर และวะฮฺยูที่อัลลอฮฺทรงประทานให้แก่นบีมูซาและนบีอิรอฮิม เรียกว่าศุหฺฟ

2- อัล อิลฮาม (การประทาน) เป็นแหล่งที่มาของความรู้สำหรับบรรดาผู้ที่อัลลอฮฺทรงรักและให้การช่วยเหลือ (วะลีย) ความรู้จากแหล่งนี้ไม่จำเป็นต้องใช้ครูผู้สอนหรือผู้รู้และการไต่ถามตรงจากหลักฐานต่างๆ แต่เป็นการประทานให้โดยตรงจากอัลลอฮฺ ผู้ที่ได้รับความรู้จากแหล่งนี้ไม่สามารถรู้ได้ว่าได้รับมาอย่างไร จากใคร ไม่เหมือนกับวะฮฺยู

อัล อิลฮามคือการประทานให้รู้จากอัลลอฮฺแก่ใจผู้ที่อัลลอฮฺทรงประสงค์โดยไม่จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนจากผู้รู้และไม่จำเป็นต้องคิดไต่ถามตรงจากหลักฐาน(al-Ghazali,1986:20/3) ผู้ที่อัลลอฮฺทรงประสงค์นี้เป็นผู้มีอิมานและศักวา เป็นผู้มึใจที่บริสุทธิ์ ปลอดจากคุณลักษณะที่ต้องประณามทั้งห้า (الصفات المذمومة الخمسة) บุคคลเหล่านี้เรียกว่า เอลียาฮ์ และอัคศียาฮ์ (الولياء والأصفياء) ความรู้ที่ได้จากแหล่งนี้เรียกว่า อัลอิลฮาม อัลอิลฮามียะฮฺ (العلوم الإلهامية) ซึ่งเป็นความรู้ที่นักศุฟีย์ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

3- สติปัญญาและประสบการณ์ (العقل والخبرة) เป็นแหล่งที่มาของความรู้สำหรับทุกคน ผู้ที่ใช้สติปัญญาในการ ไต่ถามตรงทำความเข้าใจและสรุปหุ่ก่มาจากหลักฐานจาก

¹ คือศาสน์จากพระเจ้า ที่ถูกประทานแก่บรรดาเราะซูลโดยผ่านทูตของอัลลอฮ์ คือ ญิบรีล อะลียิสละมาน (Abdullah Falih , 1417 : 24)

² ชื่อของลาอิละฮฺ(ทูตของอัลลอฮฺ) ผู้ทำหน้าที่นำศาสน์และบัญชาของอัลลอฮฺหรือกุรอานมาซึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตลอดระยะเวลาแห่งการปฏิบัติภารกิจเผยแผ่อิสลาม นอกจากจะทำหน้าที่นำกุรอานจากอัลลอฮฺ มาให้แก่ท่านนบีแล้ว ญิบรีลยังได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่อีกประการ เช่น การนำท่านนบีมุฮัมมัดในคืนอิสรอฮ์ และมีรอจญ์ การทบทวนกุรอานแก่ท่านนบี ﷺ เป็นต้น (บรรจง บินกาชัน 2547 :58)

อัลกุรอานและสุนนะฮฺบุคคลกลุ่มนี้เรียกว่า อุละมาอ์ (العلماء) และผู้ที่ใช้ความพยายามหาเหตุผลทางสติปัญญาและรวบรวมประสบการณ์ ความชำนาญ และการทดลองบุคคลลักษณะนี้เรียกว่า อัลคุบระอ์ (الخبراء) ความรู้ที่ได้จากการใช้สติปัญญาและประสบการณ์มีทั้งที่เป็นความรู้ทางโลก (العلوم الدنيوية) และความรู้ทางอาคีเราะฮฺ (العلوم الآخروية) ความรู้ที่มีที่มาจากแหล่งนี้เรียกว่า อัลอูลุมอัลอิลมิยะฮฺ (العلوم العقلية) เช่น ความรู้เกี่ยวกับการคิดคำนวณ ความรู้ทางการแพทย์ ความรู้เกี่ยวกับภาษา ต่างๆ และความรู้เกี่ยวกับศิลปะช่างฝีมือต่างๆ เป็นต้น

4.1.4 ประเภทของความรู้และระดับความจำเป็นในทัศนะของอัลอะมาซาลิฮ์

อิหม่ามอัลอะมาซาลิฮ์ได้แบ่งประเภทของความรู้ออกเป็นหลายประเภทตามลักษณะของความรู้ ตามจุดมุ่งหมายในการศึกษา ตามความจำเป็นในการแสวงหา ตามประโยชน์ และโทษที่ได้จากความรู้ และตามที่มาของความรู้ ดังนั้นประเภทของความรู้ในทัศนะของท่าน อิหม่ามมีดังนี้

4.1.4.1 ประเภทของความรู้ตามลักษณะของความรู้ แบ่งได้เป็นสองประเภทคือ

1. อิลม์ อัลมุอามะละฮฺ (علم المعاملة) คือความรู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพของจิตใจ (al-Ghazali, 1986:1/32) ซึ่งเป็นความรู้ที่บ่าวทุกคนต้องรู้และต้องปฏิบัติตามความจำเป็นของบ่าวผู้นั้นประกอบอยู่ เป็นความรู้ที่อัลลอฮฺทรงใช้ให้บรรดาศาสนทูตของพระองค์เพื่อเผยแผ่ซึ่งแบ่งออกเป็นสามประเภทคือ

1.1 ความรู้เกี่ยวกับการศรัทธา (اعتقاد) เช่น เมื่อบ่าวผู้หนึ่งบรรลุนิติภาวะในเวลาก่อนซุฮฺร์ บ่าวผู้นี้ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับคำปฏิญาณตน (الشهادتان) พร้อมความหมายและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคำปฏิญาณตน และเมื่อบ่าวผู้นี้มีข้อข้องใจเกี่ยวกับการศรัทธาในสิ่งใดเขาต้องเรียนรู้ในสิ่งนั้นเพื่อสขบข้อข้องใจและได้ศรัทธาถูกต้องตามความจำเป็นในขณะนั้น

1.2 ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติ (عمل) เช่น เมื่อบ่าวผู้หนึ่งบรรลุนิติภาวะในเวลาก่อนซุฮฺร์และมีชีวิตถึงเวลาซุฮฺร์ บ่าวผู้นี้ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการอาบน้ำละหมาดและการละหมาดซุฮฺร์พร้อมได้ปฏิบัติถูกต้องตามความจำเป็นเกี่ยวกับการละหมาดซุฮฺร์

1.3 ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องละเว้น (ترك) เป็นความรู้ที่มีความแตกต่างตามสภาพบุคคล เช่น ผู้ที่มีความสามารถในการใช้หูฟังเขาต้องเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ไมอนุญาตให้ฟังและต้องละเว้นจากการฟังสิ่งนั้น แต่ไม่จำเป็นสำหรับผู้พิการทางการฟังเรียนรู้ในสิ่งที่ไมอนุญาตให้ฟังได้

2. อิลม์ อัลมุกาซะซะฮฺ (علم المكافحة) คือความรู้ภายใน (علم الباطن) ซึ่งเป็นความรู้ที่สูงส่งที่สุด ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีได้ให้ความหมายของความรู้ประเภทนี้ว่าเป็นเสมือนแสงสว่างในใจหลังจากทำการชำระล้างทำความสะอาดจากคุณลักษณะที่ควรแก่การประณาม (الصفات المذمومة) ด้วยแสงสว่างนั้นสามารถค้นพบสิ่งต่างๆ ที่เคยได้อินเพียงชื่อแต่ยังไม่ได้รับความชัดเจนในความหมาย จนได้รับความชัดเจนและได้รู้จักอัลลอฮฺ คุณลักษณะของอัลลอฮฺและการกระทำของอัลลอฮฺอย่างแท้จริง ความหมายของความเป็นบี ความมุ่งหมายของการสร้างคุณาและอากีเราะฮฺ ความหมายของอัลละฮฺญ ความหมายของไซฎอน ความเป็นศัตรูของไซฎอนต่อมนุษย์ ฯลฯ ท่านยังกล่าวอีกว่า ในความหมายของข้าพเจ้าในความรู้ก็คือการที่ได้รับการเปิดเผยสิ่งปิดกั้นความจริงจนสามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจนเสมือนคู่ด้วยสายตาโดยไม่มีแสงเงาใดๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ต้องรู้แต่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติ เป็นความรู้ที่กลุ่มนักศุฟิย์ให้ความสนใจและเพียรพยายามในการแสวงหา เป็นความรู้ที่อัลลอฮฺทรงประทานให้กับกลุ่มอัศศิคีน (الصديقين) และกลุ่มอิลม์ก็เราะฮีน (المقرئين) สามัญชนธรรมดาไม่สามารถรับรู้ในความรู้ประเภทนี้ได้ (al-Ghazali, 1986:1/31)

ความรู้ทั้งสองประเภทนี้คือความรู้สู่หนทางไปอากีเราะฮฺ (علم طريق الآخرة) ในความหมายของอิหม่ามอัลฆะซาลี ความรู้เหล่านี้เป็นความรู้เกี่ยวกับวิธีการขัดเกลาจิตใจด้วยการละเว้นในสิ่งที่ต้องห้ามและปฏิบัติตามแนวทางของบรรดานบี

4.1.4.2 ประเภทของความรู้ตามจุดมุ่งหมายในการศึกษา แบ่งได้เป็นสองประเภทคือ

1. อุลุม ชัรียะฮฺ (علوم شرعية) คือความรู้ที่ได้รับจากบรรดานบีโดยตรงโดยไม่ได้รับรู้จากการใช้สติปัญญา ไม่ได้รู้จากการทดลอง และไม่ได้รู้จากการได้อิน ความรู้ประเภทนี้เป็นความรู้ที่ควรแก่การยกย่องและตรงกับความเป็นจริงเสมอไม่สามารถปฏิเสธได้เลยซึ่งแบ่งเป็นที่ประเภทคือ (al-Ghazali, 1986:1/27 - 28)

1.1 ความรู้พื้นฐานหรืออัลอูลูล (الأصول) คืออัลกุราน อัลสุนนะฮฺ อัลอิญาฮ์ และอาษาร์บรรดาสะหะฮะฮฺ

1.2 ความรู้สาขาหรืออัลฟุรูก (الفروع) คือความรู้ที่เข้าใจจากความหมายของอัลอูลูล ไม่ใช่จากคำโดยตรง เช่น ความรู้ที่เข้าใจจากหะดีษที่นบีได้กล่าวความว่า “ผู้เป็นอัลอฎิยฺไม่สามารถออกหุ้กมได้ ในขณะที่เขามีอารมณ์โกรธ” คือผู้เป็นอัลอฎิยฺไม่สามารถออกหุ้กมได้ในขณะที่เขามีความกลัว หรือหิว หรือป่วย ความรู้ประเภทนี้มีสองลักษณะคือ

ลักษณะที่หนึ่ง คือความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในโลกคุณา ซึ่งมีกล่าวในหนังสืออัลฟิฮฺ (كتب الفقه) โดยอัลฟุเกาะฮฺฮฺเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในความรู้นี้

ลักษณะที่สอง คือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอาคิเราะฮฺ เป็นความรู้เกี่ยวกับสภาพของหัวใจ คุณลักษณะที่ควรแก่การสรรเสริญและคุณลักษณะที่ควรแก่การประณาม สิ่งที่อัลลอฮฺทรงโปรดปรานและสิ่งที่ทรงห้าม เป็นความรู้ที่มีกล่าวในส่วนสุดท้ายและส่วนแรกของหนังสืออิหฺยาอ์ (الإحياء)

1.3 ความรู้เริ่มต้นหรืออัลมุกอศิมัต (المقدمات) คือความรู้ที่เป็นเสมือนเครื่องมือ (علم الآلات) ในการทำความเข้าใจกับเนื้อหาในอัลกุรอานและอัสสุนนะฮฺ เช่น ความรู้เกี่ยวกับภาษา (علم اللغة) ความรู้เกี่ยวกับไวยากรณ์ภาษาอาหรับ (النحو) และความรู้เกี่ยวกับการเขียน (الخط)

1.4 ความรู้เสริมหรืออัลมุตัมมิมาต (المتعمات) คือความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจถูกต้องในเนื้อหาที่ไม่สามารถเข้าใจได้จากความรู้ทางภาษาเพียงอย่างเดียว เป็นความรู้เสริมเกี่ยวกับอัลกุรอาน อัสสุนนะฮฺ อัลอิมมาฮ์ และอัลอายะฮ์ ซึ่งแบ่งเป็นสามส่วนคือ

ส่วนที่หนึ่งคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคำ (اللفظ) เช่น ความรู้เกี่ยวกับการอ่านตามวิธีการอ่านต่างๆ (القراءات) การออกเสียงและฐานเสียง

ส่วนที่สองคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับความหมาย (المعنى) เช่น ความรู้เกี่ยวกับการอรรถาธิบายอัลกุรอาน

ส่วนที่สามคือ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับหุก่มต่างๆ (الأحكام) เช่น ความรู้เกี่ยวกับนาสิก มันสุค (المنسوخ والمنسوخ) อามคอส (العام والخاص) อันนัศ (النص) อัศคออิร (الظاهر) ความรู้เกี่ยวกับผู้รายงาน คุณลักษณะของผู้รายงาน ฯลฯ

2. อุลุม ฆัยรู ฆัรอิยะฮฺ (علوم غير شرعية) คือความรู้ที่ไม่ได้รับจากบรรดานบีแต่ได้จากการใช้สติปัญญา จากการทดลอง และจากการได้ยิน ความรู้เหล่านี้แบ่งได้เป็นสามประเภทคือ

2.1 ความรู้ที่ควรแก่การสรรเสริญหรืออัลอุลุม อัล มัหฺมูดะฮฺ (العلوم المحمودة) คือความรู้ที่ให้คุณประโยชน์และไม่มีโทษ เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นในการดำรงชีวิตในโลกคุณา เช่น ความรู้ทางการแพทย์ ความรู้ทางคณิตศาสตร์และการคิดคำนวณ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองประเภทอีกคือ

2.1.1 ฟีรฎูกิฟายะฮฺ (فرض كفاية) คือความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในโลกคุณา เป็นความรู้ที่ทุกสังคมต้องร่วมกันรับผิดชอบ สังคมใดไม่มีใครรู้เลยในความรู้นี้สังคมนั้นต้องร่วมกันรับผิดชอบ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์ ความรู้เกี่ยวกับการคิดคำนวณ ความรู้เกี่ยวกับ

การแบ่งมรดกความรู้เกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับวิฤกษ์ ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม การตัดเย็บ และการเมืองการปกครอง

2.1.2 فضيلة (فضيلة) คือความรู้ในรายละเอียดปลีกย่อยในความรู้ทางการแพทย์ การคิดคำนวณ ซึ่งไม่จำเป็นต้องรู้ลึกแต่เป็นการเสริมเติมเพื่อเพิ่มคุณภาพ

2.2 العلوم المضمومة (العلوم المضمومة) คือความรู้ที่ให้โทษแก่ตัวเองหรือผู้อื่น เช่นความรู้ทางไสยศาสตร์ต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับมายากล และความรู้เกี่ยวกับฟุตบอลกีฬา

2.3 ความรู้ที่ไม่ควรแก่การสรรเสริญและการประณามหรืออัล ฎุลุม อัลฆุมบะฮะฮุ (العلوم المباحة) คือความรู้ที่ไม่มีความจำเป็นในการดำเนินชีวิตและไม่มีโทษ เช่น ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดี ความรู้เกี่ยวกับสำนวนต่างๆ ที่ไม่เกินขอบเขต และความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์

4.1.4.3 ประเภทของความรู้ตามความจำเป็นในการแสวงหาแบ่งออกเป็นสองประเภทคือ

1. ความรู้ประเภทที่ฟิรฎูอีน (علوم فرض عين) คือความรู้ที่มุกัดลัฟทุกคนต้องแสวงหาดังที่ท่านบีได้กล่าวความว่า “ การศึกษาหาความรู้นี้เป็นฟิรฎูเหนือมุสลิมทุกคน” ในทัศนะของอิหม่ามอัลฆะชะลีย์ความรู้ที่จำเป็นสำหรับมุสลิมต้องแสวงหาคือ ความรู้ประเภทอัลฆุมบะฮะฮุ เช่น ความรู้ที่จำเป็นในการศรัทธา (العلوم الاعتقادية) ความรู้ที่จำเป็นในการปฏิบัติ (العلوم العملية) และความรู้ที่จำเป็นในการละเว็น (العلوم التركية) ดังนั้นผู้ใดที่แสวงหาความรู้ที่จำเป็นในเวลาที่เขาต้องการแสดงว่าเขาได้แสวงหาความรู้ที่เป็นฟิรฎูอีนสำหรับเขาแล้ว

2. ความรู้ประเภทที่ฟิรฎูกิฟายะฮุ (علوم فرض كفاية) คือความรู้ที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เช่น ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร สถาปัตยกรรม วิศวกรรม การเมืองการปกครอง และการแพทย์

4.1.4.4 ประเภทของความรู้ตามประโยชน์และโทษที่ได้จากความรู้แบ่งได้เป็นสามประเภทคือ

1. ความรู้ที่มีคุณประโยชน์เสมอ ยิ่งมีมากยิ่งมีประโยชน์มาก คือความรู้ทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจ และความรู้เกี่ยวกับการขัดเกลาจิตใจ

2. ความรู้ที่มีคุณประโยชน์ในระดับจำกัดและจะมีโทษเมื่อลบลึกในรายละเอียด เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดการปฏิเสธและความลังเล เช่น ความรู้สาขาหนึ่งของปรัชญาที่เกี่ยวกับพระเจ้า (العلوم الإلهيات) และความรู้บางส่วนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

3. ความรู้ที่มีแต่โทษ คือความรู้ที่ไม่เกิดประโยชน์ใดๆ เลยไม่ว่ามีมากหรือน้อย เช่น ความรู้ทางไสยศาสตร์ (السحر) ความรู้เกี่ยวกับการพยากรณ์จากดวงดาว (التنجيم)

4.1.4.5 ประเภทของความรู้ตามที่มาของความรู้แบ่งได้เป็นสามประเภทคือ

1. ความรู้ทางศาสนา (العلوم الدينية) คือความรู้ที่ได้รับจากบรรดานบีโดยตรงโดยไม่ได้รับรู้จากการใช้สติปัญญา ไม่ได้รับรู้จากการทดลอง และไม่ได้รับรู้จากการได้ยิน แต่ได้จากการศึกษาอัลกุรอานและสุนนะฮ์ท่านนบีด้วยการรับฟังและทำความเข้าใจความหมายของทั้งสอง

2. ความรู้ทางสติปัญญา (العقلية العلوم) คือความรู้ที่ไม่ได้รับจากบรรดานบีแต่ได้จากการใช้สติปัญญา ซึ่งแบ่งได้สองประเภทคือ

2.1 ความรู้ที่ได้จากการประทานหรือถูกรูธิยะฮฺ (علوم ضرورية) คือความรู้ที่ได้มาโดยไม่ทราบว่าได้มาอย่างไร เมื่อไร เช่น ความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ที่ว่าคนๆ หนึ่งนั้นไม่สามารถอยู่ได้สองที่ในเวลาเดียวกัน และสิ่งหนึ่งนั้น ไม่สามารถเป็นทั้งสิ่งดั้งเดิม (قديم) และสิ่งใหม่ (حادث) ในเวลาเดียวกันหรือสิ่งนั้นเป็นทั้งสิ่งที่มี (موجود) และสิ่งไม่มี (معدوم) ในเวลาเดียวกัน

2.2 ความรู้ที่ได้จากการแสวงหา (علوم مكتسبة) คือความรู้ที่ได้จากการศึกษาและการได้ร่ำเรียนจากหลักฐาน ความรู้ประเภทนี้แบ่งออกเป็นสองประเภทคือ

2.2.1 ความรู้ทางโลก (علوم دنيوية) เช่น ความรู้ทางการแพทย์ ความรู้ทางการคิดคำนวณ ความรู้ทางสถาปัตยกรรม ความรู้เกี่ยวกับงานฝีมือ และความรู้เกี่ยวกับงานอุตสาหกรรม

2.2.2 ความรู้ทางธรรม (علوم أخروية) เช่น ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพของจิตใจ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ทำให้การกระทำได้รับผลเสีย ความรู้เกี่ยวกับการรู้จักอัลลอฮฺ คุณลักษณะของอัลลอฮฺและการกระทำของอัลลอฮฺ

3. ความรู้จากการประทานโดยอัลฮาม (العلوم الإلهامية) คือความรู้ที่ได้จากการประทานให้รู้จากอัลลอฮฺแก่ผู้ที่อัลลอฮฺทรงประสงค์โดยไม่จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนจากผู้รู้และไม่จำเป็นต้องคิดได้ร่ำเรียนจากหลักฐาน

สำหรับระดับความจำเป็นของความรู้ในทัศนะของอิหม่ามอัลฆะซาลีที่สำคัญมีอยู่ 2 ระดับด้วยกันคือ

1. ระดับบุคคล คือความรู้ที่จำเป็นสำหรับแต่ละบุคคลที่ต้องเรียนรู้ในระดับที่สามารถปฏิบัติตามสิ่งที่เขาปฏิบัติสำหรับเขาในเวลานั้นๆ หรือความรู้ที่อุอีน (فرض عين) ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีได้กล่าวไว้ว่า (al-Ghazali, 1986:1/26) “ดังนั้นผู้ใดได้เรียนรู้ในความรู้ที่เขาต้อง

ปฏิบัติในเวลาที่เป็นวาญิบสำหรับเขาแท้จริงแล้วเขาได้เรียนรู้ในความรู้ที่เป็นฟรฎูอินสำหรับเขา” และท่านได้อธิบายถึงความหมายของหะดีษที่ท่านบิได้กล่าวความว่า “ การศึกษาหาความรู้ นั้นเป็น ฟรฎูเหนือมุสลิมทุกคน” ว่า (al-Ghazali, 1986:1/27): “แท้จริงความหมายของคำว่า อัลอิลุม์ ที่กำกับ ด้วย อลีฟ ลาม ในหะดีษนั้นคือความรู้เกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติที่เป็นวาญิบสำหรับมุสลิมต้องปฏิบัติที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ไม่ใช่ความรู้อื่นนอกจากความรู้ นั้น” ความรู้เหล่านี้ครอบคลุมทั้งสามด้าน คือ ด้านการศรัทธา (علم الاعتقاد) ด้านการปฏิบัติ (علم العمل) และด้านการละเว้น (علم الترك) (al-Ghazali, 1986:1/27)

2. ระดับสังคม คือความรู้ที่จำเป็นต่อความอยู่รอดของสังคมหรือความรู้ฟรฎูกิฟา ษะฮฺ (فرض كفاية) กล่าวคือความรู้ที่บุคคลในสังคมแต่ละสังคมต้องร่วมกันแสวงหาเพื่อความอยู่รอดของพวกเขาในสังคม ถ้ามีผู้หนึ่งผู้ใดได้เรียนรู้ในความรู้เหล่านั้นภาระความจำเป็นเหล่านั้นก็หมดไปสำหรับพวกเขา เช่น ความรู้ทางการแพทย์เป็นความรู้ที่มีความจำเป็นในการดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของคนในสังคม ความรู้ทางคณิตศาสตร์และการคิดคำนวณเป็นความรู้ที่จำเป็นในการดำเนินการจัดแบ่งมรดก การจัดแบ่งพินัยกรรม และการใช้จ่ายระหว่างบุคคลในสังคม และความรู้ทางการเกษตร การอุตสาหกรรม การเมืองการปกครอง ฯลฯ ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลียกกล่าว ว่า (al-Ghazali, 1986:1/27) : “และนี่คือความรู้ต่างๆ ที่สังคมแต่ละสังคมไม่สามารถอยู่รอดได้ถ้าปราศจากความรู้เหล่านี้ และเมื่อมีบุคคลหนึ่งบุคคลใดได้เรียนรู้ภาระความจำเป็นเหล่านั้นก็จะหลุดพ้นไปจากบุคคลในสังคมนั้นๆ ”

4.2 แนวคิดของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีเกี่ยวกับการเรียนการสอน

อิหม่ามอัลเฆาะซาลีถือว่าการสอนนั้นเป็นสิ่งวาญิบสำหรับผู้มีความรู้และเป็นหน้าที่เหนือผู้รู้ทุกคนเสมือนหน้าที่บรรดานบีที่ได้สัญญาอยู่กับอัลลอฮฺเพื่อมาเผยแพร่ และการปกปิดความรู้ นั้นเป็นสิ่งต้องห้าม (หะรอม) ท่านได้ยกหลักฐานเพื่อยืนยันในสิ่งที่ท่านได้กล่าวมาพอสรุปได้ดังนี้

อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾

(التوبة : 122)

ความว่า : “และเพื่อจะได้ตักเตือนหมู่คณะของพวกเขา เมื่อพวกเขาได้กลับมายังหมู่คณะของพวกเขา โดยหวังว่าหมู่คณะของพวกเขาจะได้ระมัดระวัง”

(อัค-เตาบะฮฺ : 122)

﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ﴾

(آل عمران : 187)

ความว่า : “และจงรำลึกถึงขณะที่อัลลอฮฺทรงเอาคำมั่นสัญญาจากบรรดาผู้ที่ได้รับคัมภีร์ว่า แน่แน่นอนยิ่งพวกเขาจะต้องแจกแจงคัมภีร์นั้นให้แจ่มแจ้งแก่ประชาชนทั้งหลาย และพวกเขาจะต้องไม่ปิดบังมัน”

(อาละอิมรอน : 187)

﴿ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

(البقرة : 146)

ความว่า : “และแท้จริงกลุ่มหนึ่งจากพวกเขานั้นปิดบังความจริงไว้ทั้ง ๆ ที่พวกเขารู้กันอยู่”

(อัล บะเกาะเราะฮฺ : 146)

ท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า :

((مَا آتَى اللَّهُ عَالِمًا عِلْمًا إِلَّا وَأَخَذَ عَلَيْهِ مِنَ الْمِيثَاقِ مَا أَخَذَ عَلَى النَّبِيِّينَ أَنْ يَبَيِّنُوهُ لِلنَّاسِ وَلَا يَكْتُمُوهُ))

(أخرجه أبو نعيم في من حديث ابن مسعود بنحوه)

ความว่า : “อัลลอฮฺไม่ได้ทรงประทานความรู้แก่ผู้รู้คนใดนอกเสียจากพระองค์ก็ได้ทำสัญญากับเขาเสมือนที่พระองค์ได้ทำสัญญากับบรรดาคนบีสมัยก่อนเพื่อพวกเขาได้แจกแจงให้แจ่มแจ้งและพวกเขาไม่ต้องปิดบัง”

(บันทึกโดย Abu Na'im จากหะดีษอิบนุมัสอูดเสมือนด้วยทซังคัน)¹

¹ ดู Takhrij Ahadidh al-Ihya หะดีษเลขที่ 41 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/41)

4.2.1 ความหมายของการเรียนการสอน

ความหมายของการเรียนการสอนในเชิงภาษา

ตามพจนานุกรมภาษาอาหรับ¹ การเรียนใช้ตรงกับคำว่า ตะอฺลุม (تَعَلَّمَ) จากรากศัพท์ تَعَلَّمَ يَعْتَلِمُ หมายถึง เรียน แสวงหา เรียนรู้ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากฝ่ายผู้เรียน และการสอนใช้ตรงกับคำว่า ตะอฺลิม (تَعْلِيم) จากรากศัพท์ تَعْلِيمًا يَعْلَمُ ซึ่งมีความหมายว่า สอน สอนให้รู้ ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้สอนดำเนินการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เรียน สำหรับการเรียนการสอน (عملية التعليم والتعلم) เป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และรับความรู้จากผู้สอนและผู้เรียนทั้งสองฝ่ายรวมกัน

ในภาษาอาหรับมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า “ ตะอฺลิม (تعليم) ” อีกหลายคำ เช่น

1. ตั้ดริส (تَدْرِيس) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า ตั้ดฺ เราะ สะ (دَرَسَ) หมายถึง สอน บรรยาย ทำให้เรียน
2. ตั้ฟฮิม (تَفْهِيم) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า ฟัฮฺ สะ มะ (فَهَّمَ) หมายถึง ให้ความรู้ ให้เข้าใจ
3. ตะอฺริฟ (تَعْرِيف) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า อัรฺ เราะ ฬะ (عَرَّفَ) หมายถึง ให้ความรู้ ให้เข้าใจ ให้รู้จัก
4. ตั้บศิร (تَبْصِير) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า บัศฺ เสาะ เราะ (بَصَّرَ) หมายถึง ให้ความรู้ ให้เห็น ให้เข้าใจ
5. ตะอฺดีบ (تَأْدِيب) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า อัคฺ ตะ บะ (أَدَّبَ) หมายถึง ให้การอบรมมารยาท ให้การสั่งสอน ให้การศึกษา ดัดนิสัย
6. ตะฮฺซิบ (تَحْذِيب) มีรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า ฮัซฺ มะ บะ (حَذَّبَ) หมายถึง ให้ความรู้ ให้การอบรม ให้การฝึกหัด ให้การตรวจทาน ให้การแก้ไข

จากคำศัพท์ที่ได้ยกมาข้างต้นมีความหมายในเชิงภาษาที่ใกล้เคียงกันแต่จะแตกต่างกันในการนำไปใช้ บางคำใช้กับการสอนอ่าน เขียน เนื้อหาเฉพาะ เช่น ตั้ดริส (تَدْرِيس) บางคำใช้กับการสอนให้เข้าใจเรื่องบางเรื่อง หรือให้รู้จัก เช่น ตั้ฟฮิม (تَفْهِيم) , ตะอฺริฟ (تَعْرِيف) และ ตั้บศิร (تَبْصِير) บางคำใช้กับการสอนและการอบรมดัดนิสัย เช่น ตะอฺดีบ (تَأْدِيب) และ ตะฮฺซิบ (تَحْذِيب)

¹ ดู Lisan al-'Arab, al- Mu'jam al-Wasit , Misbah al-Munir และ ปทานุกรม อาหรับ - ไทย (บินมุสลิม,ป.ป. : หน้าที่ ๓๗ - 42)

ซึ่งทุกคำอยู่ในรูป ตัฟอิล (تفعيل) หมายถึงการพยายามให้เกิดผลกับผู้ถูกกระทำ ในที่นี้หมายถึงการใช้ความพยายามเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

การสอน ใช้ตรงกับคำภาษาอังกฤษ 2 คำ คือ TEACHING และ INSTRUCTION คำนี้มีความหมายที่แตกต่างคือ

สุโขทัยธรรมาธิราช (2532 : 17) ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนไว้ว่าการสอน (TEACHING) ครอบคลุมกิจกรรมการให้คำสั่งสอนคนทำให้มีความรู้หรือให้สามารถทำอะไรได้ เป็นกระบวนการทางเดียวที่ตัวผู้สอน หรือครูเป็นหลัก การเรียนการสอน(INSTRUCTION หรือ To Teach And To Be Thought) เป็นกระบวนการสองทาง คือการให้และการรับความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันทั้งฝ่ายผู้สอนที่เป็นฝ่ายให้ความรู้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นฝ่ายรับความรู้ในขณะเดียวกัน ผู้สอนคือครูก็เกิดการเรียนรู้จากการตอบสนองของนักเรียนด้วย อย่างไรก็ตามคำว่าINSTRUCTION มักนิยมแปลสั้นๆ ว่า การสอนแต่ขอให้เข้าใจว่า เป็นการสอนของครูและการถูกสอนของผู้เรียน

สันต์ ธรรมบำรุง (2525 : 150) ให้ความหมายของการสอน (INSTRUCTION) ว่า หมายถึงขบวนการเรียน การสอนควบคู่กันไปเพราะฉะนั้นคำนี้จึงมีความหมาย 2 ประการรวมกัน คือ การเรียนและการสอน

ธีระ บุญเจริญ (2525 : 157) ได้ให้ความหมายของการสอนว่า การสอนหมายถึงกระบวนการซึ่งครูและนักเรียนร่วมกันสร้างสิ่งแวดล้อมทางการเรียนรู้ และรวมถึงการสร้างค่านิยมและความเชื่อต่างๆ ในอันที่จะช่วยนักเรียนบรรลุเป้าประสงค์

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2525 : 59) ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนไว้ว่า การเรียนคือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในเฉพาะตัวบุคคล และการสอนคือการพยายามที่จะสร้างสถานการณ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

การ์เตอร์ วี กู๊ด (Good อ้างถึงในจำเนียร ศิลปะวานิช, 2538 : 34) ได้ให้ความหมายของการสอนไว้เป็น 2 นัยคือ

1. ความหมายอย่างแคบ การสอน หมายถึง การกระทำอันเป็นการอบรมสั่งสอนนักเรียนตามสถานศึกษาโดยทั่วไป
2. ความหมายอย่างกว้าง การสอน หมายถึง การจัดสภาพการณ์จัดสถานการณ์หรือจัดกิจกรรมอันเป็นการวางแผนการที่จะทำให้การเรียนรู้ของผู้เรียนดำเนินไปด้วยความสะดวก รวมทั้งการเรียนที่จัดเป็นแบบฉบับต่างๆ หรือจัดกิจกรรมอื่นๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่มีพิธีรีตองอื่นๆ ด้วย

จากความหมายของการสอนดังที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการสอนหมายถึง การจัดสภาพการณ์ หรือสถานการณ์ หรือกิจกรรมอย่างมีจุดหมาย เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการ

เรียนรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง กล่าวคือทำให้และการรับความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กันทั้งฝ่ายผู้สอนและผู้เรียน

ความหมายของการเรียนการสอนในทัศนะของท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์

อิหม่ามอัลฆะซาลีย์ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนโดยท่านได้ทำการเปรียบเทียบการเรียนการสอนเหมือนกับการแสวงหาทรัพย์สมบัติท่านได้กล่าวว่า(al-Ghazali,1986: 1/69) : “ผู้ที่ครอบครองทรัพย์สมบัตินั้นมีสี่สถานะด้วยกันคือ สถานะก่อนการครอบครองคือการแสวงหา สถานะขณะครอบครอง สถานะขณะใช้จ่ายและใช้ประโยชน์ให้กับตัวเอง และสถานการณ์ให้หรือบริจาคแก่ผู้อื่นที่มีความต้องการซึ่งเป็นสถานะที่ประเสริฐที่สุด เช่นเดียวกับการครอบครองความรู้ต้องประกอบด้วยสี่สถานะคือ การแสวงหา (طلب و اكساب) การได้มาและครอบครอง (تحصيل) การใช้ประโยชน์และการปฏิบัติ (استبصار) และการสอนหรือทำให้ผู้อื่นได้รู้ (تبصير)”

ท่านอิหม่ามได้กล่าวอีกว่า (al-Ghazali,1986:3/78) : “หากนั่นเป็นอะมานะฮ์ใน ความรับผิดชอบของพ่อแม่ หัวใจของเขาที่ใสสะอาดปราศจากรอยขีดและภาพวาดเปรียบเสมือนเพชรอัญมณีอันล้ำค่ายิ่ง พร้อมรับการตกแต่งและจะเจริญงอกงามไปในทิศทางที่ใฝ่ใจดวงไว้ เมื่อได้รับการฝึกฝนและสั่งสอนในสิ่งที่ดีงามเขาจะเติบโตในสิ่งนั้น ตรงกันข้ามถ้าเขาไม่ได้รับการฝึกฝนและถูกปล่อยปละละเลยเหมือนการปล่อยปละละเลยของบรรดาสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายเขาจะได้รับความหายนะ บาปกรรมนั้นจะตกอยู่กับผู้ดูแล แท้จริงอัลลอฮ์ได้ตรัสความว่า :((โอ้บรรดา ผู้ศรัทธาเอ๋ย จงคุ้มครองตัวของพวกเจ้าและครอบครัวของพวกเจ้าให้พ้นจากไฟนรก ซึ่งเชื้อเพลิงของมันคือมนุษย์ และก้อนหิน มีมะลาอิกะฮ์ผู้แข็งแกร่งราวหาญคอยเฝ้ารักษามันอยู่ พวกเขาจะไม่ฝ่าฝืนอัลลอฮ์ในสิ่งที่พระองค์ทรงบัญชาแก่พวกเขา และพวกเขาจะปฏิบัติตามที่ถูกบัญชา)) และถึงแม้พ่อแม่ได้ดูแลปกป้องเขาจากความชุกลำบากในโลกคุณขาแต่การดูแลปกป้องเพื่อให้ห่างไกลจากรกในอะสิเราะฮ์นั้นเป็นสิ่งที่ควรแก่การเอาใจใส่ยิ่งกว่า และการดูแลปกป้องทารกจากการเป็นเหยื่อรกนั้น ได้ด้วยการฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยด้วยคุณธรรม จริยธรรม และสั่งสอน ปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีงามทั้งมวล ดูแลอย่าได้คบกับมิตรสหายที่เลวทราม อย่าได้ฝึกเขานเคยชินในการใช้ชีวิตอย่างสุขสบาย อย่าได้ปล่อยให้เขาหลงชอบในความงามและสิ่งที่พาไปสู่ความเกินความจำเป็นพื้นฐาน เพราะสิ่งเหล่านี้จะทำให้เขาเสียโอกาสในชีวิตกับสิ่งที่ไร้ประโยชน์จึงทำให้เขาได้รับความหายนะตลอดกาล ฉะนั้นจึงควรรีให้มีการดูแลเอาใจใส่ทารกอย่างที่สุดตั้งแต่แรก”

จากคำกล่าวของท่านอิหม่ามข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า

1. ทารกแรกเกิดทุกคนเกิดมาในสภาพที่ขาวสะอาด บริสุทธิ์ ปราศจากความผิดทั้งปวง เขาจะเติบโตตามสภาพแวดล้อมรอบตัวและตามการฝึกฝนของผู้ดูแล
2. ความรับผิดชอบในการดูแล อบรม ฝึกฝน สั่งสอนทารกเพื่อให้เติบโตเป็นคนดีนั้นตกอยู่กับพ่อแม่ ผู้ดูแล และครูผู้สอน
3. พ่อแม่ ครูผู้สอน ผู้ดูแลมีบทบาทสำคัญในการที่จะกำหนดอนาคตของทารกเพื่อความอยู่รอดในชีวิตของเขาในโลกคุณตาและรอดพ้นจากไฟนรกในวันอาคีเราะฮ์
4. การปกป้องและป้องกันทารกเพื่อไม่ให้เป็นเหยื่อรอกในวันอาคีเราะฮ์สุกระทำได้โดย 5 วิธีคือ
 - 4.1 การฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยด้วยคุณธรรม จริยธรรม
 - 4.2 การสั่งสอน ปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีงาม
 - 4.3 การดูแลเฝ้าระวังอย่าได้คบกับมิตรสหายที่เลวทราม
 - 4.4 อย่าได้ฝึกเขาจนเคยชินในการใช้ชีวิตอย่างสุขสบายเกินพอดี
 - 4.5 อย่าได้ปล่อยให้เขาหลงชอบในความงามและการตกแต่ง

จากคำกล่าวของท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีเกี่ยวกับความหมายของการสอนสามารถสรุปได้ว่าการสอน (تعليم) ในทัศนะของท่านก็คือ ตับศิร (تبصير) ซึ่งหมายถึงการรู้แจ้ง หรือเห็นแจ้งในสิ่งที่ยังไม่ชัดเจน กล่าวคือการใช้กระบวนการเรียนการสอนต่างๆ เพื่อให้ผู้ถูกสอนได้รู้จริงเหมือนได้เห็นภาพจริงจนสามารถปฏิบัติได้จริงและสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ควรแก่การประณาม (الصفات المنعومة) เป็นพฤติกรรมที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ (الصفات الحمودة) เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ ด้วยเหตุนี้การสอนจึงเป็นส่วนหนึ่งของการตริบิยะฮ์ การสอนจะใช้กับเรื่องบางเรื่อง เนื้อหาบางเนื้อหาในสถานการณ์หนึ่ง เช่น ในห้องเรียนหรือในที่หนึ่งที่มีการเรียนการสอน ส่วนการตริบิยะฮ์จะครอบคลุมทั้งหมดทุกสถานการณ์และทุกเวลา¹

¹ المرجع: المناهج بين الأصالة والتغريب (Muhammad Salih, 1416:2) และสามารถสืบค้นได้จาก www.manhal.net และ www.qassimedu.gov.sa

4.2.2 จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน

จากการศึกษาทัศนะของท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีเกี่ยวกับการเรียนการสอน ท่านได้กำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ในโลก ดุนยา(في الحال) และในวันอาครเราะฮ์ซุงหน้า (في الآخرة)ไว้ในสามประการคือ(al-Ghazali,1986:1/66)

1. เพื่อรู้จักอัลลอฮ์ และสามารถปฏิบัติตามคำสอนของอัลลอฮ์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และไม่หลงลืมไปกับโลกวัตถุ
2. เพื่อให้กายและใจปราศจากคุณลักษณะที่ควรแก่การประณามและมีคุณลักษณะที่ดีงามที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ
3. เพื่อจะได้รับ ความ โปครปรานจากอัลลอฮ์และสามารถยกระดับสู่ความเป็นเลิศเท่าทันบรรดาปวงชนชั้นสูงจากบรรดามะลาอิกะฮ์และมูร้อร้อบีน¹

4.2.3 ความประเสริฐของการทำหน้าที่การสอน

อิหม่ามอัลเจมาฮาลี(al-Ghazali,1986:1/69)ได้กล่าวว่า: “การสอน การให้ การศึกษา การอบรม การชี้แนะคือ หน้าที่หลักของผู้มีความรู้ ผู้ที่มีความรู้และได้ปฏิบัติในสิ่งที่ได้เรียนรู้แล้วทำการสอนผู้อื่นเปรียบดังพระอาทิตย์ที่ให้แสงสว่างแก่คนอื่นและตัวเองยังสว่างสดใส และเปรียบเสมือนน้ำหอมที่ให้กลิ่นหอมแก่ผู้อื่นและตัวเองก็มีกลิ่นหอมติดอยู่” สำหรับความประเสริฐของการสอน ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้ยกหลักฐานจากอัลกุรอาน อัลหะดีษ และ อายะรต่างๆ ขอยกบางส่วนดังนี้

อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า :

﴿ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا ﴾

(فصلت: 33)

ความว่า: “และผู้ใดเล่าจะมีคำพูดที่ดีเลิศยิ่งไปกว่าผู้เชิญชวนไปสู่อัลลอฮ์ และเขาปฏิบัติงานที่ดี”

(พศศลิศ : 33)

¹คือบ่าวผู้ใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ด้วยการศรัทธาและการปฏิบัติในสิ่งที่พระองค์ทรงใช้และละเว้นจากสิ่งที่ทรงห้ามด้วยความบริสุทธิ์ใจ

﴿ ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِلْهُمْ بِلَاغِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ
 إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ۝ ﴾

(النحل : 125)

ความว่า : “จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสุเจ้าโดยสุขุม และการดักเคื่อน
 ที่ดี และจงได้แย้งพวกเขาด้วยสิ่งที่ดีกว่า แท้จริงพระเจ้าของเจ้านั้นพระองค์ทรงรู้ดี
 ึ่งถึงผู้ที่หลงจากทางของพระองค์และพระองค์ทรงรู้ดีถึงบรรดาผู้ที่อยู่ในทางที่
 ถูกต้อง”

(อันนะหฺลุ : 125)

﴿ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ۚ ﴾

(آل عمران : 164)

ความว่า : “และจะสอนคัมภีร์ และความรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติในบัญญัติศาสนาแก่
 พวกเขาด้วย”¹

(อาละอิมรอน : 164)

ท่านบ็ี ได้กล่าวว่ :

((لأن يهدي الله بك رجلا واحدا خير لك من الدنيا وما فيها))

(أخرجه أحمد من حديث معاذ وفي الصحيحين من حديث سهل ابن سعد أنه قال

ذلك لعلي، حديث رقم 22821)

ความว่า : “แท้จริงการที่ท่านได้เป็นเหตุให้คนหนึ่งคนใดได้รับทางนำ (ฮิลาอะฮฺ)
 จากอัลลอฮ์นั้นดีเลิศกว่าโลกทั้ง โลกวมถึงทุกสิ่งที่มีอยู่ใน โลกอีกด้วย”

(บันทึกโดย Ahmad จากหะดีษนุอาษ และในหนังสืออนุคอรีฮ์และมุสลิมจาก
 หะดีษสะฮุดี บิน สะดุ ท่านบ็ีได้กล่าวแก่ท่านอะลี, หะดีษเลขที่ 22821)¹

¹ " الكتاب " ในอาอะฮฺนี้คืออัลกรอาน และ " الحكمة " ในอาอะฮฺนี้มีความหมาย 3 ความหมายคือ 1. ความรู้เกี่ยวกับศาสนา
 ความสามารถในการอรรถาธิบายอัลกรอาน และความเข้าใจซึ่งเป็นแสงสว่างมาจากอัลลอฮ์ 2. อัสสุนนะฮฺและการชี้แจงเกี่ยวกับ
 บทบัญญัติศาสนา 3.การออกหุค่มและการตัดสินคดีโดยเฉพาะ ท่านอีมามอัลกรูฎีบีย่กล่าวว่ “ ความหมายทั้งสามมีความใกล้เคียง
 กัน ” ดู อัลญามิอฺ ลือะหุคาม อัลกรอาน หน้า 2/88 (al-Quṭubi,1988:2/88)

((إذا مات ابن آدم انقطع عمله إلا من ثلاث : علم ينتفع به...))
 (أخرجه مسلم من حديث أبي هريرة، حديث رقم 4310)

ความว่า: “เมื่อคนหนึ่งคนใดได้เสียชีวิตไป การกระทำอับบาอะฮ์ของเขาจะขาดหายไป (ไม่สามารถปฏิบัติและผลบุญจากสิ่งนั้นจะขาดหายไป) นอกจากสามประการคือ (หนึ่งในสามประการที่ไม่ขาดหายไปนั่นคือ) ความรู้ที่มีผู้คนใช้ประโยชน์จากมันได้...”

(บันทึกโดย Muslim จากหะดีษอะบีสุรเราะฮ์, หะดีษเลขที่ 4310)²

((لا حسد إلا في اثنتين : رجل آتاه الله عز وجل حكمة فهو يقضي بها ويعلمها
 الناس ، ورجل آتاه الله مالا فسلطه علىهلكته في الخير))
 (متفق عليه من حديث ابن مسعود)

ความว่า: “ไม่อนุญาตให้มีการอิจฉาเกิดขึ้นนอกจากในสองประการคือ ชายที่อัลลอฮ์ได้ทรงประทานให้ความรู้ hikmah แก่เขาแล้วเขาได้ใช้มันและปฏิบัติในหนทางที่ถูกต้องและได้สั่งสอนมันแก่คนอื่น และชายที่อัลลอฮ์ได้ทรงประทานให้ทรัพย์สินสมบัติอันมหาศาลแก่เขาแล้วเขาได้ใช้มันจนหมดไปในหนทางที่ถูกต้อง”

(บันทึกโดย Bukhariy และ Muslim จากหะดีษอับนิ มัสอูด)³

((على خلفائي رحمة الله ، قيل : ومن خلفاؤك ؟ قال : الذين يحبون سنتي
 ويعلمونها عباد الله))
 (رواه ابن عبد البر في العلم ولابن السني وأبي نعيم في رياض المتعلمين من حديث
 علي نحوه)

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 42 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/42), Sahih al-Bukhari หะดีษเลขที่ 2847 (al-Bukhari,n.d.: 3/1096) และ Sahih Muslim หะดีษเลขที่ 7028 (Muslim,n.d.: 8/71)

² ดู Sunan Abi Daud หะดีษเลขที่ 2882 (Abu Dawud ,n.d.: 3/77) และ Sunan Ibn Hibban หะดีษเลขที่ 3016 (Ibn Hibban,n.d.: 3/286) ซัยค์ซูอัยบ์ อัล อรรนะอูบ กล่าวว่ สาขางานของหะดีษนี้เศาะหี้หฺ อยู่ในเรื่องใจของอิหม่ามมุสลิม)

³ ดู Sahih al-Bukhari หะดีษเลขที่ 1343 (al-Bukhari,n.d.: 3/520) และ Sahih Muslim หะดีษเลขที่ 1933 (Muslim,n.d.:2/201)

ความว่า : “ความเมตตาจากอัลลอฮ์แก่คุณาฟาของฉัน มีคนถามท่านว่าใครละ คุณาฟาของท่าน ท่านตอบว่า คือผู้ที่รักแนวทางของฉันและได้สอนมันแก่บ่าวของอัลลอฮ์”

(บันทึกโดย Ibn ‘Abd al-Bar , Ibn al-Sunni และ Abi Na’aim จากหะดีษอะลี เสมือนข้อความข้างต้น)¹

และบางส่วนจากอาจารย์ที่ท่านอิหม่าม ได้กล่าวมาดังนี้

قال عمر : (من حدث حديثا فعمل به فله أجر من عمل ذلك العمل)

(الإحياء، 1986 : 1/22)

อุมร์² ได้กล่าวความว่า : “ผู้ใดได้รายงานแก่คนอื่นหนึ่งบทหะดีษ แล้วได้มีการปฏิบัติตามคำสอนของหะดีษนั้น แน่แน่นอนเขาจะได้รับผลบุญเท่ากับผลบุญของการปฏิบัติจากคำสอนนั้นด้วย”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/22)

قال الحسن : (لو لا العلماء لصار الناس مثل البهائم : أي أحم بالتعليم يخرجون الناس من حد البهيمة إلى الإنسانية)

(الإحياء، 1986 : 1/22)

อัล หะสัน ได้กล่าวความว่า : “ถ้าไม่ใช่เพราะอุละมาอ์มาสั่งสอนมวลมนุษย์แล้ว แน่แน่นอนที่สุดพวกเขาจะกลายเป็นเสมือนสัตว์เครื่องงาน กล่าวคือแท้จริงพวกเขา (อุละมาอ์) ได้ทำการสอนมวลมนุษย์จนเขาสามารถนำพาพวกเขาออกจากความเป็นสัตว์สู่ความเป็นมนุษย์ได้”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 : 1/ 22)

قال ابن عباس : (معلم الناس الخير يستغفر له كل شيء حتى الحوت في البحر)

(الإحياء، 1986 : 1/22)

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya hะดีษเลขที่ 57 (al- ‘Iraqi,n.d.: 1/57) และ Jami ‘a Bayan Fadhl al- ‘Ilm หะดีษเลขที่ 181 (Ibn ‘Abd al-Bar,n.d.: 1/197)

² คือ อุมร์ เป็น อีก กอฏอญ อะมีร อัลมุมีนีน เกิดก่อนฮิจเราะฮ์ 43 ปี (al-Ishabah,n.d.: 4/588)

อิบน์ อับบาส ได้กล่าวความว่า :“ครูผู้สอนนั้นจะได้รับการขอกับโทษต่ออัลลอฮ์ โดยทุกสิ่งทุกอย่าง แม้กระทั่งปลาในทะเลก็ได้ขอกับโทษต่ออัลลอฮ์ให้แก่ครูผู้สอน”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/22)

قال بعضهم : (العلماء سرح الأزمنة ، كل واحد مصباح زمانه يستضيء به أهل عصره)
(الإحياء، 1986 : 1/22)

อุละมาอ์บางท่านได้กล่าวความว่า : “บรรดาอุละมาอ์ (ผู้รู้) ทั้งหลายนั้นเป็นเสมือนแสงสว่างแห่งยุคสมัย แต่ละท่านเป็นเสมือนตะเกียงที่ผู้คนในสมัยของเขาสามารถใช้ประโยชน์จากแสงสว่างนั้นได้”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/22)

قال يحيى بن معاذ : (العلماء أرحم بأمة محمد صلى الله عليه وسلم من آبائهم وأمهاتهم ، وقيل : وكيف ذلك ؟ قال : لأن آباءهم وأمهم يحفظونهم من نار الدنيا وهم يحفظونهم من نار الآخرة)
(الإحياء، 1986 : 1/22)

ยะห์ยา เป็น มูอาษ¹ ได้กล่าวความว่า : “บรรดาอุละมาอ์ทั้งหลายนั้นมีความเมตตาต่อประชาชาติของนบีมุฮัมมัด เหนือกว่าความเมตตาที่พวกเขาได้รับจากบรรดาพ่อแม่ของพวกเขา แล้วมีคนถามว่า : สิ่งเหล่านั้นมันเป็นอย่างไรรึกัน? ท่านตอบว่า : แท้จริงพ่อแม่ของพวกเขาได้พยายามดูแล ปกป้องกันพวกเขาจากภัยต่างๆ ในโลกคุณขา แต่บรรดาอุละมาอ์ได้พยายามดูแล ปกป้องกันพวกเขาจากภัยอันตรายในวันอาคีเราะฮ์”

(ดู อัลอิหยาอ์, 1986 : 1/22)

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮะลี¹มีทัศนะต่อหน้าที่การสอนและการเผยแพร่ความรู้ถือว่าเป็นหน้าที่อันประเสริฐสุดและมีเกียรติที่สุดเพราะการสอนนั้นมองในด้านหนึ่งเป็นการทำอิบาฮะฮ์

¹ คือ ญะบุร ซะกาเรีย ยะห์ยา เป็น มูอาษ อิรรอซี เป็นอุละมาอ์กลุ่มสุฟีที่รู้จักท่านหนึ่ง เสียชีวิตที่เมืองในสาบรู ในปี ฮ.ศ. 258 (al-Zubaidi, n.d.: 1/120, al-Zahabi, n.d.: 15/3 และ Ibn Khalkan, n.d.: 6/167)

ต่ออัลลอฮ์ และมองอีกด้านหนึ่งเป็นการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของอัลลอฮ์บนพื้นแผ่นดิน ดังที่ท่านได้กล่าวไว้

(وَأَشْرَفَ مَوْجُودٍ عَلَى الْأَرْضِ جِنْسِ الْإِنْسَانِ ، وَأَشْرَفَ جُزْءٍ مِنْ جَوَاهِرِ الْإِنْسَانِ قَلْبُهُ ، وَالْمَعْلَمُ مَشْتَعِلٌ بِتَكْمِيلِهِ ، وَتَجْلِيلِهِ ، وَتَطْهِيرِهِ ، وَسِيَاقَتِهِ إِلَى الْقُرْبِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ، فَتَعْلِيمُ الْعِلْمِ مِنْ وَجْهِ عِبَادَةِ اللَّهِ تَعَالَى ، وَمِنْ وَجْهِ خِلَافَةِ اللَّهِ تَعَالَى ، وَهُوَ مِنْ أَحْلِ خِلَافَةِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ فَتَحَ عَلَى قَلْبِ الْعَالِمِ الْعِلْمَ الَّذِي هُوَ أَحْصَى صِفَاتِهِ ، فَهِيَ كَالْخِازَنِ لِأَنْفُسِ خِزَانَتِهِ..)

(الإحياء، 1986 : 1/24)

ความว่า : “และสิ่งทีประเสริฐที่สุดจากบรรดาสิ่งที่มีอยู่บนพื้นแผ่นดินคือกลุ่มมนุษย์ และสิ่งทีประเสริฐทีสุดในตัวของมนุษย์นั่นคือหัวใจ ครูผู้สอนได้ทุ่มเทชีวิตเพื่อให้อหัวใจของมนุษย์มีความสมบูรณ์ ทำความสะอาดหัวใจ และนำพาพวกเขาเพื่อใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ ด้วยเหตุนี้การสอนนั่นเป็นอิมบาละฮ์ต่ออัลลอฮ์ และอีกด้านหนึ่งเป็นการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของอัลลอฮ์บนพื้นแผ่นดิน แท้จริงอัลลอฮ์ได้ทรงเปิดใจผู้สอนด้วยความรู้ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของอัลลอฮ์ ฉะนั้นครูผู้สอนนั่นเปรียบเสมือนผู้ดูแลสิ่งทีมีราคาอันล้ำค่าทีสุดของอัลลอฮ์...”

(ดู อัลอิฮฺยาอ์, 1986 : 1/24)

จากทีศนะของท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีอ์เกียวกับการเรียนการสอนและความสำคัญของการสอนดังกล่าวข้างต้นสามารถกล่าวได้ว่า ด้วยกระบวนการเรียนการสอนสามารถนำเอาความรู้ไปสู่การปฏิบัติคามหน้าที่ทีตนเองรับผิดชอบทั้งทีเป็นความรับผิดชอบ โดยส่วนตัว (พีรภูอัยน์) และความรับผิดชอบโดยส่วนรวม (พีรภูกิฟายะฮ์) ทีอัลลอฮ์ได้กำหนดไว้ ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าทีการเรียนการสอนไม่ควรวางใจในค่าตอบแทนและการขอบคุณจากผู้เรียน แต่ควรปฏิบัติคามหน้าที่ในฐานะผู้มีความรู้เพื่ออัลลอฮ์เท่านั้น ดังทีท่านนบีได้ปฏิบัติมา และท่านยังกล่าวอีกว่าความประเสริฐของการเรียนการสอนนั่นมีความสัมพันธ์กับความประเสริฐของความรู้ทีได้ทำการเรียนการสอนนั่นอีกด้วย

¹ (ดู อัลอิฮฺยาอ์ : 1/22)

4.2.4 อุละมาอ์ในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลี

ในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลีความรู้แต่ละประเภทที่ได้กล่าวมาข้างต้น นอกเหนือจากความรู้อัลมุกาชะฟาฮฺ (علم المكاشفة) ซึ่งมีที่มาจากอัลอิลฮาม (การประทาน) จำเป็นต้องได้รับการเรียนรู้จากบรรดาอุละมาอ์ และบุคคลที่อัลลอฮฺทรงประทานความรู้ให้แก่เขา และเขาได้ปฏิบัติตามความรู้นั้นพร้อมกันนั้นเขาได้ทำการสั่งสอนแก่ผู้อื่นเขาผู้นั้นคืออุละมาอ์และเป็นผู้ที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่จากบรรดามะลาอิกะฮฺ ดังที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ﴾

(آل عمران : 187)

ความว่า : “และจงรำลึกถึงขณะที่อัลลอฮฺทรงเอาคำมั่นสัญญาจากบรรดาผู้ที่ได้รับคัมภีร์ว่า แน่แน่นอนยิ่งพวกเขาจะต้องแจกแจงคัมภีร์นั้นให้แจ่มแจ้งแก่ประชาชนทั้งหลาย และพวกเขาจะคงไม่ปิดบังมัน”

(อาละอิมรอน : 187)

ท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((لا يكون المرء عالما حتى يكون بعلمه عاملا))

(أخرجه ابن حبان والبيهقي)

ความว่า : “ไม่นับว่าเป็นผู้รู้ จนกว่าผู้นั้นได้ปฏิบัติในความรู้ที่มีอยู่”

(บันทึกโดย Ibn Hibban และ al-Baihaqi)¹

อิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้ยกคำกล่าวของบีอิสา رضي الله عنه ท่านได้กล่าวว่า

(من علم وعمل وعلم فذلك يدعى عظيما في ملكوت السموات)

(الإحياء ، 1986 : 1/21)

¹ ุ Takhirij Ahadidh al-Ihya ะดีมเลขที่ 135 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/135)

ความว่า : “ผู้ใดได้เรียนรู้และได้ปฏิบัติ (ในสิ่งที่รู้) และได้ทำการสอน(ผู้อื่นในสิ่งที่รู้และในสิ่งที่ได้ปฏิบัติมา) เขาผู้นั้นได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในอาณาจักรฟากฟ้า”

(ดู อัลอิหฺยาอฺ, 1986 :1/21)

อิหม่ามอัลฆะฆะซาลีมีทัศนะว่า ระดับเริ่มต้นของการเป็นผู้รู้ (ฟากีฮฺ) คือการรู้ว่าอาทิเราะฮฺนั้นดีเลิศกว่าคุณา ดังนั้นผู้ที่หมกมุ่นกับโลกคุณา เห็นคุณค่าของคุณาเหนือกว่าอาทิเราะฮฺคุณผู้นั้นไม่ใช่อุละมาอฺในทัศนะของท่าน(al-Ghazali,1986:1/74-75) ด้วยเหตุนี้ท่านอิหม่ามอัลฆะฆะซาลีได้แบ่งประเภทของอุละมาอฺ (ผู้รู้) ออกเป็นสองประเภทคือ อุละมาอฺอาทิเราะฮฺ (علماء الآخره) และอุละมาอฺคุณา (علماء الدنيا) หรืออุละมาอฺชั่ว (علماء السوء) ดังรายละเอียดดังนี้

1. อุละมาอฺอาทิเราะฮฺ คือผู้มีความรู้ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของอัลลฮฺด้วยความบริสุทธิ์ใจและขำเกรงต่ออัลลฮฺ ผู้ที่ได้รับการโปรดนจากอัลลฮฺ ความประเสริฐต่างๆ ที่บอกในอัลกุรอาน อัลหะดีษ และอาษารจากบรรดาศาหะบะฮฺและตาบิอินเกี่ยวกับความประเสริฐของอุละมาอฺ ท่านอิหม่ามอัลฆะฆะซาลีได้หมายถึงความประเสริฐที่จะได้กับบรรดาอุละมาอฺอาทิเราะฮฺเท่านั้น ท่านได้อธิบายถึงสัญลักษณ์เฉพาะและคุณลักษณะสำหรับอุละมาอฺอาทิเราะฮฺโดยสรุปมีดังนี้คือ (al-Ghazali,1986:1/74 - 98)

1. ไม่แสวงหาผลประโยชน์ด้านวัตถุด้วยความรู้ศาสนา
2. เป็นผู้อ่อนน้อม ถ่อมตัว ใช้ชีวิตอย่างสันโดษ
3. เป็นผู้ปฏิบัติในสิ่งที่ได้พูดหรือปฏิบัติมาแล้วในสิ่งที่จะพูดหรือสั่งสอนคนอื่น
4. ให้ความสำคัญกับความรู้ที่มีประโยชน์ในโลกอาทิเราะฮฺด้วยการกักต้ออัลลฮฺห่างไกลจากความรู้ที่ไร้ประโยชน์ที่เพิ่มด้วยการโต้แย้งและการบอกกล่าวโดยไม่มีที่ไปที่ไป
5. ไม่ให้ความสนใจกับความสนุกสนานที่เกินขอบเขตในด้านอาหารการกิน การแต่งกาย และที่อยู่อาศัย แต่เลือกใช้ความพอดีในทุกอย่างพอเพียงกับสิ่งที่มีแม้แตจะน้อยนิด
6. ห่างไกลหรือ ไม่คลุกคลีกับผู้มีอำนาจ โดยไม่จำเป็นเป็นอันขาด
7. ให้ความสนใจเป็นอย่างมากกับความรู้ภายใน การควบคุมจิตใจ และเตรียมเสบียงอาทิเราะฮฺด้วยการมูญาฮะดะฮฺและมูรอกอบะฮฺเสมอ

8. มีความพยายามเป็นอย่างสูงในการแสวงหาและปฏิบัติในสิ่งที่สามารถเพิ่มความแข็งแกร่งของการศรัทธา (اليقين)
9. ปรากฏความเกรงกลัวต่ออัลลอฮฺ ความสงบเสงี่ยม และความสำนึกในกริยาทำทาง การพูดจาทำให้ผู้พบเห็นได้รำลึกถึงอัลลอฮฺ
10. มีการค้นคว้าอย่างสม่ำเสมอเกี่ยวกับความรู้ทางการปฏิบัติที่ถูกต้องและห่างไกลจากสิ่งที่ทำให้การปฏิบัติศาสนกิจถูกยกเลิกหรือสิ่งทำให้เกิดความลังเลใจหรือเกิดการแพร่กระจายความชั่ว
11. ซัดมัน ปฏิบัติในความรู้ที่ได้เรียนรู้มาด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่ซัดคิดกับหนังสือหรือเอกสารและไม่ปฏิบัติคามผู้อื่นอย่างไรเหตุผล (غلبه)
12. ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ป็นอุคริในเรื่องศาสนาที่ได้มีการอุคริขึ้นหลังจกสมัยเศาะหาบะฮฺถึงแม้บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นพ้องในสิ่งนั้นก็ตาม

2. อุละมาอ์คุนฮา หมายถึงอุละมาอ์ชั่วที่แสวงหาผลประโยชน์ทางวัตถุและตำแหน่งทางสังคมจากความรู้ศาสนาที่เขาได้ร่ำเรียนมา (al-Ghazali, 1986:1/73) ท่านอิหม่ามอัลฆะฆะซาลีย์ได้ชี้ถึงความหายนะต่างๆ เกี่ยวกับอุละมาอ์ที่มีการกล่าวในอะฮ์ลุลกุรอาน หะดีษนบี ﷺ และอาฮฺารต่างๆ นั่นคือผลที่จะประสบกับอุละมาอ์คุนฮา ท่านได้ประณามผู้มีความรู้ศาสนาแล้วแสวงหาผลประโยชน์จากความรู้นั้นทางด้านวัตถุอย่างรุนแรง ท่านได้คัดค้านเพื่อให้ปลื้กตัวและห่างไกลจากอุละมาอ์คุนฮาและท่านได้ชี้แจงคุณลักษณะของพวกเขาอย่างละเอียดพร้อมๆ กับคุณลักษณะของอุละมาอ์อาทีเราะฮฺพอสรูปดังนี้ (al-Ghazali, 1986:1/74 - 98)

1. หวังผลทางวัตถุและแสวงหาผลประโยชน์ด้วยความรู้ศาสนา
2. ขอมชื่อชายแลกเปลี่ยนคำสอนในศาสนา
3. คำพูดกับการกระทำไม่ไปในแนวเดียวกัน
4. ไม่ให้ความสำคัญกับความรู้ที่มีประโยชน์ในโลกอาทีเราะฮฺ
5. ให้ความสนใจกับความสุขสบายที่เกินขอบเขตในด้านอาหารการกิน การแต่งกาย และที่อยู่อาศัยมากเกินไป
6. เข้าหาและคลุกคลีกับผู้มีอำนาจโดยไม่จำเป็น
7. ไม่สนใจกับความรู้อยู่ภายในและการควบคุมจิตใจ
8. ไม่มีความพยายามเพิ่มความแข็งแกร่งของการศรัทธา (اليقين)
9. ไม่เกรงกลัวต่ออัลลอฮฺในการพูดและการกระทำ

10. ไม่สนใจและไม่เป็นห่วงกับการแพร่กระจายของความชั่วในสังคมรอบตัวโดยไม่มีส่วนร่วมในการจัดและป้องกันใดๆ เลย
11. ไม่ยึดมั่นในความรู้อันได้เรียนรู้มา และยอมปฏิบัติตามผู้อื่นโดยไร้หลักฐานและเหตุผล
12. ไม่ปกป้องศาสนาจากอุคตกรรมในเรื่องศาสนา

4.2.4 เทคนิคและวิธีการสอนในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลี

ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้เสนอเทคนิคและวิธีการสอนให้กับครูผู้สอนในขณะที่ท่านได้อธิบายถึงคุณลักษณะและหน้าที่ของครูผู้สอนพอสรุปได้ดังนี้ (al-Ghazali, 1986:1/62-72)

ขั้นเตรียมความพร้อม

อิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้แนะนำครูผู้สอนให้เตรียมความพร้อมทั้งตัวผู้สอนและตัวผู้เรียนดังนี้

1. ความพร้อมในตัวครูผู้สอน

1.1 เริ่มแรกครูผู้สอนต้องตั้งเจตนาในการสอนด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์ ไม่หวังผลตอบแทนจากผู้เรียนไม่ว่าผลตอบแทนในรูปแบบหรือการขอบคุณเพราะการสอนคือหน้าที่ของผู้รู้ การเรียกเก็บค่าตอบแทนหรือหวังผลจากการปฏิบัติหน้าที่ถือว่าเป็นสิ่งไม่บังควร

1.2 ครูผู้สอนต้องนึกเสมอว่าหน้าที่การสอนคือหน้าที่ที่มีเกียรติสูงสุด และครูต้องมีเจตคติที่ดีกับงานสอนเสมอ

1.3 ครูผู้สอนจะต้องเตรียมการสอนก่อนสอนเสมอ ไม่ว่าความพร้อมทางด้านศาสตร์ที่จะสอนหรือศิลปะในการสอน

1.4 ครูผู้สอนต้องสร้างตัวเองเป็นแบบอย่างสำหรับผู้เรียนทั้งกริยาท่าทางและวาจา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลียนแบบได้ถูกต้องทุกเวลา

2. ความพร้อมในตัวผู้เรียน

ครูผู้สอนต้องศึกษาถึงเบื้องหลังด้านความรู้ ความสามารถและต้องศึกษาถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนโดยให้ความสำคัญกับความรู้เดิมของเด็กเพื่อสามารถโยงความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ที่จะสอน แล้วหาวิธีสอนและเนื้อหาที่จะสอนให้เข้ากับสภาพความพร้อมของเด็กและความแตกต่างระหว่างบุคคลก่อนทำการสอนเสมอ

ขั้นดำเนินการสอน

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลี¹ได้แนะผู้สอนเพื่อดำเนินการสอนด้วยวิธีต่างๆ ที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจในความรู้อย่างชัดเจนและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และแสวงหาวิธีและเทคนิคการสอนเชื่อมโยงอย่างท่านก็ได้ให้ปฏิบัติกับผู้เรียนเสมือนลูกของตนเอง (al-Ghazali, 1986:1/69-70) เช่น วิธีสอนแบบบรรยาย วิธีสอนแบบสาธิต วิธีสอนแบบอภิปราย วิธีสอนแบบฝึกฝนและปฏิบัติ วิธีสอนแบบใช้คำถาม วิธีสอนแบบดัดเตือน วิธีสอนแบบตรึงจับ และตรึงจับ วิธีสอนแบบอุปมาอุปไมย วิธีสอนแบบเล่าเรื่อง และวิธีสอนโดยการแสดงเป็นแบบอย่าง เทคนิคการสอนแบบค่อยเป็นค่อยไปทีละขั้นตอน เทคนิคการให้ความสำคัญต่อความแตกต่างระหว่างบุคคล เทคนิคการเร้าความสนใจ เทคนิคการใช้สื่อประกอบการเรียนการสอน เทคนิคการสร้างความเป็นมิตรกับผู้เรียน เทคนิคการสอนแบบหยอกล้อ เทคนิคการสอนโดยการเขียนและยอมรับ เทคนิคการสอนโดยการสาบานยืนยัน เทคนิคการสอนแบบเน้นย้ำ และเทคนิคการสอนตามกาลเทศะ¹

ขั้นวัดผลประเมินผล

เมื่อผู้สอนได้ทำการสอนและได้ใช้กิจกรรมต่างๆ ที่เหมาะกับเรื่องที่ได้สอนจบลงแล้ว ผู้สอนและผู้เรียนต้องร่วมกันประเมินว่าสามารถข้ามไปเรียนในเนื้อหาที่สูงกว่าได้แล้วหรือยัง ผู้เรียนได้เข้าใจและปฏิบัติได้ถูกต้องแล้วหรือยัง ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลี¹ได้แนะผู้เรียนว่า ไม่ควรข้ามไปเรียนในเนื้อหาที่สูงกว่านอกเสียจากได้เข้าใจเนื้อหาที่เรียนมาอย่างลึกซึ้งแล้ว (al-Ghazali, 1986:1/66) ดังนั้นผู้เรียนต้องทำการประเมินตนเองหลังเรียนเสมอ และผู้สอนก็ต้องทำการประเมินผู้เรียนหลังจากทำการสอนเพื่อจะได้สอนในเนื้อหาอื่นๆ ต่อไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

4.2.5 จิตวิทยาการสอนและการพัฒนาพฤติกรรมผู้เรียนในทัศนะของอิหม่ามอัลฆะซาลี¹

จากการศึกษาหนังสืออูฮฺยอ์ อุลูม อัคดีน ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน และการพัฒนาพฤติกรรมสามารถกล่าวได้ว่า ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลี¹ให้ความสำคัญกับจิตวิทยาในการสอนและการปรับพฤติกรรมควบคู่ไปด้วย ท่านได้กำชับให้ผู้ทำการสอนได้ใช้จิตวิทยาในการสอนทุกครั้งเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้และสามารถปรับพฤติกรรมหลังจากได้เรียนรู้ซึ่งจิตวิทยาการสอนและการปรับพฤติกรรมในทัศนะของท่านอิหม่ามมีดังนี้

¹ ู วิทยาการสอนของท่านนบีผู้ยิ่งใหญ่ (Yuttina Kuakul, 2007: 47-185)

1. จิตวิทยาในการสอนโดยทั่วไปนั้นควรเริ่มจากสิ่งที่ยากไปสู่สิ่งที่ง่าย
ท่านอิหม่ามได้เสนอให้ผู้สอนเลือกสอนสิ่งที่พอดี เหมาะสมกับระดับความ
พร้อม ความเข้าใจ และสติปัญญาของผู้เรียนไม่ควรสอนในวิชาที่สูงเกินความสามารถของผู้เรียน
จนทำให้ผู้เรียนสับสน (al-Ghazali, 1986:1/71) และท่านอิหม่ามยังได้กล่าวอีกว่า (al Ghazali , 1986 :
1/72): “และการมอบสิ่งของให้กับผู้ที่ไม่สมควร ได้รับเป็นความอหิวาต์กรรมไม่น้อยกว่าการไม่ให้แก่
ผู้ที่สมควรได้รับ” ดังนั้นครูผู้สอนควรสอนจากสิ่งง่ายไปหาสิ่งที่ยากซึ่งสอดคล้องกับจิตวิทยาการ
สอนของนักการศึกษาสมัยใหม่

2. จิตวิทยาลำดับขั้นในการสอนเด็ก การสอนนั้นควรเป็นขั้นเป็นตอน ค่อยเป็น
ค่อยไปที่ละขั้นๆ

ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาลีได้กล่าวว่า (al-Ghazali, 1986:1/83): “การสอนเด็ก
เกี่ยวกับการศรัทธาในระยะเริ่มแรกนั้นควรสอนให้เขาท่องจำกฎต่างๆ โดยปราศจากหลักฐานก่อน
แล้วเขาจะค่อยๆ เข้าใจในสิ่งที่เขาได้ท่องมาเมื่อเขาโตขึ้น หลังจากนั้นค่อยสอนเกี่ยวกับการใช้
หลักฐาน แล้วค่อยๆ อธิบายถึงหลักฐานต่างๆ และการที่จะให้เกิดความแข็งแกร่งในการศรัทธานั้น
ไม่ใช่ด้วยการสอนให้เก่งในการใช้วาจาโต้เถียงแต่ต้องด้วยการศึกษาและทำความเข้าใจกับ
อัลกุรอาน อรรถาธิบายอัลกุรอาน ด้วยการอ่านหะดีษ และทำความเข้าใจกับความหมายของหะดีษ
และให้เขาใช้เวลาอยู่กับการปฏิบัติศาสนกิจ นานๆ เข้าการศรัทธาของเขาจะเกิดความแข็งแกร่ง
ขึ้น”

จากคำกล่าวของท่านอิหม่ามข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการสอนเด็กนั้นต้องเป็น
ขั้นเป็นตอนควรเริ่มจากการสอนสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัลกุรอาน เช่น ความรู้เกี่ยวกับการอ่านอัลกุรอาน
ความรู้เกี่ยวกับความหมายและการอรรถาธิบายอัลกุรอาน ตามด้วยความรู้เกี่ยวกับหะดีษและ
ความหมายของหะดีษ แล้วค่อยๆ สอนความรู้อื่นๆ ตามความจำเป็นอย่างเป็นขั้นเป็นตอนเพราะเด็ก
ยังอยู่ในสภาพบริสุทธิ์ ช่างว่างเปล่า เมื่อสอนเขาโดยไม่เป็นขั้นเป็นตอนแน่นอนเด็กจะเกิดความ
สับสนและอาจเกิดความเบื่อหน่ายได้โดยเฉพาะเด็กที่มีปมด้อย หรือเด็กเรียนรู้ช้า และแน่นอนเมื่อ
เด็กได้ผ่านการเรียน การท่อง การอ่านอัลกุรอานและพร้อมกันนั้นเด็กได้เข้าใจในหลักการของ
อัลกุรอานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนแล้วเขาได้ศึกษาต่อในวิชาสาขาอื่นๆ เขาก็สามารถที่จะนำไปใช้กับ
หลักฐานต่างๆ ได้ ซึ่งเป็นการเอื้อต่อการเรียนรู้ใหม่ของเด็กต่อไป

3. จิตวิทยาในการสร้างบุคลิกภาพและลักษณะนิสัย

ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาลีได้กล่าวว่า (al-Ghazali, 1986:3/60) : “บุคลิกภาพและ
ลักษณะนิสัยนั้นเป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนได้โดยการฝึกฝน” ดังนั้นในการสร้างบุคลิกภาพและ
ลักษณะนิสัยที่ดีแก่ผู้เรียนสามารถดำเนินการได้ด้วยขั้นตอนสองขั้นตอน คือ (al-Ghazali, 1986:3/66)

ขั้นตอนที่หนึ่ง ขั้นตอนการตัดลิขะสุ (التخلية) เป็นขั้นตอนการจัดคุณลักษณะที่ไม่มีดี หรือที่เรียกว่า อัศลิฟาด อัลมัฆมูมะสุ (الصفات المدمومة) เช่น ความเห็นแก่ตัว (التكبر) การหลงในตัวเอง (العجب) การแสดงออกเพื่อชื่อเสียง (السمعة) ความไม่บริสุทธิ์ใจ (الرياء) และอัลอัคราก อัศสัยอิอะสุ (الأخلاق السيئة) เช่น การพูดเท็จ (الكذب) การนิทา (الغيبة) การดูหมิ่น (السخرية) อัจจา (الحسد) ความตระหนี่ (البحل) ออกจากจิตใจและพฤติกรรม โดยขัดเถลาจิตใจและพฤติกรรมจากคุณลักษณะและพฤติกรรมดังกล่าวให้สะอาดบริสุทธิ์เสียก่อนด้วยการให้เห็นคุณค่าและสร้างค่านิยมด้วยพลังศรัทธาเกี่ยวกับผลบุญและบาป การปลุกฝังความเชื่อในผลตอบแทนในวันอาคีเราะฮ์ การรำลึกถึงอัลลอฮ์ และการมูญาซะอะฮ์ในการปฏิบัติศาสนกิจด้วยความบริสุทธิ์ใจและตามแนวทางท่านนบี

ขั้นตอนที่สอง ขั้นตอนการตะสุลิขะสุ (التحلية) เป็นขั้นตอนการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดี (الصفات الحمودة) เช่น ความมีน้ำใจ (الكرم) ความอ่อนโยน (الحلم) ความบริสุทธิ์ใจ (الإخلاص) การให้อภัย (العفو) และพฤติกรรมที่ดีงาม เช่น ความมีสติ้งะในการพูดและการกระทำ (الصدق) ความรับผิดชอบ (الأمانة) การถ่อมตน (التواضع) การให้เกียรติ (الاحترام) ด้วยการฝึกฝนและให้เห็นคุณค่าและสร้างค่านิยมในคุณลักษณะและพฤติกรรมเหล่านี้

ขั้นตอนทั้งสองนี้สามารถเรียกอีกชื่อว่า การใช้วิธีการตรงกันข้าม (سلوك مسلک المضاد) แต่วิธีการนี้ต้องใช้ความช่วยเหลือจากพระมัคระวัง ด้วยความพอดีพอควร ไม่ถึงเกินไปและไม่หย่อนเลยไป

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ยังได้เสนอวิธีการปรับพฤติกรรมและบ่มนิสัยเด็กนั้นควรใช้วิธีการห้ามทางอ้อม (طريقة التعريض) อย่าใช้วิธีการห้ามทางตรง (طريقة التصريح) เพราะนิสัยปกติของมนุษย์นั้นชอบทำในสิ่งที่ถูกห้ามและด้วยวิธีการดังกล่าวนี้จะทำให้เด็กเกิดการใช้สติไตร่ตรองและเกิดความฉลาด และด้วยเทคนิคการห้ามอย่างเมตตา (طريقة الرحمة) ไม่ใช่การห้ามแบบเกลียดชัง (طريقة التوبيخ) (al Ghazali, 1986 : 1/71)

4. จิตวิทยาในการจัดเตรียมเด็กเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์มีทัศนะว่า “เด็กจะเติบโตเป็นคนดีของสังคมได้ต้องมีองค์ประกอบภายในและภายนอกมาเกื้อหนุนกัน” ซึ่งท่านได้กล่าวถึงความบริสุทธิ์ของเด็กทารกแรกเกิดทุกคนว่า (al-Ghazali, 1986:3/78) : “เด็กนั้นคืออะมานะฮ์ที่พ่อแม่ต้องรับผิดชอบ และหัวใจของมันที่ใสสะอาดนั้นดังเพชรอัญมณีที่ใสสะอาด สวยงาม ราคาแพง เด็กนั้นพร้อมรับการปรับแต่งและเลียนไปตามการปรับแต่งของผู้ดูแล เมื่อได้รับการฝึกฝนในสิ่งที่ดีเขาจะเติบโตในสิ่งนั้น เขาก็ได้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ผลบุญเหล่านั้นจะตกแก่พ่อแม่และผู้ให้การอบรมสั่งสอนเขา

และเมื่อเขาได้รับการฝึกฝนในสิ่งที่ไม่มีติและได้รับการเพิกเฉยดังสัตว์ครีจจานเขาก็จะได้รับความทุกข์และพंगทหลายในชีวิต และผลลัพธ์ดังกล่าวนั้นจะตกแก่ผู้ดูแลให้การอบรมเขาด้วย”

จากคำกล่าวของท่านอิหม่ามข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า เด็กจะเป็นคนดีของสังคมได้ต้องประกอบด้วยอย่างน้อยสององค์ประกอบคือ¹

4.1 องค์ประกอบภายใน เป็นองค์ประกอบที่มีมาแต่กำเนิด เช่น

1. พันธุกรรมที่ได้จากพ่อแม่ ท่านให้ความตระหนักในการเลือกผู้กำเนิดและผู้ดูแลลูกต้องเป็นคนดี มีศาสนา มีความรู้ และรับสารอาหารที่ทะเลาะไม่ปะปนกับอาหารที่หะรอม

2. นิสัยประจำตัวของแต่ละคนสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้โดยการ

ฝึกฝน

4.2 องค์ประกอบภายนอก เช่น

1. สิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวไม่ว่าเพื่อนฝูง ผู้ดูแล และอาหารการกิน
2. แบบอย่างที่ดีที่ได้รับ ไม่ว่าจะแบบอย่างที่ได้รับจากพ่อแม่ ครูหรือผู้ดูแล
3. ระดับความตระหนักในการดูแลของผู้รับผิดชอบ
4. การฝึกฝนและการใช้ชีวิตประจำวัน ถ้าฝึกฝนด้วยความยากลำบากเด็กจะมีความอดทน มีความเข้มแข็งต่อสู้ แต่ถ้าได้รับการฝึกฝนด้วยความสุขสบายเด็กก็จะเติบโตอย่างสุขสบายไม่มีความอดทน อ่อนแอไม่เข้มแข็ง

เมื่อองค์ประกอบทั้งสองเกื้อหนุนกันเด็กก็จะเติบโตในบรรยากาศที่สดใส บริสุทธิ์ ทำที่สุดเด็กก็จะกลายเป็นคนดีของสังคมตามที่ภูเราะสุขของมนุษย์แรกเกิด

5. จิตวิทยาการสร้างความใกล้ชิดกับผู้เรียน

ท่านอิหม่ามอัลเมาะซาลีย์ได้กำชับให้ครูผู้สอนใช้จิตวิทยาในการสร้างความใกล้ชิดกับผู้เรียนเสมือนพ่อกับลูก มีความเมตตาต่อผู้เรียนและปฏิบัติต่อเขาเสมือนว่าเขาทั้งหลายเป็นลูกๆ ของตน และครูต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขอย่าง ท่านเราะซูล ﷺ ท่านเราะซูลเองได้ปฏิบัติกับบรรดาเศาะหะบะฮ์เสมือนพ่อกับลูกหรือยิ่งกว่า ดังที่ท่านบิ ﷺ ได้กล่าวไว้

((إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلَاهُ))

(آخره ابو داود والنسائي وابن ماجه وابن حبان من حديث أبي هريرة)

¹ ดู Muqaddimah fi al-Falsafah al-Tarbiah al-Islamiah al-Tarbiah wa al-Tabiaah al-Inssaniah (Hasan 'Abd al-'Aal, 1987:273 - 316)

ความว่า : “แท้จริงตัวฉันนั้นสำหรับพวกท่านเปรียบดังบิดาที่คอยสั่งสอนพวกท่าน เสมือนลูกของเขาเอง”

(บันทึกโดย Abu Dawud, al-Nasa'iy, Ibn Majah, Ibn Hibban จากหะดีษอะบีฮุรออิเราะฮฺ¹)

ท่านนบีได้อาศัยความสุ่มรอบคอบ มีบุคลิกภาพที่ดี โอบอ้อมอารี พูดยาไเพราะ รู้จักเอาใจใส่บรรดาเศาะหาบะฮฺ เป็นมิตรที่ดี มีความซื่อสัตย์ เข้าใจถึงความต้องการของแต่ละคน และรู้ถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับพวกเขา ทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเป็นการปฏิบัติตามคำบัญชาของ พระองค์อัลลอฮฺ ดังที่พระองค์ได้ทรงสั่งให้บ่าวของพระองค์ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างในสิ่งเหล่านั้น อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴾

(التوبة : 128)

ความว่า : “แท้จริงมี رَسُولคนหนึ่งจากพวกท่านเองได้มาหาพวกท่านแล้ว เป็นที่ลำบากใจแก่เขาในสิ่งที่พวกท่านได้รับความทุกข์ยาก เป็นผู้ห่วงใยขาน เป็นผู้เมตตา ผู้กรุณาสงสาร ตอบบรรดาผู้ศรัทธา”

(อัลเตาบะฮฺ : 128)

﴿ فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنَّفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفَ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
حُبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴾

(آل عمران : 159)

ความว่า : “เนื่องด้วยความเมตตาจากอัลลอฮ์นั่นเอง เจ้า(มุฮัมมัด) จึงได้สุภาพ อ่อนโยนแก่พวกเขา และถ้าหากเจ้าเป็นผู้ประพฤดิหยาบช้า และมีใจแข็งกระด้าง

¹ ดู Takhrij Ahadidh al-Ihya หะดีษเลขที่ 131 (al- 'Iraqi,n.d.: 1/131),al-Musnad หะดีษเลขที่ 7409 (Ahmad,n.d.: 12/372) และ Shahih Ibn Hibban หะดีษเลขที่ 1440 ซัยค์ บูฮอธีย์ อัลอิรนะอูญได้กล่าวไว้ว่า สาขารายงานของหะดีษนี้เป็นสาขารายงานที่เป็นหะดีษ (Ibn Hibban,n.d.: 4/288)

แล้วไซ้รึ แน่นอนพวกเขาเกือบแยกตัวออกไปจากรอบ ๆ เจ้ากันแล้ว ดังนั้นจงอภัยให้แก่ว่าเขาเกิด และจงขอร้องให้แก่ว่าเขาด้วย และจงปรักษาหารือกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักใคร่ผู้มอบหมายทั้งหลาย ”

(อาละอิมรอน : 159)

﴿ حُذِرِ الْعَفْوُ وَأَمْرًا بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾

(الأعراف: 199)

ความว่า : “เจ้า (มุฮัมมัด) จงยึดถือไว้ซึ่งการอภัย และจงใช้ให้กระทำสิ่งที่ชอบ และจงคืนหลังให้แก่ผู้โหดเหี้ยมทั้งหลายเถิด”

(อัลอะอูรอฟ : 199)

4.2.6 หน้าที่และคุณลักษณะของผู้สอน

ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีได้อธิบายถึงหน้าที่ของผู้ทำการสอนว่า “ผู้ทำการสอนนั้นได้รับหน้าที่อันมีเกียรติสูงส่งในขณะเดียวกันเขาได้แบกภาระที่หนักหน่วงและเต็มด้วยกษัตริยาอันมากมายจึงควรปฏิบัติความหน้าที่และคุณลักษณะของผู้สอนอย่างเคร่งครัด” (al Ghazali, 1986: 1/69) และท่านได้อธิบายถึงหน้าที่และคุณลักษณะของผู้สอนอย่างละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

1. ครูต้องมีความเมตตาต่อนักเรียนและปฏิบัติต่อเขาเสมือนว่าเขาทั้งหลายเป็นลูกๆ ของตน โดยครูผู้สอนต้องตั้งเจตนาที่บริสุทธิ์และต้องพยายามสั่งสอนให้พวกเขาสามารถรอดพ้นจากไฟนรกในวันอาคีเราะฮ์ซึ่งความพยายามดังกล่าวนี้ยิ่งใหญ่กว่าความพยายามของพ่อแม่เพื่อให้ลูกของเขาทั้งสองได้รอดพ้นจากความชุกลำบากในโลกดุนยา ด้วยเหตุนี้ท่านอิหม่ามมีที่สนะว่า : “บุญคุณของครูผู้สอนยิ่งใหญ่กว่าบุญคุณของพ่อแม่ เนื่องจากพ่อแม่เป็นต้นเหตุในการมีอยู่และการใช้ชีวิตบนโลกที่ไม่ยั่งยืนนี้เท่านั้นแต่ครูผู้สอนเป็นต้นเหตุในการใช้ชีวิตใหม่และสามารถรอดพ้นจากไฟนรกในวันอาคีเราะฮ์ที่ถาวรตลอดไปได้” (al Ghazali, 1986 : 1/ 69)

2. ครูต้องปฏิบัติความเยี่ยงอย่างของท่านเราะซูล ﷺ กล่าวคือการเรียนการสอนของครูไม่ควรแสวงหากำตอบแทนไม่หวังเพื่อได้รับการตอบแทนและการขอบคุณจากผู้เรียน แต่ต้องตั้งเจตนาที่บริสุทธิ์ในการสอนเพื่ออัลลอฮ์และได้รับความใกล้ชิดจากอัลลอฮ์โดยไม่มองว่าครูผู้สอนมีบุญคุณเหนือผู้เรียนถึงแม้ผู้สอนมีบุญคุณเหนือผู้เรียนอยู่แล้วแต่ต้องมองว่าผลประโยชน์

จะเกิดกับผู้เรียนเพราะได้สั่งสอนและปลูกฝังความรู้ให้กับพวกเขา เหมือนการให้เช่าที่เพื่อปลูกพืชผัก แน่นอนที่สุดผลประโยชน์ที่ผู้ปลูกจะได้รับย่อมมีมากกว่าเจ้าของที่ดิน ฉะนั้นทำไมจึงต้องหวังผลตอบแทนจากผู้เรียนต่างๆ ที่ผลบุญที่ครูผู้สอนได้นั้นมากกว่าผู้เรียนอยู่แล้ว? ถ้าไม่ใช่เพราะผู้เรียนแล้วแน่นอนครูผู้สอนจะไม่ได้รับผลบุญบุญเหล่านี้ได้ ท่านอิหม่ามได้กล่าวว่า “ผู้ใดได้แสวงหาทรัพย์สมบัติด้วยความรู้เสมือนคนที่ใช้ใบหน้าของตัวเองไปเช็ดฝ่าเท้าเพื่อทำความสะอาดเขาได้สลับเจ้านายให้เป็นคนใช้คนใช้ให้เป็นเจ้านาย ซึ่งเป็นการสับสนตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว” (al Ghazali, 1986 : 1/70)

3. ครูต้องให้คำชี้แนะแก่นักเรียนในทุกเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียน เช่น อย่าเข้าไปเรียนวิชาที่สูงๆ ในขณะที่ตนเองยังไม่ได้เรียนวิชาพื้นฐาน และต้องเตือนผู้เรียนอยู่เสมอว่า จุดมุ่งหมายในการเรียนนั้นคือการได้รับความใกล้ชิดจากอัลลอฮ์ไม่ใช่ตำแหน่งหรือชื่อเสียงหรือการแข่งขันชิงเด่นระหว่างกัน

4. ครูต้องว่ากล่าว ห้ามปรามผู้เรียนจากการปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีและไม่เหมาะสมมารยาท และคุณลักษณะนิสัยโดยวิธีการทางอ้อม ค่อยเป็นค่อยไปเท่าที่ทำได้ไม่ใช่วิธีการทางตรง และโดยวิธีการใช้ความเมตตาไม่ใช่วิธีการตำหนิตติง หน้าที่ข้อนี้เป็นหน้าที่ที่ละเอียดอ่อนมากในทัศนะของท่านอิหม่ามเพราะการใช้วิธีการห้ามทางตรงจะทำให้ผู้เรียนอยากลอง และเกิดความรู้สึกลอยๆ กระทำในสิ่งที่ถูกห้ามอย่างต่อเนื่อง

5. ครูต้องมีความรับผิดชอบอย่างจริงจังจึงคือวิชาที่สอนโดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายและ โดยวิธีการค่อยเป็นค่อยไปจากขั้นตอนนี้ไปสู่อีกขั้นคอนหนึ่งที่สูงกว่าเพื่อพัฒนาผู้เรียน และครูผู้สอนไม่ควรตำหนิวิชาอื่นที่ไม่ได้สอนถ้าสอนในบางวิชา แต่ถ้าสอนในหลายวิชาก็ควรใช้กระบวนการค่อยเป็นค่อยไปในการสอน

6. ครูต้องเลือกสอนสิ่งที่พอดี เหมาะสมกับระดับความพร้อม ความเข้าใจ และสติปัญญาของผู้เรียนไม่ควรสอนในวิชาที่สูงเกินความสามารถของผู้เรียนจนทำให้ผู้เรียนสับสน และครูผู้สอนไม่ควรสอนและเผยแพร่ทุกสิ่งทุกอย่างที่ผู้สอนรู้อให้กับทุกคน แต่ควรเลือกเฉพาะที่พวกเขาสามารถเข้าใจได้เท่านั้น วิธีการนี้เป็นแนวทางท่านบีในการสอนและเผยแพร่ความรู้ดังท่านบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((نحن معاشر الأنبياء أمرنا أن نزل الناس منازلهم ونكلمهم على قدر عقولهم))

(أخرجه أبو داود بنحوه)

ความว่า : “พวกเรารบรณานบิของอัลลอฮ์ได้รับสิ่งเพื่อสั่งสอนมวลมนุษย์ตามระดับสติปัญญาและความเข้าใจของพวกเขา”

(บันทึกโดย Abu Dawud เสมือนข้อความข้างต้น)¹

((ما أحد يحدث قوماً بحديث لا تبلغه عقولهم إلا كان فتنة على بعضهم))

(رواه مسلم بنحوه، رقم 5)

ความว่า : “ไม่มีใครคนใดที่บอกกล่าวสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้กับกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดที่เกินกว่าสติปัญญาและความเข้าใจของพวกเขานอกจากจะทำให้เกิดความหลงผิดให้กับบางคนจากพวกเขาได้”

(บันทึกโดย Muslim เสมือนข้อความข้างต้น หะดีษเลขที่ 5)²

ท่านอิหม่ามมีทัศนะเกี่ยวกับอายะฮ์อัลกุรอานว่า “ อายะฮ์นี้ได้อธิบายการ ไม่บอกให้กับผู้ที่สามารถทำให้ความรู้ที่เสียหายและเป็นโทษได้นั้นเป็น การรักษาความรู้ที่ควรแก่การปฏิบัติยิ่ง และการมอบสิ่งของให้กับผู้ที่ไม่สมควรได้รับเป็นความอยุติธรรมไม่น้อยกว่าการไม่ให้แก่ผู้ที่สมควรได้รับ” (al Ghazali, 1986 : 1/72)

7. สำหรับนักเรียนที่มีปมค้อยทางสติปัญญาครูผู้สอนต้องสอนด้วยวิธีที่เหมาะสมชัดเจน ไม่เข้าไปในรายละเอียดมากเกินไปเพราะจะทำให้เขาหมดสมาธิ ขาดความสนใจ สับสนและจะทำให้เขาเข้าใจผิดว่าทุกคนต้องเรียนรู้ในรายละเอียดของทุกวิชา เช่นเดียวกันกับการสอนสามัญชนทั่วไปที่พอเข้าใจในเรื่องการศรัทธาถูกต้องตามบรรพชนรุ่นก่อนแล้วไม่ควรทำให้เขาสับสนในรายละเอียดอีกต่อไป ควรสอนในเรื่องการทำอิบาอะฮ์และสนับสนุนให้เขามีความรับผิดชอบในอาชีพที่เขาทำอยู่ และควรเน้นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสวรรค์และนรกเหมือนที่ได้กล่าวในอัลกุรอานทุกประการเพื่อให้เขามีความปรารถนาในสรวงสวรรค์และเกรงกลัวในนรก และไม่ควรรีวความสนใจพวกเขาไปในเรื่องที่คลุมเครือเพราะบางครั้งความคลุมเครือจะคิดในใจของเขาจนยากที่จะแก้ไข

8. ครูจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิชาความรู้ที่ตนมี การพูดกับการปฏิบัติของเขาต้องไปในทิศทางเดียวกันเพราะการมีความรู้ที่รับรู้ได้ด้วยจิตใจแต่การกระทำนั้นรับรู้ได้ด้วย

¹ ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 133 (al-'Iraqi,n.d.: 1/133) และ Sunan Abi daud หะดีษเลขที่ 484 ซัยค์ อัลดินบิรอกกล่าวไว้ หะดีษนี้เป็นหะดีษฎะอียีฟ (Abu Dawud,n.d.: 4/261)

² ดู Takhrij Ahadis al-Ihya หะดีษเลขที่ 234 (al-'Iraqi,n.d.: 1/234)

³ อายะฮ์ 5 สุเราะฮ์ อันนิสาอ์ ﴿ وَلَا تَتَوَلَّوْا السَّعْيَاءَ أَمْوَالِكُمْ ﴾

สาขาคา คนที่กำลังข้อมองนั้นมีมากจึงควรระวังในจุดนี้ให้มากเพราะผู้สอนกับผู้เรียนนั้นเสมือนสิ่งของกับเงา เงาของสิ่งของจะคล้อยตามสิ่งของนั้นเสมอ อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

(البقرة: 44)

ความว่า : “พวกเจ้าใช้ให้ผู้คนกระทำความดีโดยที่พวกเจ้าลืมตัวของพวกเจ้าเอง กระนั้นหรือ ? และทั้ง ๆ ที่พวกเจ้าอ่านคัมภีร์กันอยู่ แล้วพวกเจ้าไม่ใช่ปัญญา กระนั้นหรือ ?”

(อัล บะเกาะเราะฮฺ : 44)

ด้วยเหตุนี้ท่านอิหม่ามกล่าวว่า(al Ghazali , 1986 : 1/72): “บาปกรรมที่เกิดจากความคิดของผู้รู้หนักกว่าบาปกรรมที่เกิดจากความคิดของผู้ไร้วิชาความรู้ได้กระทำไปเพราะด้วยความคิดของตนทำให้ผู้อื่นหลงคิดตามไปด้วยเป็นจำนวนมาก และผู้ใดได้สร้างมาตรฐานในความชั่วเขานั้นจะได้รับบาปกรรมแห่งความชั่วนั้นและบาปกรรมของผู้ปฏิบัติตามความชั่วนั้นไปด้วย”

4.2.7 หน้าที่และคุณลักษณะของผู้เรียน

อิหม่ามอัลเจาะซาลิฮียมีทัศนะว่า “ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เต็มความสามารถที่มีอยู่” สำหรับหน้าที่และคุณลักษณะของผู้เรียนในทัศนะของท่านอิหม่ามมีมากแต่ท่านได้รวบรวมไว้ในสิบประการคือ

1. ผู้เรียนจำเป็นต้องขจัดเกลียดใจและขจัดคุณลักษณะและกริยามารยาทที่ไม่ดีทั้งปวงเพื่อให้จิตใจใสสะอาด บริสุทธิ์พร้อมรับความรู้จากอัลลอฮฺ เนื่องจากความรู้นั้นเป็นการกักตุนการเคารพบูชาและการเข้าถึงอัลลอฮฺของจิตใจและอวัยวะภายใน ท่านได้อธิบายถึงความจำเป็นของคุณลักษณะนี้ด้วยการเปรียบเทียบว่า หัวใจเหมือนบ้านเมื่อในบ้านมีสุนัขหรือสิ่งต้องห้ามมะลาอิกะฮฺจะไม่เข้าในบ้านนั้น หัวใจก็เช่นกันเมื่อยังมีคุณลักษณะที่ต้องห้ามอยู่เช่น ความโกรธ การเห็นแก่ตัว อิจฉาริษยา ฯลฯ เหล่านี้มะลาอิกะฮฺไม่สามารถเข้าในหัวใจนั้นได้เพราะความรู้คือแสงสว่างในใจที่อัลลอฮฺทรงประทานให้โดยการนำพาของมะลาอิกะฮฺ และตั้งเช่นการละหมาดไม่ถูกตอบรับจากอัลลอฮฺเมื่อร่างกายหรือเครื่องแต่งกายหรือสถานที่ที่คินายูส¹หรือมีหะดีศ²อยู่ ฉะนั้นผู้เรียนต้อง

¹ สิ่งสกปรกที่ทำให้ละหมาดใช้ไม่ได้ เช่น ปัสสาวะ และเลือด เป็นต้น (al-Husaini, 1991 : 1/65)

ทำความเข้าใจจากคุณลักษณะที่ไม่ดีทั้งปวงก่อน และตั้งเจตนาที่บริสุทธิ์ในการแสวงหาความรู้เพื่ออัลลอฮ์

2. ผู้เรียนจำเป็นต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการงานต่างๆ และให้ห่างไกลจากครอบครัว เพราะสิ่งยุ่งเกี่ยวกับต่างๆ นั้นสามารถลดหย่อนความใฝ่เรียนของผู้เรียนและสามารถขัดขวางผู้เรียนจากการแสวงหาความรู้ได้ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ ﴾

(الأحزاب: 4)

ความว่า: “อัลลอฮ์มิได้ทรงทำให้ชายใดมีสองหัวใจในทรวงอกของเขา”

(อัลอะหฺซาบ : 4)

และท่านอิหม่ามอัลอะชะชาลี¹ ได้กล่าวว่

(قيل العلم لا يعطيك بعضه حتى تعطيك كلك فإذا اعطيتك كلك فأنت من إعطائه إياك بعضه على خطر ، والفكرة المتوزعة على أمور متفرقة كجدول تفرق ماؤه فنشفت الأرض بعضه ، واحتطف الهواء بعضه ، فلا يبقى منه ما يجتمع ويبلغ المزدرع)

(الإحياء ، 1986 : 1/63)

ความว่า: “ได้มีกรกล่าวขานว่า ความรู้นั้นไม่มาแก่ท่านจนกว่าท่านจะให้ตัวท่านทั้งหมดก่อน และเมื่อท่านได้ให้ตัวท่านแก่เขา (ความรู้) ทั้งหมดแล้วท่านจะเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการให้จากเขา (ความรู้) ครึ่งหนึ่งในสถานะที่ท่านต้องให้ความระมัดระวังถึงพษนตราขต่างๆ และความคิดที่แตกฉานกับสิ่งต่างๆ มากมายนั้นเสมือนน้ำที่ตกกระเด็นลงมาจากที่สูง ส่วนหนึ่งคอกอยู่ในอากาศ ส่วนหนึ่งตกลงบนพื้นดินอย่างกระจัดกระจาย ไม่มีที่เป็นก้อนรวมกันตกลงถึงจุดหมาย”

(ดู อัลอิฮฺยาอ์, 1986 : 1/63)

¹ คือ สิ่งที่เป็นนามธรรม เกิดขึ้นที่อวัยวะต่างๆ และจะทำให้ละหวมและสิ่งที่มีชื่อกำหนดเหมือนกับละหวมมาใช้ไม่ได้ในกรณีที่ไม่มีข้อผ่อนผัน และคำว่า หะดัษใช้ได้กับสิ่งที่ทำให้เสียน้ำละหวม และสิ่งที่ทำให้วาญิบต้องอาบน้ำ ซึ่งแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ หะดัษใหญ่และหะดัษเล็ก (al-Jurjani, 1992 : 112 ,al-Banjari, n.d.: 1/90-91, Daud bin Abdullah, n.d.: 1/31, อรุณ บุญชม, 2536 :1/43)

แน่นอนที่สุดการการปลีกตัวออกจากสิ่งขุ่นเกี่ยวกับการแสวงหาความรู้นั้นเป็น
สิ่งทีควรแก่การสนับสนุน และตรงกับความต้องการของผู้เรียนยิ่ง

3. ผู้เรียนจำเป็นต้องเป็นคนถ่อมตน ถ่อมตัวต่อครูผู้สอนและต่อความรู้ที่ก้า
เรียน ไม่เห็นแก่ตัว ไม่หยิ่งโศ ทำนอหาม่าอัลอะฆะซาลีได้กล่าวว่ (al Ghazali , 1986 : 1/64):
“มนุษย์เรำไม่สามรถรับความรู้ได้นอกจากเขาได้ถ่อมตัวถ่อมคนและตั้งใจฟังเท่านั้น” ดังที่อัลลอฮ์
ﷻ ได้ตรัสว่

﴿ إِن فِي ذَلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ۝۳۷ ﴾

(37 : ๕)

ความว่ : “แท้จริงในการนั้น แน่นอนยอมเป็นข้อดักเตือนแก่ผู้มีหัวใจหรือรับฟัง
โดยที่เขามีความตั้งใจจริง”

(ก๊อฟ : 37)

ท่านอหาม่าได้ให้ความหมายต่ออายะฮ์นี้ว่(al Ghazali , 1986 : 1/64): “ผู้เรียนต้อง
รับความรู้อย่างเข้าใจ และเขาไม่สามารถ เข้าใจในความรู้นั้น ได้นอกจากเขาต้องคั่นตัวอยู่ตลอดเวลา
พร้อมรับทุกสิ่งทีถ่ยทอดมาแก่เขาด้วยความตั้งใจ ความคใจ ถ่อมคนถ่อมตัว ขอบคุณในความ
เมตตาของอัลลอฮ์ และพร้อมรับทุกอย่างจากอัลลอฮ์ ฉะนั้นผู้เรียนจงปฏิบัติตัวต่อครูผู้สอนเสมือน
ผู้ปวยทีไปหาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเพื่อรักษาตัว หรือเสมอนคินทีแห้งเหี่ยวเมื่อถูกน้ำฝนแล้วคินนั้น ได้
คุดน้ำทีรคลงมาทุกหยดจนหมดเกลี้ยง ” และท่านได้แนะผู้เรียนอีกว่ “ ผู้เรียนต้องไม่เสนอ
ความเห็นทีแตกต่างจากคำชี้แนะของผู้สอน ในขณะที่ผู้สอนกำลังชี้แนะอยู่แค่ควรระงับความเห็น
ของตนและปฏิบัติตามคำชี้แนะของผู้สอน เมื่อปรากฏว่คำชี้แนะของผู้สอนไม่ถูกต้องทีสามารถใช่
ประโยชน์จากความเห็นของตัวเองได้ ” (al Ghazali , 1986 : 1/64) เช่นเดียวกันกับการยื่นคำถามแก่
ผู้สอนก็ไมควรรวมผู้สอนในสิ่งที่ผู้สอนไม่อนุญาตให้ถามเพราะผู้สอนรู้ถึงความเหมาะสม และ
กาลเวลาของคำถามมากกว่าผู้เรียนดิ่งทีเหตุการณทีเกิดขึ้นระหว่าง อัลคิฎร กับนบียีสา ท่านได้ยกคำ
กล่าวของท่านอะลีว่ : ส่วนหนึ่งของหน้าทีทีต้องปฏิบัติต่อผู้สอน (อุละมา) คคือการไม่ถามผู้สอน
เป็นจำนวนมากหรือไม่ทำให้ผู้สอนเหน็บเหนื่อด้วยการคอบคำถามของผู้เรียน ไม่ย่ำให้เขาเมื่อเขา
เหนื่อแล้ว ไม่จับไม้แคะเสื่อผ้าของเขาเมื่อเขาลงนั่ง ไม่นินทาลับของเขา ไม่นินทาลับคินอื่น
ต่อหน้าเขา ต้องรับข้อคิดพลาคของผู้สอนด้วยการให้อภัย และจงให้ความเคารพแก่เขาเมื่อยังไม่

¹ ท่านคือนบียีของอัลลอฮ์ท่านหนึ่งคมาทีชนะของ อัลญุมฮูร ทีได้เรียกชื่อว่ อัลคิฎร เนื่องจากเมื่อบานั่งจะหมกค หรือบ่นบนพื้นคิน
แล้วทำให้รอบคัวเขาเป็นสีซีขาว (al-Qurtuby,1988 : 11/12)

ละเมิดคำสั่งของอัลลอฮ์ และไม่นั่งข้างหน้าเขาถึงแม้เขามีความต้องการความช่วยเหลือก็ตาม(al Ghazali, 1986 : 1/64)

4. ในระยะเริ่มแรกของการเรียนผู้เรียนไม่ควรรสนใจเรื่องความคิดเห็นที่แตกต่างไม่ว่าในศาสตร์ทางศาสนาหรือศาสตร์ทางโลกเพราะสิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อสติปัญญาของเขาเกิดความลังเลใจ ขาดความคิด และอาจทำให้เขาสนใจในเรื่องนี้มากกว่าการอ่านและการค้นคว้า จึงควรให้ความสำคัญและให้เกิดความความชำนาญในแนวทางใดแนวทางหนึ่งที่ดีที่สุดที่ครูผู้สอนเห็นชอบและเห็นควร หลังจากนั้นแล้วผู้เรียนสามารถให้ความสนใจในเรื่องความคิดเห็นที่แตกต่างและแนวคิดที่คลุมเครือได้

5. ก่อนที่ผู้เรียนจะเข้าไปเรียนในวิชาอื่น ผู้เรียนควรคิดทวนถึงเป้าหมายสำคัญของวิชาที่ได้เรียนมาแล้วเสมอ แล้วถ้ายังมีโอกาสที่ควรศึกษาให้เกิดความชำนาญเฉพาะทางในวิชาที่เรียนมาแล้ว หรือไม่ก็ควรให้ความสำคัญกับวิชาที่จำเป็นก่อนแล้วตามด้วยวิชาที่เหลือเพราะความรู้ทุกวิชานั้นสามารถช่วยเหลือกันได้และมีความต่อเนื่องกันและสามารถให้ประโยชน์ในสิ่งที่ผู้เรียนยังไม่รู้ และท่านยังกล่าวอีกว่า “วิชาความรู้ทุกความรู้ค่าระดับความสำคัญของมันแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ วิชาความรู้ที่สามารถนำพาผู้เรียนสู่ความใกล้ชิดกับอัลลอฮ์และวิชาความรู้ที่เป็นตัวช่วยในการนำพาผู้เรียนสู่ความใกล้ชิดกับอัลลอฮ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการให้ความช่วยเหลือกันระหว่างวิชา” (al Ghazali , 1986 : 1/65)

6. ผู้เรียนควรเรียนตามลำดับความสำคัญของวิชาความรู้ ควรเริ่มจากวิชาที่มีความจำเป็นและสำคัญมากที่สุดก่อนแล้วตามด้วยวิชาที่มีความสำคัญน้อยกว่า ไม่เรียนวิชาต่างๆ พร้อมกันทีเดียวโดยไม่จัดเป็นลำดับขั้นตอน(al Ghazali, 1986 : 1/65)

7. ผู้เรียนไม่ข้ามไปเรียนในวิชาใหม่ที่สูงกว่านอกจากเขาได้ทุ่มเทและเข้าใจกับเนื้อหาวิชาที่ได้เรียนมาก่อนนั้นดีที่สุดแล้ว เพราะการจัดลำดับขั้นตอนในการเรียนวิชาต่างๆ นั้นเป็นความจำเป็น ท่านได้กล่าวว่า (al Ghazali , 1986 : 1/66) : “ผู้เรียนที่ประสบความสำเร็จคือผู้ที่เรียนตามขั้นตอนและให้ความสำคัญกับลำดับความจำเป็นของวิชาความรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป”

8. ผู้เรียนควรศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความประเสริฐของแต่ละวิชา ท่านกล่าวว่า : “สาเหตุของประเสริฐของแต่ละวิชานั้นขึ้นอยู่กับสองสาเหตุรวมกัน หรือสาเหตุหนึ่งสาเหตุใดจากสองสาเหตุนี้คือ สาเหตุของความประเสริฐด้านผลที่เกิดขึ้นจากวิชานั้น หรือสาเหตุด้านความมีน้ำหนักในหลักฐานของวิชานั้น” (al Ghazali, 1986 : 1/66)

9. ผู้เรียนต้องตั้งเจตนาในการเรียน ต้องตั้งเจตนาในขณะที่เรียนเพื่อเสริมแต่งคุณลักษณะภายในด้วยคุณลักษณะที่งดงาม และต้องตั้งเจตนาหลังจากเสร็จสิ้นจากการเรียนเพื่อได้รับความใกล้ชิด ความโปรดปรานจากอัลลอฮ์และได้รับเกียรติจากอัลลอฮ์เสมือนผู้ที่ได้รับเกียรติ

จากอัลลอฮ์จากบรรดามะลาอิกะฮ์และอัลมูก็้อรอบีน ไม่ควรตั้งเจตนาเพื่อได้รับตำแหน่ง หรือเงินทอง หรือชื่อเสียง หรือเพื่อสิ่งอื่นใดนอกจากเพื่ออัลลอฮ์ ท่านอิหม่ามยังกล่าวอีกว่า(al Ghazali , 1986 : 1/67) : “ผู้ใดที่ตั้งเจตนาเพื่ออัลลอฮ์ในการแสวงหาความรู้ในวิชาใดก็ตาม แน่แน่นอนที่สุดเขาผู้นั้นจะได้รับผลประโยชน์จากความรู้นั้นๆ และแน่นอนที่สุดเขาจะได้รับเกียรติอันสูงส่งยิ่ง”

10. ผู้เรียนต้องรู้ถึงความจำเป็นและความสำคัญของแต่ละความรู้เมื่อเทียบกับความรู้อื่นๆ รู้ถึงความรู้ที่จำเป็นกว่าและสำคัญกว่า ความจำเป็นและความสำคัญในที่นี้คือความจำเป็นและความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนเองทั้งในโลกคุณาและอาลียะฮ์ ในกรณีนี้ท่านอิหม่ามได้กล่าวว่า (al Ghazali , 1986 : 1/67) : “ความรู้ต่างๆ นั้นเมื่อเทียบระหว่างกันแล้วแบ่งได้เป็นสามประเภทคือความรู้ที่เป็นเสบียงอาหารและกำลัง ความรู้ที่เป็นเครื่องมือ และความรู้ที่เป็นองค์ความรู้และเป้าหมายของความรู้ นั่นคือ ความรู้เกี่ยวกับอัลลอฮ์และคุณลักษณะของอัลลอฮ์”

4.3 แนวคิดของอิหม่ามอัลมะฆะซาลีเกี่ยวกับการตรียะฮ์

4.3.1 ความหมายของตรียะฮ์

การศึกษามีความหมายในด้านภาษาและด้านวิชาการ ซึ่งทั้งสองความหมายนี้สัมพันธ์กัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1.1 ความหมายของการศึกษา(อัตตรียะฮ์) ด้านภาษา

อุละมาอ์ด้านภาษาได้ให้ความหมายของการศึกษา (อัตตรียะฮ์) ว่า “รากศัพท์ของคำว่า “التربية” มาจากสามรากศัพท์ด้วยกันคือ¹

1. รอบบา ษะรฺบฺ (رَبُّ يَرْبُ) มีความหมายตรงกับคำว่า “أصلحه وتولى أمره” ซึ่งหมายถึงการแก้ไขให้ดีขึ้น การสั่งสอน การปกครองดูแล

2. เระบา ษฺรฺบ (رَبَا يَرْبُو) มีความหมายตรงกับคำว่า “نما ينمو” ซึ่งหมายถึงการเพิ่มพูนขึ้น การเจริญงอกเงย ในอัลกุรอานมีความหมายในลักษณะนี้ในหลายอายะฮ์ด้วยกัน เช่น อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبَا يَرْبُوا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ ۗ ﴾

(الروم : 39)

¹ ดู Ibn Manzur, n.d. : 403/1, Ibn Paris, n.d. : 2/483, al-Qurtubi, n.d. : 71/16, al-Alusi, n.d. : 30/179 และ al-Baidhawi, n.d. : 1/42)

ความว่า : “และสิ่งที่พวกเจ้าจ่ายออกไปจากทรัพย์สิน (ดอกเบี้ย) เพื่อให้มันเพิ่มพูน
ในทรัพย์สินของมนุษย์ มันจะไม่เพิ่มพูน ณ ที่อัลลอฮ์”

(อีรุม : 30)

3. เราะบา ยีบี (رَبِّي رَبِّي) มีความหมายตรงกับคำว่า “نشأ وترعرع” ซึ่ง
หมายถึงการดูแลและเลี้ยงดู ในอัลกุรอานมีความหมายในลักษณะนี้เช่น อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴾

(الإسراء : 24)

ความว่า : “และจงกล่าวว่า “ ข้าแต่พระเจ้าของฉัน ทรงโปรดเมตตาแก่ท่านทั้งสอง
เช่นที่ทั้งสองได้เลี้ยงดูฉันเมื่อเยาว์วัย”

(อัล-อิสรออ : 24)

จากความหมายของคำว่า “ศรับียะฮ์” ในด้านภาษานั้นสามารถสรุปได้ว่า
การศรับียะฮ์ประกอบด้วยสองลักษณะที่สำคัญคือ

ลักษณะที่หนึ่งคือ การเพิ่ม หรือ การเจริญขึ้น นั่นหมายถึงว่า การศรับียะฮ์สิ่ง
หนึ่ง คือการที่ต้องทำให้สิ่งนั้นเพิ่มมากขึ้น หรือดีขึ้นกว่าเดิม เช่น การศรับียะฮ์ด้านสติปัญญา นั่นก็
คือ ต้องทำให้ความสามารถในการใช้มันสมองให้ฉลาดและมีไหวพริบมากขึ้น เช่นเดียวกันกับ
การศรับียะฮ์ด้านจิตใจ และด้านอื่นๆ ทุกด้าน

ลักษณะที่สองคือ ลักษณะการค่อยเป็นค่อยไป หรือการใช้เวลา เพราะการ
ศรับียะฮ์ คือกระบวนการที่ต้องใช้ขั้นตอน เวลาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้กระบวนการนี้ไปได้
รอดถึงจุดหมายปลายทาง เพราะเป็นไปไม่ได้ที่การงอกเงย หรือการเจริญเติบโต จะเกิดขึ้นภายใน
เวลาพริบตาเดียว

4.3.1.2 ความหมายของการศึกษาในทัศนะของอิหม่ามอัลฆะซาลีย์

นักวิชาการอิสลามได้ให้ความหมายของการศึกษาในหลายความหมายแต่ขอล่า
ในที่นี้เพียงความหมายในทัศนะของอิหม่ามอัลฆะซาลีย์เท่านั้นเนื่องจากความหมายของการศึกษา
ในทัศนะของท่านครอบคลุมกว่า ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ได้กล่าวว่า (al Ghazali, 1934: 128)
:“การศึกษาเสมือนหน้าที่ของเกษตรกรที่พยายามถอนวัชพืชที่ขึ้นรอบๆ ดินไม้ที่ปลูกไว้เพื่อทำความ
สะอาดและให้ดินไม้ที่ปลูกนั้นเจริญงอกงาม”

จากความหมายของการศึกษาในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์ข้างต้นนั้น ท่านได้เปรียบเทียบผู้ทำหน้าที่ทางการศึกษาเสมือนเกษตรกร ผู้เรียนเปรียบเสมือนต้นกล้าที่เขาปลูกลงดูแล วัชพืชต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ต้น ไม้ที่นั้นเปรียบเสมือนสิ่งที่ไม่ปรารถนาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อผู้เรียนทั้งทางด้านสติปัญญา ด้านจิตใจ และร่างกาย ท่านยังกล่าวอีกว่า “เด็กนั้นคืออะมานะฮ์ที่พ่อแม่ต้องรับผิดชอบ และหัวใจของมันเป็นที่ได้สะอาดนั้นดังเพชรอัญมณีที่ได้สะอาด สวยงาม ราคาแพง เด็กนั้นพร้อมรับการปรับแต่ง และเปลี่ยนไปตามการปรับแต่งของผู้ดูแล เมื่อได้รับการฝึกฝนในสิ่งที่ดีเขาจะเติบโตในสิ่งนั้น เขาก็จะมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า ผลบุญเหล่านั้นจะตกแก่พ่อแม่และผู้ให้การอบรมสั่งสอนเขา และเมื่อเขาได้รับการฝึกฝนในสิ่งที่ไม่ดีและได้รับการเพิกเฉยดังสัตว์เครื่องจวนเขาก็จะได้รับความทุกข์และพังทลายในชีวิต และผลลัพท์ดังกล่าวนี้มันจะตกแก่ผู้ดูแลให้การอบรมเขาด้วย”¹ (al-Ghazali, 1986:3/78) ดังนั้นการทำหน้าที่ทางการศึกษาในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์นั้นสำคัญมากและจะต้องครอบคลุมทางด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา ด้านพฤติกรรม และด้านร่างกาย ด้วยรูปแบบทางการศึกษาต่อไปนี้ (Ayub Dakhilullah, 1997 : 126 - 128)

1. รูปแบบการตริบียะฮ์ (تربية) อบรม ดูแลหรือเลี้ยงดูละอนุกรม การอบรมบ่มนิสัย ปลูกฝัง การขัดเกลาให้จิตใจหมัดลันจากมลทินและกิเลสทั้งหลาย
2. รูปแบบการตะอิลิม (تعليم) การสอน การถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมถึงความรู้ทางศาสนาและความรู้ทางโลก
3. รูปแบบการตะอ์ดีบ (تدبیب) ฝึกฝนอบรมบ่มนิสัยด้วยคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่เมะฮูมะฮ์ (الصفات الحمودة) และขจัดคุณลักษณะที่ไม่ดีหรือคุณลักษณะมัฆมูมะฮ์ (الصفات المذمومة)

จะเห็นได้ว่าการศึกษาในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮะซาลีย์ไม่ใช่เพียงแต่การสอน การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้เรียน แต่ยังหมายรวมถึงการอบรมขัดเกลาจิตใจ ปลูกฝัง บ่มนิสัยให้มีคุณธรรมจริยธรรมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แก่ผู้เรียนในทุกๆ ด้าน และเกิดความสมดุลระหว่างความต้องการทางกายกับความต้องการของจิตใจ และระหว่างความเป็นขึ้นของการใช้ชีวิตบนโลก คุณยากับความจำเป็นในการเกิดใหม่ในวันอาคีเราะฮ์ ด้วยสิ่งเหล่านี้จะทำให้เขาเป็นบ่าวที่ดีและเป็นเกาะลีฟะฮ์ (ตัวแทน) ของอัลลอฮ์ **عَبْدٌ مِّنْ مِّنْ دِينٍ**²

¹ ดู Minhaj al-Tarbiyah al-Salihah (al-Bayanuni, 1988: 68 - 70)

² มีอุลมาฮ์หลายท่าน ที่ให้ความหมายของคำว่า อัคดีรียะฮ์ ใกล้เคียงกับความหมายของท่านอิหม่าม เช่น Ibn Kathir, 1414:547 , 'Abd al-Raham Nasir al-Sa'di, 1417:57, Ibn Maskawaih ในหนังสือ Tahsib al- Akhlaq wa Tathir al-A'raq และ al-Jahiz ในหนังสือ Tahsib al-Akhlaq และท่านอื่นๆ ดู al-Tarbiyah al-Islamiah al-Mustalah wa al-Ma'fhum (Salih Abu 'Arrad, 1426: 1-10) , Laila al-

4.3.2 จุดมุ่งหมายของการศรัทธา

จากการศึกษาเนื้อหาในหนังสืออูฮฺยาอ์โดยเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการสอน การอบรม และการศรัทธา สามารถกล่าวได้ว่าทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮะลีส์ต่อการเรียนการสอน และการศรัทธาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไม่สามารถแยกกันได้ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์สามารถเข้าถึงอัลลอฮ์ (Ayub Dakhllullah ,1996:148)¹ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการศรัทธาในทัศนะของท่านพอสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. เพื่อจัดคุณลักษณะที่ควรแก่การประณามและปลูกฝังคุณลักษณะที่ควรแก่การยกย่อง
2. เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะตัวแทนของอัลลอฮ์บนพื้นแผ่นดินได้
3. เพื่อเป็นบ่าวที่ภักดี มีความสุข เข้าถึงอัลลอฮ์และได้รับความโปรดปรานจากพระองค์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

4.3.3 ความสำคัญของการศรัทธา

ในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮะลีส์การศรัทธาเป็นกระบวนการที่สามารถหล่อหลอมเด็กผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ดังที่ท่านบิได้ทำการอบรม สั่งสอนบรรดาเศาะหาบะฮ์ จนสามารถเอาพวกเขาออกจากสภาพที่มีคิมนส์สู่ความสว่าง จากความดำมืดสู่ความเจริญรุ่งเรือง จากสภาพญาฮิลียะฮ์สู่สภาพความเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบที่สูงสุดถึงแม้พวกเขาจะก่อนหน้านี้ยืนอยู่ในสภาพความหลงผิดอันชัดเจน ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
ءَايَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ
مُّبِينٍ﴾

(آل عمران : 164)

Jaribah ในหนังสือ Kaifa Turabih Walaka (Laila al-Jaribah,n.d.: 4) และ Miqdad Ya Lajin ในหนังสือ Daur al-Tarbiah al-Akhlaqiah (Miqdad Ya Lajin,1983:18-20)

¹ อู Mizan al- 'Ummal หน้า 39 (al Ghazali ,n.d. :39)

ความว่า : “แน่นอนยิ่ง อัลลอฮ์นั้นทรงมีพระคุณแก่ผู้ศรัทธาทั้งหลายโดยที่พระองค์ได้ทรงส่งร่อซูลคนหนึ่งจากพวกเขาเองมาในหมู่พวกเขาโดยที่เขจะได้อ่านบรรดาโองการของพระองค์ให้พวกเขาฟัง และจะทำให้พวกเขาสะอาดและจะสอนคัมภีร์ และความรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติในบัญญัติศาสนาแก่พวกเขาด้วย และแท้จริงเมื่อก่อนนั้นพวกเขาเคยอยู่ในความหลงผิดอันชัดแจ้ง”

(อาละอิมรอน :164)

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ ﴾

(الجمعة : 2)

ความว่า : “พระองค์ทรงเป็นผู้แต่งตั้งร่อซูลขึ้นคนหนึ่งในหมู่ผู้ไม่รู้หนังสือจากพวกเขาเองเพื่อสาธยายอาชาดต่าง ๆ ของพระองค์แก่พวกเขา และทรงทำให้พวกเขาสะอาด และทรงสอนคัมภีร์และความสุขุมคัมภีร์ภาพแก่พวกเขา และแม้ว่าแต่ก่อนนี้พวกเขาอยู่ในการหลงผิดอย่างชัดแจ้งก็ตาม”

(อัลญุมมอะฮ์:2)

﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ ﴾

(البقرة : 129)

ความว่า : “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของพวกข้าพระองค์โปรดส่งร่อซูลคนหนึ่งคนใดจากพวกเขาออกไปในหมู่พวกเขา ซึ่งเขาจะได้อ่านบรรดาโองการของพระองค์ให้พวกเขาฟัง และจะได้สอนคัมภีร์ และความรู้แห่งบัญญัติให้พวกเขาทราบ และชักพอกพวกเขาให้สะอาด แท้จริงพระองค์ทรงไว้ซึ่งเดชานุภาพและปรีชาญาณ ”

(อัล-บะเกาะเราะฮ์ :129)

﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴾ (١٥١)

(البقرة : 151)

ความว่า : “ดังที่เราได้ส่งร่อซูลผู้หนึ่ง จากพวกเจ้าเองมาในหมู่พวกเจ้า ซึ่งเขาจะ
อ่านบรรดาโองการของเราให้พวกเจ้าฟัง และจะทำให้พวกเจ้าสะอาดบริสุทธิ์ และ
จะสอนคัมภีร์ และความรู้เกี่ยวกับข้อปฏิบัติให้แก่พวกเจ้า และจะสอนพวกเจ้าใน
สิ่งที่พวกเจ้าไม่เคยรู้มาก่อน ”

(อัล-บะเกาะเราะฮ์ : 151)

ท่านนบีมีหมัมมัด ﷺ และบรรดาเศาะหาบะฮ์ ﷺ ได้ปฏิบัติตามการศรัทธาของ
ของอัลลอฮ์ในอัลกุรอานลงในชีวิตประจำวันและการปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาอย่างครบทุกแง่มุม
ของชีวิตอย่างเป็นรูปธรรมมาแล้ว (‘Abbas Mahjub,n.d.:27) เพื่อเดินทางนำและสายทางของ
ท่านนบีและบรรดาเศาะหาบะฮ์ ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาเลียเห็นถึงความสำคัญของการศรัทธาใน
การสร้างมนุษย์และสังคมเพื่อได้รับความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาเลีย
(al Ghazali, 1968: 3/66) ได้กล่าวว่า: “มนุษย์ไม่ได้เกิดมาในสภาพที่เปี่ยมสมบูรณ์มาแล้ว แต่ด้วย
การศรัทธา คือการพัฒนาดีนมารยาท และด้วยการเพิ่มพูนความรู้ ความสมบูรณ์ก็เกิดขึ้นแก่
พวกเขา เสมือนร่างกายของเราไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาอย่างสมบูรณ์มาแต่เดิมแต่เกิดความสมบูรณ์
และแข็งแกร่งหลังจากได้เติบโตและด้วยการรับประทานอาหาร” และท่านยังกล่าวอีกว่า: “ด้วย
กระบวนการศรัทธาสุบรเราะฮ์สามารถนำพาปวงมนุษย์จากสภาพความเป็นสัตว์เดรัจฉานสู่
ความเป็นมนุษย์ได้” (al Ghazali, 1968: 1/22)

ฉะนั้นการศรัทธาเป็นกระบวนการคืนความเป็นพิฎุเราะฮ์ของมนุษย์หลังจากได้
เปลี่ยนสภาพตามกาลเวลาจนไร้สภาพความเป็นมนุษย์ที่เคยได้รับการขนานนามว่าเป็นละอิลิฟะฮ์
บนพื้นแผ่นดิน และเพื่อให้มนุษย์สามารถคงสภาพพิฎุเราะฮ์ และปกป้องป้องกันเขาไม่ให้เปลี่ยน
สภาพตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นการศรัทธาจึงกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกจาก
ชีวิตมนุษย์ได้

4.3.4 รูปแบบการศรัทธาระดับขั้นของอิหม่ามอัลฆะซาลีย์

1. การแสดงเป็นแบบอย่าง (القدوة)

เป็นวิธีศรัทธาที่ผู้สอนแสดงเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียนได้เห็น เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่เห็นไปเลียนแบบและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ (al-Ghazali, 1986: 1/74) ได้กล่าวไว้ว่า: “ผู้สอนมุสลิมนั้นจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนเพื่อไม่ให้เป็นดังเช่นอุลมะฮัซัฟที่เปรียบเสมือนสุสานที่สามารถมองเห็นพื้นผิวอย่างสวยงามนำดู แต่ภายในเต็มไปด้วยโครงกระดูก” และท่านยังอธิบายถึงการเป็นแบบอย่างที่ดีนั้นคือ ครูผู้สอนต้องปฏิบัติให้ตรงกับคำพูดที่ได้พูดไปอย่าได้ให้การกระทำทำการ โทกหักต่อการพูด โดยเฉพาะการสั่งของครูผู้สอนเพื่อให้ผู้เรียน ได้ปฏิบัตินั้น ครูผู้สอนไม่ควรสั่งให้ผู้เรียนปฏิบัติในสิ่งที่ครูผู้สอนยังไม่เคยปฏิบัติมาก่อน เพราะครูผู้สอนเมื่อไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ได้พูดหรือได้สอนไป คำพูดของเขาก็คงจะกระเด็นออกจากหัวใจผู้ฟังหรือผู้เรียนเสมือนน้ำฝนที่ตกลงบนพื้นผิวหิน ไม่สามารถซึมซับลงเข้าไปข้างในได้ (al-Ghazali, 1986: 1/78) และท่านยังเปรียบเทียบถึงความจำเป็นในการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนนั้นเสมือนการเป็นอิหม่ามในการนำละหมาดซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ตาม (al-Ghazali, 1986: 3/81)

2. การฝึกฝนและปฏิบัติจริง (الممارسة والعمل)

เป็นวิธีศรัทธาที่เน้นการปฏิบัติหลังจากที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดที่ต้องปฏิบัติเนื่องจากอิสลามเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญทั้งความรู้และการปฏิบัติ การเรียนที่ปราศจากการฝึกปฏิบัติจึงไม่สามารถประกันได้ว่าผู้เรียนได้รู้จริงในความรู้ต่างๆ ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ (al-Ghazali, 1986: 3/81) ได้กล่าวไว้ว่า: “ยังไม่นับว่าเป็นผู้รู้เมื่อยังไม่ได้ปฏิบัติในสิ่งที่รู้” และท่านยังได้ประณามผู้มีความรู้ที่ไม่ปฏิบัติว่าเป็นอุลมะฮัซัฟ (علماء السوء) (al-Ghazali, 1986: 1/77-78)

3. การดัดเตือนและนำเป็นบทเรียน (العظة والنصح)

เป็นวิธีศรัทธาโดยการชี้แนะ ดัดเตือน และรำลึกให้ปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม และละเว้นในสิ่งที่ชั่วและเลวทราม ท่านอิหม่ามอัลฆะซาลีย์ได้ใช้วิธีการสอนแบบดัดเตือนในหนังสือส่วนใหญ่ของท่าน โดยเฉพาะหนังสืออูญูบ อุลูม อัคดีน ท่านได้ใช้วิธีการดัดเตือนโดยใช้ตรรกะทางปัญญา การสอนแบบดัดเตือนเป็นวิธีสอนที่ต้องใช้ความพร้อมภายในตัวผู้สอนก่อนเสมอ มิเช่นนั้นแล้วการดัดเตือนของเขาอาจไม่เกิดผลและตกเป็นเหยื่อเสียเอง ท่านได้เปรียบเทียบการดัดเตือนนั้นด้วยสองอย่างคือ การดัดเตือนเสมือนการจ่ายชะกาด ซึ่งต้องให้ครบนิศอบก่อนจึงต้องออกชะกาด แล้วเมื่อยังไม่ครบนิศอบอีกแล้วเขาจะออกชะกาดได้อย่างไร และเสมือนการใช้ไฟเพื่อ

นำทางท่านถามว่าผู้ที่ไม่มีไฟเขาจะใช้ไฟอย่างไร อย่างไรก็ตามการสอนแบบดักเตอีนมีความสำคัญอย่างยิ่งในอิสลาม เนื่องจากมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ไม่มีความสมบูรณ์ มีความผิดพลาดและหลงลืมบ้างในบางครั้งบางคราว ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาทั่วไปของมนุษย์¹

4. การอุปมาอุปมัยและการเก็บเป็นหลักฐาน (ضرب الأمثال والاستشهاد)

เป็นวิธีตีความโดยการยกตัวอย่างเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจในสิ่งที่ได้เรียนอยู่ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นวิธีสอนที่สำคัญวิธีหนึ่งที่อัลลอฮ์ได้ใช้ในอัลกุรอาน ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้ใช้วิธีการอุปมาอุปมัยในหนังสืออิหฺยอ์อูลูม อัคคีน ในการอธิบายสิ่งที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจในสิ่งที่ท่านได้นำเสนอได้ง่ายและชัดเจนมากขึ้นและสามารถจดจำได้ง่ายกว่าการอธิบายแบบธรรมดาตัวอย่างเช่น ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้ใช้วิธีการอุปมาอุปมัยในการอธิบายเปรียบเทียบครูผู้สอนที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนเสมือนการแกะสลักด้วยหินเหนียวซึ่งสามารถสร้างเป็นรูปเป็นร่างได้ชัดเจน และท่านได้เปรียบเทียบครูผู้สอนกับผู้เรียนนั้นเสมือนกึ่งไม้กับนางของกึ่งไม้ กึ่งไม้คือครูผู้สอน นางคือผู้เรียน นางเป็นรูปลักษณะของกึ่งไม้ เมื่อกึ่งไม้เป็นรูปขาวตรงงาก็เป็นรูปขาวตรงเช่นกัน เช่นเดียวกันกับผู้เรียน ผู้เรียนจะเลียนแบบตามครูผู้สอนเสมอ (al-Ghazali, 1986: 1/72) ด้วยเหตุนี้หนังสือของท่านเล่มนี้จึงมีผู้นิยมอย่างแพร่หลายเพราะท่านอิหม่ามได้ใช้วิธีการ อุปมาอุปมัยในการอธิบายซึ่งสามารถช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น ดังนั้นการสอนด้วยวิธีดังกล่าวนี้ว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดความรู้ไปยังผู้เรียน

5. การเล่าเรื่อง (القصة)

เป็นวิธีตีความที่ผู้สอนนำเรื่องมาเล่าให้ผู้เรียนได้รับฟัง ซึ่งแบ่งได้เป็นสองประเภทคือ เรื่องเล่าที่เล่าต่อกันจากคนหนึ่ง ไปยังอีกผู้หนึ่งทางวาจาไม่มีการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เรื่องเล่าเหล่านี้เรียก อัล กอศ็อศุ (الْقِصَصُ) (Ibn Manzur, n.d. : 7/73) และเรื่องเล่าที่เล่าต่อกันโดยการเขียนไม่ใช้ทางวาจาเรียกว่า อัล กิศ็อศุ (الْقِصَصُ) (Ibn Paris, n.d. : 5/234) เรื่องเล่านี้ควรเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง เช่นเรื่องเล่าต่างๆ ที่อัลลอฮ์ได้กล่าวในอัลกุรอานหรือหะดิษท่านนบีเกี่ยวกับประวัติของประชาชาติในอดีต ประวัติของ บรรดานบี และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริงในอดีต เพื่อเป็นคติสอนใจสำหรับผู้เล่าและผู้ฟัง

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้แนะนำผู้ที่จะใช้วิธีสอนแบบเล่าเรื่องให้ควรระวังในการเล่าและสิ่งที่จะเล่า ควรเป็นเรื่องจริงและมีประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีความจำเป็นต้องค้นหาเรื่องเล่าที่มีอยู่ในอัลกุรอานและฮิสตนะฮะฮ์ ดังที่ท่านได้กล่าวว่า: “จงค้นหาเรื่องเล่าต่างๆ ที่มีประโยชน์ และที่มีอยู่ในอัลกุรอาน และเรื่องเล่าที่สะอาดที่มาจากสุนนะฮ์” (al-Ghazali, 1986:1/47)

¹ ดู Majmu' Rasail al-Imam al-Ghazali หน้า 2/41 (al- Ghazali,n.d.: 2/41)

6. การกระตุ้นให้กระทำและกระตุ้นให้หลีกเลี่ยง (الترغيب والترهيب)

เป็นวิธีศรัทธาที่ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงการปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามและมีคุณค่า และให้ห่างไกลจากสิ่งชั่วร้ายและบทลงโทษของพระองค์ด้วยการบอกถึงผลบุญที่ได้รับหรือต้องรับโทษในอนาคตหลังจากได้ปฏิบัติหรือหลีกเลี่ยง ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้ใช้วิธีการนี้ในการเขียนหนังสืออิหฺยาอ์โดยที่ท่านได้ยกหลักฐานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลบุญจากการปฏิบัติอิบาดะฮ์ต่างๆ และผลโทษอันร้ายแรง จนมีบางหลักฐานที่ท่านยกมานั้นถึงขั้นเมาญอ์

7. การให้การชมเชยและการลงโทษ (الثواب والعقاب)

ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้กล่าวถึงการอบรมสั่งสอนแบบการให้การชมเชยและการลงโทษว่า : “หากถูกปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามจะต้องให้การยกย่องและชมเชย พร้อมกับแจ้งให้ผู้คนรอบข้างได้รับทราบ แต่หากเขาประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ดีงามเพียงแต่ครั้งเดียว ก็จงอย่าตำหนิเขาและทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ แต่หากเขาประพฤติในสิ่งที่ไม่ดีดังกล่าวเป็นครั้งที่สอง ก็ขอให้ดักเตือนเขาเป็นการส่วนตัว โดยขู่ว่าหากเขาประพฤติเช่นนั้นอีก” (al-Ghazali, n.d. : 3/71)

นอกจากนี้แล้วท่านยังส่งเสริมให้ผู้สอนใช้วิธีการอื่นๆ อีกที่สามารถช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจได้งายขึ้นและปฏิบัติได้จริง เช่น การใช้วิธีการถามตอบระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างผู้เรียนด้วยกัน หรือการใช้สื่อประกอบการเรียนการสอน เนื่องจากท่านนบีมูฮัมมัดได้ใช้วิธีการเหล่านี้และท่านอิหม่ามได้กล่าวว่า : “ครูต้องปฏิบัติความเยี่ยงอย่างของท่านเราะซูล ﷺ” (al-Ghazali, 1986 : 1/70)

4.3.5 ด้านต่างๆ ของการศรัทธา

อิหม่ามอัลเจมาฮาลีมีความเชื่อว่า มนุษย์เราไม่สามารถเข้าถึงอัลลอฮ์และขั้นสู่ความสมบูรณ์ได้นอกจากได้ผ่านกระบวนการศรัทธาในทุกด้านของชีวิตมาก่อน ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่ได้ปลูกฝังด้วยคำสอนของอิสลามว่ามนุษย์นั้นประกอบด้วยจิตวิญญาณ สติปัญญา และร่างกาย (النفس والروح والجسم) ทั้งสามส่วนต้องได้รับการดูแลอย่างดีคือ ด้วยเหตุดังกล่าวในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮาลีแล้วทุกด้านของความเป็นมนุษย์ต้องได้รับการศรัทธา ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้านด้วยกันคือ

1. ด้านจิตวิญญาณ (التربية الروحية)

จิตวิญญาณเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถสัมผัสและรับรู้ความจริงแท้ของมันได้(al-Ghazali, 1968: 5/3) ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ وَيَتَنَلَّوْكَ عَنِ الرُّوحِ قَلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ۝٨٥﴾

(الإسراء : 85)

ความว่า : “และพวกเขาจะถามเข้า เกี่ยวกับวิญญาณจงกล่าวเถิดว่า “เรื่องวิญญาณนั้นเป็นไปตามพระบัญชาของพระเจ้าของถัน และพวกท่านจะไม่ได้รับความรู้ใดๆ เว้นแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น”

(อัลอิสรอฮ์ :151)

อิสลามได้ให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณเป็นอย่างมาก มนุษย์มีความโดดเด่นกว่าสิ่งอื่นนั้นก็เนื่องจากมีจิตวิญญาณที่มีความพร้อมเพื่อรู้จักอัลลอฮ์มากกว่า (al-Ghazali, 1968: 3/3) มนุษย์สามารถรู้จักอัลลอฮ์และศรัทธาในอัลลอฮ์ด้วยสภาพเดิมของมันอยู่แล้ว แต่การที่จะปฏิบัติตามคำสอนของอัลลอฮ์ได้อย่างบริสุทธิ์นั้นต้องผ่านการขจัดความต้องการทางกายและทางเพศมาก่อน (Aminah Ahmad Hasan, n.d.: 351) จิตวิญญาณในที่นี้จึงหมายถึงหัวใจหรือจิตใจ ฉะนั้นการดำรงบิยะฮ์ด้านจิตวิญญาณในทัศนะของท่านอิมามอัลอะชาลีต้องอยู่บนสองพื้นฐานด้วยกัน คือ (al-Ghazali, 1968: 1/113)

1. พื้นฐานการศรัทธา ความเชื่อในอัลลอฮ์และวันอาคีเราะฮ์ ซึ่งเป็นพลังที่สามารถส่งผลมากที่สุดต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และความอยู่รอดของสังคม
2. พื้นฐานการปฏิบัติตามกฎกติกามารยาท และบทบัญญัติของศาสนา ทั้งสองพื้นฐานนี้เป็นการปฏิบัติตามคำดำรัสของอัลลอฮ์ ﷻ ที่ได้ตรัสว่า

﴿ فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۗ

ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَنَكْبُ ۚ أَكْفَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٣٠﴾

(الروم : 30)

ความว่า : “ดังนั้น เจ้าจงคืนหน้าของเจ้าสู่ศาสนาที่เที่ยงแท้ (โดยเป็น) ธรรมชาติของอัลลอฮ์ ซึ่งพระองค์ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมา ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงในการสร้างของอัลลอฮ์ นั่นคือศาสนาอันเที่ยงตรง แต่ส่วนมากของมนุษย์ไม่รู้”

(อีรุม :30)

2. ด้านสติปัญญา (التربية العقلية)

ท่านอิหม่ามอัลเจาะซาลีย์ได้กล่าวว่ามีทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับความหมายของสติปัญญา แต่ที่ปรากฏหลังจากทำการพิจารณาคือ เป็นชื่อหนึ่งที่ครอบคลุมทั้งสี่ความหมายด้วยกัน แต่ที่จะนำเสนอในที่นี้คือ คุณลักษณะที่สามารถให้ความแตกต่างระหว่างมนุษย์และสัตว์ได้นั้นก็คือความหมายที่อัลฮาริส อัลมุฮาสิบียีได้นิยามว่า พลังดั้งเดิมที่อัลลอฮฺทรงประทานให้ความพร้อมแก่มันเพื่อรับความรู้ทางทฤษฎี เสมือนแสงสว่างที่อัลลอฮฺทรงประทานให้ในหัวใจ ด้วยมันสามารถทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆ ได้ (al-Ghazali, 1968: 1/101)

สติปัญญาในอิสลามเป็นสิ่งที่มূলค่าและตำแหน่งที่สูงส่งยิ่ง อัลลอฮฺได้ทรงให้ชื่อว่า “นุร” และได้ทรงตั้งชื่อความรู้ที่ได้จากการใช้สติปัญญาใต้วงครองว่า “รูหฺ และ วะหฺยู” (Ayub Dakhllullah, 1996: 159) ดังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ﴾

(البقرة : 257)

ความว่า : “และอัลลอฮ์นั้นคือผู้ทรงช่วยเหลือบรรดาผู้ที่ศรัทธา โดยทรงนำพวกเขาออกจากบรรดาความมืดสู่แสงสว่าง ”

(อัลบะเกาะเราะฮฺ : 257)

﴿ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ﴾

(الشورى : 52)

ความว่า : “และเช่นนั้นแหละเราได้วะฮีย์อัลกุรอาน แก่เจ้าตามบัญชาของเรา”

(อัลชุรอ : 52)

อิหม่ามอัลเจาะซาลีย์ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับการใช้สติปัญญาเพื่อใช้ใต้วงครองสัญลักษณ์ในความยิ่งใหญ่ของอัลลอฮฺมีชื่อว่า “อัล หิกมะฮฺ ฟิ มัลกูฏอติลาฮฺ” ซึ่งอัลลอฮฺทรงให้สติปัญญาเพื่อคิดใต้วงครองในมัลกูฏของอัลลอฮฺ ﷻ ดังอายะฮฺที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ตรัสไว้ว่า

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا تُسَبِّحُنَا فَعَنَّا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾﴾

(آل عمران : 190-191)

ความว่า : “แท้จริงในการสร้างบรรดาชั้นฟ้าและแผ่นดิน และการที่กลางวันและกลางคืนตามหลังกันนั้น แน่นอนมีหลายสัญญาณสำหรับผู้มีปัญญา คือบรรดาผู้ที่รำลึกถึงอัลลอฮ์ ทั้งในสภาพยืน และนั่ง และในสภาพที่นอนตะแคง และพวกเขาพึงพิจารณาทั้งในการสร้างบรรดาชั้นฟ้า และแผ่นดิน (โดยกล่าวว่า) โอ้พระเจ้าของพวกข้าพระองค์ พระองค์มิได้ทรงสร้างสิ่งนี้มาโดยไร้สาระ มหาบริสุทธิ์พระองค์ท่าน โปรดทรงคุ้มครองพวกข้าพระองค์ให้พ้นจากการลงโทษแห่งไฟนรกด้วยเถิด ”

(อาละอิมรอน :190-191)

อายะฮ์อัลกุรอานได้ชักชวนให้ใช้สติปัญญาใคร่ครวญอย่างมีจุดมุ่งหมายที่สามารถทำความเข้าใจกับผู้ทรงอภิบาลมหาจักรวาล ลงท้ายด้วยการขอมदन ถวายใจปฏิบัติตามคำบัญชาของพระองค์ ดังนั้นการศรัทธาในทัศนะของอิหม่ามอัลเจมาฮาลีฮ์ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความรู้ควบคู่กับการปฏิบัติอันอบอุ่นต่ออัลลอฮ์ (Ayub Dakhilullah, 1996:164)

3. ด้านกริยามารยาท (التربية الأخلاقية)

อิหม่ามอัลเจมาฮาลีฮ์ได้ให้ความสำคัญกับกริยามารยาท และท่านเชื่อว่ากริยามารยาทเป็นฐานหลักในการแพร่กระจายคำสอนและการชักชวนของท่านนบี เนื่องจากท่านนบีﷺ เป็นที่ชื่นชอบและโคดเด่นด้านมารยาทท่าทาง ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خَلْقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾﴾

(4: القلم)

ความว่า : “และแท้จริง เจ้านั้นอยู่บนคุณธรรมอันยิ่งใหญ่”

(อัลกอลัม :4)

ในทัศนะของอิหม่ามอัลเฆาะซาลี กริษา มารยาทนั้นเป็นสัญลักษณ์หรือภาพลักษณ์ของสภาพภายใน(al-Ghazali, 1968: 3/85) ฉะนั้นการดำรงบิยะฮุดด้านกริษามารยาท (التريبيه لـالـخـلاـقـة) ในทัศนะของท่านอิหม่ามจึงขึ้นอยู่กับพื้นฐานสามประการด้วยกันคือ

1. พื้นฐานแห่งความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้ชี้แนะว่า แท้จริงถ้าครูผู้สอนนั้น ได้ฝึกฝน ชี้นะผู้เรียนในแนวเดียวกันโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้านอุปสรรคหรือปัญหาที่ประสบกับผู้เรียน หรือด้านอายุ หรือด้านความชื่นชอบของแต่ละคนแล้ว แน่่อนการกระทำเช่นนั้นย่อมทำให้เกิดความพินาศแก่กายและใจผู้เรียน จึงควรให้ความสำคัญกับอุปสรรคหรือโรคที่ผู้เรียนประสบอยู่แล้วเลือกหาทิววิธีการที่เหมาะสมเพื่อทำการฝึกฝน (al-Ghazali, 1968: 3/66)

2. พื้นฐานการค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นทีละตอน ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้ชี้แนะในการปรับพฤติกรรมว่า ถ้าเด็กไม่สามารถทิ้งสิ่งที่กำลังกระทำอยู่ด้วยการปฏิบัติในสิ่งที่ตรงกันข้ามแล้ว (ชั่วเป็นดี) ก็ควรให้เขาได้ปฏิบัติในพฤติกรรมที่มีโทษน้อยกว่าแล้วค่อยๆ ปรับไปที่ละขั้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนเขาสามารถละทิ้งสิ่งนั้น เสมือนการใช้น้ำปีศาจล้างเลือดเมื่อเลือดนั้นไม่สามารถล้างให้สะอาดด้วยน้ำได้ แล้วหลังจากนั้นก็ล้างด้วยน้ำเมื่อเลือดจางลง (al-Ghazali, 1968: 3/67)

3. พื้นฐานแห่งการตอบสนองความตั้งใจให้จนได้ ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลีได้กล่าวว่า :“กฎข้อบังคับที่สำคัญที่สุดในการทำการมูญาซะอะฮ์คือการตอบสนองความตั้งใจให้ได้ เช่นเมื่อตั้งใจจะละทิ้งสิ่งหนึ่งใดแล้วควรพยายามละทิ้งสิ่งนั้นให้ได้ เพราะถ้าเคยชินกับการไม่ทำตามความตั้งใจ จะทำให้เกิดความเคยชินกับการไม่ปฏิบัติตามสิ่งที่ได้ตั้งใจไว้ ท้ายที่สุดจะไม่บรรลุตามความตั้งใจได้สำเร็จ” (al-Ghazali, 1968: 3/67)

ท่านอิหม่ามอัลเฆาะซาลียังมีทัศนะอีกว่า :“ สัญลักษณ์ของการมีมารยาทที่ดีคือการมีอีมาน (إيمان)¹ และสัญลักษณ์ของการมีมารยาทที่เลวทรามคือการมีนิฟาก (نفاق)²” (al-Ghazali, 1968: 3/60-61) และส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ที่สามารถบ่งบอกถึงผู้มีมารยาทที่ดีคือ การมีความละอาย การไม่รังแกผู้อื่น ชอบปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม มีความซัจจะในคำพูด ไม่หลงไหลในสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ เป็นผู้ที่มีความอดทน เห็นบุญคุณ อ่อนโยน ชอบให้อภัย รักหรือโกรธตามแนวทางของอัลลอฮ์ (al-Ghazali, 1968: 3/57-59)

¹ คือการศรัทธา ความเชื่อมั่น

² คือการบิดพลิ้ว

ตามที่สนะของอิหม่ามอัลอะฆะซาลี (al-Ghazali, 1968: 3/60) : “กริยามารยาทนั้นสามารถปรับปรุง แก้ไข บ่มเพาะได้” และผู้มียารยาทที่ดีงานั้นมิได้ช่วยหนึ่งในสองลักษณะกล่าวคือ (al-Ghazali, 1968: 3/63-65)

ลักษณะที่หนึ่งคือ การได้มาซึ่งความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ตั้งแต่แรกเกิดโดยไม่มีกริยาฝึกฝนบ่มเพาะใดๆ เลย

ลักษณะที่สองคือ การได้มาด้วยการแสวงหา และการแสวงหามารยาทที่ดีงานั้นสามารถทำได้ด้วยสองวิธีคือ

1. ด้วยการฝึกฝน ปฏิบัติตน และทุ่มเทในมารยาทนั้นๆ โดยใช้เวลานานพอสมควรจนกลายเป็นนิสัยประจำตัว

2. ด้วยการเลียนแบบและคบหาสมาคมกับผู้ที่มียกริยามารยาทที่ดีตามที่ต้องการ

4. ด้านอารมณ์ความรู้สึก (التربية النفسية)

ท่านอิหม่ามอัลอะฆะซาลีได้แบ่งอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ออกเป็นสามประเภทด้วยกันคือ (ดู Majmu' Rasail al-Imam al-Ghazali, n.d.: 2/41)

1. อารมณ์อัล มุฎมะฮินนะฮ์ (النفس المطمئنة) คืออารมณ์ที่สามารถปฏิบัติตามคำทรงใช้ของอัลลอฮ์ด้วยความเต็มใจไม่มีปฏิกิริยาตอบสนองในทางที่ไม่เห็นด้วย ซึ่งเป็นอารมณ์ระดับดีที่สุดที่ทุกคนต้องพยายามฝึกฝนแสวงหา

2. อารมณ์อัล เลอวามะฮ์ (النفس اللوامة) คืออารมณ์ที่สามารถปฏิบัติตามคำทรงใช้ของอัลลอฮ์ด้วยความเต็มใจแต่มีปฏิกิริยาตอบสนองในทางที่ไม่เห็นด้วยแล้วเกิดการพยายามต่อต้านและเอาชนะมันด้วยความยากลำบาก

3. อารมณ์ อัล อัมมาระฮ์ (النفس الأمارة) คืออารมณ์ที่ไม่สามารถตอบสนองคำทรงใช้ของอัลลอฮ์ได้เลย เป็นอารมณ์ที่สนองตามความต้องการของอารมณ์ใฝ่ต่ำทุกประการอย่างไม่มีกริยาขัดขวาง ซึ่งเป็นอารมณ์ระดับต่ำสุดเสมือนอารมณ์ของสัตว์ครึ่งจกานทั้งหลาย

ท่านอิหม่ามอัลอะฆะซาลีมีทัศนะว่าไม่ใช่เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้ปลดอารมณ์ออกหมดอย่างสิ้นเชิง แต่ส่งเสริมให้พยายามเอากลับสู่ความเป็นกลางของมันซึ่งอยู่ระหว่างความสุขโง่งในด้านการบวกและความสุขโง่งในด้านการลบ (الافراط والتفريط) (al-Ghazali, 1968: 3/62) ฉะนั้นการตรึงระดับด้านอารมณ์ความรู้สึกจึงเป็นความพยายามให้กลับสู่ความเป็นกลางซึ่งเป็นที่ต้องการและใฝ่ฝัน ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสว่า

﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَعُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾﴾

(الفرقان :67)

ความว่า : “และบรรดาผู้ที่เมื่อพวกเขาใช้จ่าย พวกเขาก็ไม่สุรุ่ยสุร่าย และไม่ตระหนี่ และระหว่างทั้งสองสภาพนั้น พวกเขาอยู่สายกลาง ”

(อัลฟุรกอ :67)

﴿يَبْيِئَ آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا

يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾﴾

(الأعراف :31)

ความว่า : “ลูกหลานของอาดัมเอ๋ย ! จงเอาเครื่องประดับกายของพวกเจ้า ณ ทุกมัสยิดและงกินและจดดื่ม และจงอย่าฟุ่มเฟือย แท้จริงพระองค์ไม่ชอบบรรดาผู้ที่ฟุ่มเฟือย”

(อัล อะอูรอฟ :31)

5. ด้านร่างกาย (التربية الجسمية)

อิหม่ามอัลเจมาฮาลีซีได้กล่าวว่า มนุษย์เรานั้นประกอบด้วย อัลญิสม์ อีรฺรูหฺ และอันนัฟฺส์ ซึ่งท่านได้เข้าใจจากอายะฮ์ต่างๆ ที่อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้เกี่ยวกับการสร้างมนุษย์ เช่น

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾﴾

(المؤمنون :12)

ความว่า : “และขอสาบานว่า แน่อนเราได้สร้างมนุษย์มาจากธาตุแห่งดิน”

(อัลมุอฺมินูน :12)

﴿إِذَا سَوَّيْتُهُ، وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ، سَجِدِينَ ﴿٢٩﴾﴾

(الحجر :29)

ความว่า : “ดังนั้น เมื่อเข้าได้ทำให้เขามีรูปร่างสมส่วนและเป่าวิญญาณจากข้าเข้าไป
ในตัวเขา ฉะนั้นพวกเจ้าจงก้มลงสujudต่อเขา”

(อัลอิจร :29)

อิสลามได้ให้ความสำคัญกับร่างกายเป็นอย่างมากเหมือนกับการให้ความสำคัญ
กับ อันนัฟส์ และ อีรรูห์ ดังปรากฏในหลายอายะฮ์อัลกุรอาน และหะดีษนบี เช่น
อัลลอฮฺ ﷻ ครัสไว้ว่า

﴿ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴾

(النساء : 29)

ความว่า : “และจงอย่าฆ่าตัวของพวกเจ้าเอง แท้จริงอัลลอฮ์เป็นผู้ทรงเมตตาต่อ
พวกเจ้าเสมอ”

(อันนิซาอู :29)

﴿ وَلَا تَنْسُوا نَفْسَكُمْ مِنَ الدُّنْيَا ﴾

(القصص : 77)

ความว่า : “และอย่าลืมส่วนของเจ้าแห่งโลกนี้”

(อัลเกาะศ็อศ :77)

และท่านนบี ﷺ ได้กล่าวว่า

((فإن لجسمك عليك حقا))

(أخرجه البخاري ، 2000 : 86)

ความว่า : “เพราะแท้จริงแล้ว สำหรับร่างกายของเจ้านั้นเจ้าต้องรับผิดชอบในการ
ดูแลมันโดยการให้สิทธิของมัน”

(บันทึกโดย al-Bukhariy,2000 : 86)

ในการนี้ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้กล่าวว่า : “และเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลยที่มนุษย์นั้นจะเข้าถึงพระองค์โดยที่ร่างกายของเขาไม่มีความสมบูรณ์ ไม่มีความสงบสุข ไม่ผ่านการใช้ชีวิตบนโลกดุนยา เพราะร่างกายนั้นประกอบด้วยสิ่งที่สามารถใช้มันในโลกดุนยาซึ่งต้องดูแลและให้การฝึกฝนมัน และแท้จริงการดูแลร่างกายนั้นทำได้โดยการแสวงหาให้แก่นั่นในเรื่องอาหารการกินและอื่นๆ ที่มีประโยชน์ และโดยการปกป้องให้ห่างไกลจากสิ่งที่เป็นสาเหตุของความเสื่อมเสีย” (al-Ghazali, 1968: 3/6-7) และท่านยังกล่าวอีกว่า : “แท้จริงผู้ที่เจตน์ยถาถานั้นคือผู้ใช้ดุนยาเพื่อเป็นที่สะสมเสบียงเพื่ออาทิเราะฮฺ” (al-Ghazali, 1968: 3/79)

6. ด้านสังคม (التربية الاجتماعية)

อิสลามเป็นศาสนาสร้างสังคมเพื่อเป็นสังคมแห่งความสันติสุข สังคมแห่งความรับผิดชอบซึ่งกันและกัน สังคมที่เปรียบเสมือนร่างกายกันหรือเรือนหลังเดียวกันดังปรากฏในอายะฮ์อัลกุรอานและหะดีษต่างๆ และบทบัญญัติของอิสลามได้ส่งเสริมให้มุสลิมร่วมกันรับผิดชอบในการดูแลสังคม ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีก็ได้ให้ความสำคัญกับสังคมรอบข้างเป็นอย่างมากดังปรากฏในหลายๆ ที่ของหนังสืออิหฺยาอฺอฺอุลุม อัลดีน เช่น บทเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของมุสลิม บทเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของเพื่อนบ้าน บทเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของญาติพี่น้อง ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดทั้งปวงนั้นเป็นการฝึกฝน อบรม และหล่อหลอมเพื่อให้มนุษย์นั้นสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ท่านอิหม่ามอัลเจมาฮาลีได้พูดถึงการศรัทธาอันดีด้านสังคมและความสำคัญของสังคม ซึ่งแวดล้อมการเจริญเติบโตของเด็กว่า (al-Ghazali, 1968: 3/66) :

(كل مولود يولد معتدلاً صحيح الفطرة وإنما أبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه ، أي بالاعتقاد والتعليم تكنسب الرذائل وكما أن البدن في الابتداء لا يخلق كاملاً وإنما يكمل ويقوى بالنشوء والتربية وبالغذاء فكذلك النفس تخلق ناقصة قابلة للكمال وإنما تكمل بالتربية وتهذيب الأخلاق والتغذية بالعلم)

(الإحياء، 1986: 3/66)

ความว่า : “ทารกทุกคนเกิดมาในสภาพที่สมบูรณ์ และแล้วพ่อแม่ของเขาทั้งสองมีส่วนในการให้ทารกเป็นผู้ปฏิบัติตามศาสนายิว หรือคริสเตียน หรือมะฮฺลุมสูซาไฟ กล่าวคือด้วยการฝึกฝนคุณเคย สั่งสอนอบรมกับสิ่งที่ไม่ดีทำให้เขาได้สิ่งที่ไม่ดีไปด้วย เสมือนร่างกายของมนุษย์ในช่วงแรกไม่ได้ถูกสร้างในสภาพที่เติบโตสมบูรณ์ แต่ด้วยการเจริญงอกงามของร่างกายและการดูแลเอาใจใส่ด้วยการให้อาหาร ร่างกายก็จะเติบโตสมบูรณ์ อารมณ์ความรู้สึกภายในก็เหมือนกันได้ถูกสร้างใน

สภาพที่ไม่สมบูรณ์ พร้อมรับการเติมเต็ม และแท้จริงด้วยการศรัทธา พัฒนาบ่มเพาะพฤติกรรม และด้วยการให้อาหารทางปัญญา (ความรู้) ร่างกายและอารมณ์ของมนุษย์จะได้รับความเจริญงอกงามและเติบโตอย่างสมบูรณ์”

(ดู อัลอิหฺยาอ์, 1986 : 3/66)

และท่านยังกล่าวอีกว่า : “...และเมื่อเขาได้รับการฝึกฝนในสิ่งที่ไม่ดีและได้รับการเพิกเฉยตั้งสัตว์เครื่องจางเขาก็จะได้รับความทุกข์และพังทลายในชีวิต และผลลัพธ์ดังกล่าวนี้จะตกแก่ผู้ดูแลให้การอบรมเขาด้วย” (al-Ghazali,1986:3/78) และท่านยังสั่งเสียพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้ดูแลเด็กให้ระวังลูกๆ อย่าได้คบกับเพื่อนที่ไม่ดีเพื่อเด็กจะได้เป็นคนดีของครอบครัวและสังคมในอนาคต (al-Ghazali,1986:3/79)

Prince of Songkla University
Pattani Campus